

Pro gradu -tutkielma
Maantiede
Kulttuurimaantiede

KARTTA JA KERÄILIJÄ

Suomalaisen ja eurooppalaisen karttakeräilyn historiaa ja teemoja

Maria Erkheikki

2020

Ohjaaja: Markku Löytönen

HELSINGIN YLIOPISTO
MATEMAATTIS-LUONNONTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
GEOTIETEIDEN JA MAANTIETEEN LAITOS
MAANTIEDE

PL 64 (Gustaf Hällströmin katu 2)
00014 Helsingin yliopisto

Tiedekunta – Fakultet – Faculty		Osasto – Institution – Department	
Matemaattis-luonnontieteellinen tdk		Geotieteiden ja maantieteen laitos	
Tekijä – Författare – Author			
Maria Erkheikki			
Tutkielman otsikko – Avhandlings titel – Title of thesis			
Kartta ja keräilijä - Suomalaisen ja eurooppalaisen karttakeräilyn historiaa ja teemoja			
Koulutusohjelma ja opintosuunta – Utbildningsprogram och studieinriktning – Programme and study track			
Maantieteen maisteriohjelma, kulttuurimaantiede			
Tutkielman taso – Avhandlings nivå – Level of the thesis		Aika – Datum – Date	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma, 40 op.		Toukokuu 2020	87 s.
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Maantieteilijälle on selvää, että kartta on maantieteellisen esittämisen perustyökalu, jolla kuvataan maailmaa tai osaa siitä. Kartta on tapa edistää kansallista identiteettiä, koska se luo yhteisölle olemuksen ja rajat. Kartta on konkreettinen ja viitattavissa oleva keino osoittaa yhteisöön kuulumista. Kartat tuottavat materiaalia ihmiskunnan historian tutkimiselle ja ymmärtämiselle. Ne ovat keräämisen arvoisia tiede- ja taideteoksia. Tämän vuoksi kartat ja niiden tutkiminen ovat kiinnostavia. Suomessa ala on vähän tutkittu, vaikka puitteet upeiden kokoelmien myötä aiheelle olisi. Nämä syyt ovat lähtökohtana pro graduni aiheen valitsemiselle.</p> <p>Kartografian historian tutkiminen on olennainen osa kulttuuri- ja ihmismaantieteen alaa, ja vaikka se on maailmalla yleisempää, on etenkin kartojen keräilyyn keskittyvä tutkimus joko vuosikymmeniä vanhaa, tai aihepiiriin liittyvät esitykset ovat hajallaan eri julkaisuissa. Pro gradun haaste onkin vähäisen ja osittain vanhentuneen ja moneen eri tieteenalaan liittyvän materiaalin hallitseminen. Tutkimushypoteesin kehittäminen on syntynyt omasta vahvasta kiinnostuksestani asiaa kohtaan.</p> <p>Vanhojen karttojen keräilyssä kannattaa keskittyä johonkin tiettyyn teemaan, jolloin kerätyn kokoelman arvo, historiallinen tai taloudellinen, voi olla merkittävä. Antiikkikarttojen keräily voi kohdistaa esimerkiksi tietyn alueen, kartografin, aikakauden tai maantieteellisen erikoisuuden mukaan. Karttakeräilijöiden henkilötyyppien voi lukea niin tutkijoita, valikoivia keräilijöitä kuin sijoittajakeräilijöitäkin. Karttamarkkinoista puhuttaessa olennaisimpia seikkoja ovat karttojen hankintapaikat, hintaan vaikuttavat tekijät ja karttojen sijoituspotentiaali. Karttakeräilyn varjopuolia voi löytää niin karttojen alhaisesta selviytymisasteesta varkauksiin ja väärennöksiin kuin ikääntyneeseen keräilijäkuntaan liittyen.</p> <p>Kartat ovat olleet historian saatossa niin yleisyys- kuin kulutushyödykkeitä. Niitä on kerätty poliittisten, uskonnollisten, maantieteellisten tai esteettisten arvojen vuoksi jo vuosisatojen ajan. Renessanssin aikana kartat alkoivat levitä laajemmalle keräilijäkunnalle uusien innovaatioiden ja löytöretkien innoittamana. Kartat olivat sivistyneistön keräilyn kohteita 1700-luvulla ja seuraavalla vuosisadalla ylykkeitä monille tutkimusmatkoille ja kansallisten kokoelmien syntymiselle. Kukoistuksena karttakeräily koki 1920-luvulta lähtien niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Samaan aikaan kartografian historiaan liittyvien julkaisujen ja tutkimusten määrä kasvoi ja ala alkoi saada arvostusta.</p> <p>Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla tapahtunut yhteiskunnallinen muutos niin taloudessa kuin kulttuurissa mahdollisti laajemman karttakeräilyn. Maassamme haluttiin tietää oman kansakunnan, yhteisön ja alueen historiasta ja kerätä näihin liittyviä karttoja. Suomalaisyyntyisestä tieteilijästä ja karttakeräilijästä, Adolf Erik Nordenskiöldistä tuli koko kartografian historian oppialan isä ja hänen kokoelmastaan kansainvälisesti arvostetuimpia alallaan. Nordenskiöldin kokoelman hankkiminen Suomeen vuonna 1906 antoi vahvan esimerkin kartografian historian ja karttakeräilyn tärkeydestä ja monet elinkeinoelämän, politiikan ja kulttuurielämän vaikuttajat kiinnostuivat vanhoista kartoista ja niiden keräilystä. Samaan aikaan karttojen markkinapaikkana toiminut antikvaarinen ala alkoi vakiintua maassamme. Karttakeräilyn kulta-aika sijoittui Suomessa 1960-1990-luvuille, mutta muuttuneen maailman ja karttamarkkinoiden siirtyttyä internetiin, on suurten karttakeräilijöiden aika nykyisin Suomessa ohi.</p> <p>Suomalainen karttakeräilijä Juha Nurminen (s. 1946) valikoitui tutkielmani kohteeksi, sillä hän on yksi maamme merkittävimpiä karttakeräilijöitä. Hän on kerännyt yli viiden vuosikymmenen aikana huomattavan maailmankarttakokoelman sekä muita karttoja Pohjan kartoista arktisiin karttoihin. Nurmisen karttakokoelmat ovat saaneet joko myynnin tai lahjoituksen kautta uuden sijoituspaikan ja käyttöä uusissa kohteissaan.</p> <p>Pro graduni tutkimusote on poikkitieteellinen, ja se edustaa lähinnä kartografian historian ja keräilyn kulttuurihistorian tutkimusta sekä eurooppalaisessa että suomalaisessa kontekstissa. Tutkimuksessa käytetään laadullisia menetelmiä ja aineistona kirjallisia lähteitä, haastatteluja ja kuvia.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
kartta, kartografia, kartografian historia, antiikkikartta, keräily, kokoelma, kartofiili			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Helsingin yliopiston digitaaliset opinnäytteet E-thesis / HELDA			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Tiedekunta – Fakultet – Faculty		Osasto – Institution – Department	
Faculty of Science		Department of Geosciences and Geography	
Tekijä – Författare – Author			
Maria Erkheikki			
Tutkielman otsikko – Avhandlingens titel – Title of thesis			
Kartta ja keräilijä - Suomalaisen ja eurooppalaisen karttakeräilyn historiaa ja teemoja			
Koulutusohjelma ja opintosuunta – Utbildningsprogram och studieriktning – Programme and study track			
Master thesis in Geography, Cultural geography			
Tutkielman taso – Avhandlingens nivå – Level of the thesis	Aika – Datum – Date	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
Master thesis (pro gradu), 40 op.	May 2020	87 pages	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>It is clear for a geographer that a map is a basic tool for presenting the world or parts of it. A map promotes national identity as it creates a meaning and boundaries for a society. It is concrete and provides means to belong to a society. Maps provide material for studying and understanding the history of mankind. They are artifacts worth collecting. This is what makes maps and studying of maps interesting. This field has not been widely researched in Finland despite the awesome collections. These are the reasons behind in the selecting the topic of my master thesis.</p> <p>The history of cartography is a material part of cultural and human geography. Research on map collecting especially, albeit more common abroad, is decades old or scattered in various publications. The challenge of my master thesis is the management of scarcity and partially outdated as well as scattered materials. The development of the research hypothesis has emerged from my strong interest to the subject.</p> <p>One should focus on a specific theme when it comes to collecting old maps. This allows the historic or economic value of the collection to be significant. Collecting of antique maps can be focused on a specific region, cartographer, era or geographic specialty. The characteristics of map collectors can be divided into researchers, selective collectors or investors. The most material aspects of map markets are the places to obtain maps, pricing and investment potential. The downside of map collecting relate to their low survival rate, theft, forgery and ageing of collectors.</p> <p>Maps have been both luxury and commodity items. They have been collected already for centuries for their political, religious, geographical, or esthetical values. During the Renaissance, maps started to spread to a wider group of collectors, driven by innovations and expeditions. They became collection objects of the intelligentsia in the 18th century and incitement for many expeditions and national collections in the next century. The 1920s started the heydays of map collecting both in Finland and Europe. At the same time publications and research related to the history of cartography increased and the field started to gain in valuation.</p> <p>The economic and cultural changes in Finland in the 19th and 20th centuries enabled a wider collecting of maps. There was a need in Finland to know about the history of the nation, society and region and collect related maps. Among the Finland-born scientists and map collectors, Adolf Erik Nordenskiöld became the founding father of the history of cartography and his collection is among the most valued globally. Obtaining Nordenskiöld's collection to Finland in 1906 gave a strong signal of the importance of the history of cartography and map collecting. Many Finnish businessmen, politicians and cultural influencers became interested in old maps. Meanwhile, the antiquarian business, which acted as a marketplace for maps, was established. The heydays of map collecting in Finland was between 1960-90s. However, the migration of the map markets to the internet meant that the era of big collectors in Finland is over.</p> <p>Finnish map collector Juha Nurminen (b. 1946) was chosen as the subject of this thesis as he is one of the most significant map collectors in Finland. He has reaped a meaningful collection of world maps and other maps of the Nordic and the Arctic over five decades. His collections have been relocated and new uses at their new locations through sales and donations.</p> <p>The research angle of my master thesis is cross scientific, and it mainly represents the history of cartography and the cultural history of collecting both in a European and Finnish context. Qualitative methods are used in the research and written sources, interviews, and pictures as material.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
map, cartography, history of cartography, antique map, collecting, collection, cartophile			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
University of Helsinki electronic theses library E-thesis / HELDA			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymys ja aiheen rajausta	2
1.2. Tutkimusaineisto ja menetelmät	4
1.3. Aiempi tutkimus	5
2. PERUSKÄSITTEET.....	8
2.1. Kartta ja kartografian historia	8
2.1.1. Kartan määritelmä, tehtävä ja luokittelu	8
2.1.2. Kartografia, kartografian historia ja oppialan tieteellisyys	11
2.2. Keräily, kokoelma ja kartofiili	13
3. MITÄ ON KARTTOJEN KERÄILY?	15
3.1. Karttakeräilyn eurooppalainen historia.....	15
3.1.1. Karttojen keräily on harvojen herkkua 1400- ja 1500-luvuilla	15
3.1.2. Karttojen massatuotanto ja keräilyn kukoistus 1600–1700-luvuilla	21
3.1.3. Tutkimusmatkat, tieteellisyys ja kokoelmien kasvu 1800-luvulla	23
3.1.4. Moderni maailma muuttaa keräilyn 1900–2000-luvuilla	25
3.2. Karttakeräilyn motiivit	28
3.2.1. Visuaalisuus.....	28
3.2.2. Informatiivisuus.....	29
3.2.3. Välittävyys.....	30
3.3. Karttojen keräilyteemat.....	30
3.3.1. Alue	31
3.3.2. Kartografi	32
3.3.3. Aikakausi	33
3.3.4. Maantieteellinen ja koristeellinen teema	33
3.3.5. Tematiikka	34
3.3.6. Yksittäinen merkitys.....	35
3.3.7. Kartat sijoituksina.....	35
3.3.8. Mikä tahansa muu teema	36
3.4. Luokittelu karttakeräilijöihin	38
3.4.1. Tutkija-kirjastonhoitaja	38
3.4.2. Tutkija.....	38
3.4.3. Kaikkiruokainen keräilijä	39
3.4.4. Valikoiva keräilijä	39
3.4.5. Antikvaari	39
3.4.6. Sijoittajakeräilijä.....	40
3.4.7. Sisustuskeräilijä	40
3.5. Karttamarkkinat	40
3.5.1. Karttojen hankintapaikat	41
3.5.2. Hintaan vaikuttavia tekijöitä.....	42
3.5.3. Kartat sijoituskohteena	43

3.6. Karttakeräilyn varjopuolet.....	45
3.6.1. Alhainen selviytymisaste ja säilyvyys.....	45
3.6.2. Väärennökset	47
3.6.3. Varkaudet	48
3.6.4. Sukupuolittunut ja ikääntynyt keräilijäkunta.....	49
4. SUOMALAINEN KARTTAKERÄILY	51
4.1. Suomalaisen karttakeräilyn historiaa ja nykypäivää	52
4.1.1. Kirjallisuus ja kartat rantautuvat Suomeen 1600-luvulla	53
4.1.2. Karttoja käytännön työn tukena 1700-luvulla	53
4.1.3. Kansallisuusaate ja yhteiskunnan kehitys keräilyn taustalla 1800-luvulla.....	55
4.1.4. Karttakeräilijöiden kuningas A. E. Nordenskiöld	56
4.1.5. Karttakeräilijöiden määrä kasvaa 1900-luvulla.....	59
4.1.6. Keräilyn kukoistus 1960–1990-luvuilla	61
4.1.7. Muuttuneen maailman keräilijät.....	62
4.2. Suomalainen karttakeräilijä Juha Nurminen.....	64
4.2.1. Karttakiinnostuksen alku	65
4.2.2. Osa kokoelmista John Nurmisen Säätiölle	66
4.2.3. Kaikenlaisia karttoja.....	68
4.2.4. Karttojen hankkiminen – hyviä ja huonoja muistoja.....	71
4.2.5. Identifiointi keräilijänä	73
4.2.6. Kokoelmien kohtalo	74
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	76
KIITOKSET	79
LÄHTEET.....	79
KUVAT.....	85

1. JOHDANTO

I am told that there are people who do not care for maps, and find it hard to believe.

Robert Louis Stevenson

Kartat ovat olleet historian saatossa niin ylellisyys- kuin kulutushyödykkeitä. Niitä on kerätty poliittisten, uskonnollisten, maantieteellisten tai esteettisten arvojen vuoksi jo keskiajalta lähtien eurooppalaisissa hoveissa. Renessanssin aikana kartat alkoivat levitä laajemmalle keräilijäkunnalle uusien innovaatioiden ja löytöretkien innoittamana. Kartat olivat sivistyneistön keräilyn kohteita 1700-luvulla ja seuraavalla vuosisadalla ylykkeinä monille tutkimusmatkoille ja kansallisten kokoelmien syntymiselle. Kukoistuksena karttakeräily koki 1920-luvulta lähtien.

Suomeen karttojen keräily levisi enenevässä määrin 1800-luvulla. Keräilyn taustalla oli suomalaisen yhteiskunnan, talouden, politiikan, kulttuurin ja kansallistunteen kohoaminen. Suomalaissyntyisestä tieteilijästä ja karttakeräilijästä, Adolf Erik Nordenskiöldistä tuli koko kartografian historian oppialan isä ja hänen kokoelmastaan kansainvälisesti arvostetuimpia alallaan. Monet muut keräilijät, antikvaarit ja kartofiilit ovat kulkeneet esikuvansa jäljissä ja koonneet Suomeen hienoja karttakokoelmia.

Alun sitaatti on englantilaisen kirjailijan Robert Louis Stevensonin (1905: 111) käsialaa, ja se kuvaa hyvin sitä ihmetystä, joka karttoja rakastavalla ihmisellä on niistä piittaamattomia kohtaan. Maantieteilijälle on selvää, että kartta on maantieteellisen esittämisen perustyökalu, jolla kuvataan maailmaa tai osaa siitä. Kartta on myös tapa edistää kansallista identiteettiä, koska se luo yhteisölle olemuksen ja rajat. Kartta on konkreettinen ja viitattavissa oleva keino osoittaa yhteisöön kuulumista. Kartat tuottavat materiaalia ihmiskunnan historian tutkimiselle ja ymmärtämiselle. Ne ovat keräämisen arvoisia tiede- ja taideteoksia, jotka ilmentävät ihmiskunnan älyllisiä ja esteettisiä saavutuksia. Tämän vuoksi kartat ja niiden tutkiminen ovat niin kiinnostavia ja tärkeitä. Suomessa ala on kuitenkin vähän tutkittu, vaikka puitteet upeiden kokoelmien myötä aiheelle olisi. Nimenomaan karttojen kerääminen ja karttakokoelmat saivat minut valitsemaan vanhat kartat pro graduni aiheeksi. Käsittelin kartografian historiaa jo luonnontieteiden kandidaatin työssäni, jossa loin pohjakartoitusta aiheeseen ja keskityin tarkastelemaan tarkemmin länsimaisen kartografian perustajan Klaudios Ptolemaioksen teosta *Geographia* ja erityisesti siinä julkaistua ensimmäistä painettua Pohjolan karttaa vuodelta 1486.

Kerron pro gradu -tutkielmassani tutkimusongelmista ja aiheen rajauksesta sekä esittelen tutkimusaineistoa ja käyttämiäni menetelmiä. Lisäksi käsittelen myös aiempaa tutkimusta ja tarkastelen peruskäsitteitä.

Tutkimukseni ensimmäinen pääosa kertoo karttakeräilyn ja kartografian historian yli 500-vuotisesta eurooppalaisesta historiasta. Osassa käsitellään myös karttakeräilyn motiiveja, teemoja karttakeräilyn kohteiksi sekä esitellään erilaisia karttakeräilijöiden henkilötyyppejä. Osan lopussa tutustutaan karttamarkkinoihin ja karttakeräilyn varjopuoliin.

Tutkimukseni toinen pääosa keskittyy suomalaiseen karttakeräilyyn: millaisia viitteitä karttakeräilystä on Suomessa löydettävissä ja miksi karttojen kerääminen kiihtyi 1900-luvun alussa. Kuka karttoja keräsi ja millaiseksi karttakeräily on nykypäivään mennessä muuttunut. Osan lopussa esittelen suomalaisen karttakeräilijän – Juha Nurmisen – ja hänen merkittävän keräilyuransa. Tutkielmani lopussa kokoan yhteen edellä mainittujen osioiden annit ja analysoin niitä johtopäätöksinä.

Pro graduni tutkimusote on poikkitieteellinen, ja se edustaa lähinnä kartografian historian ja keräilyn kulttuurihistorian tutkimusta sekä eurooppalaisessa että suomalaisessa kontekstissa. Tutkimuksessa käytetään laadullisia menetelmiä ja aineistona kirjallisia lähteitä, haastatteluja ja kuvia.

Tämän pro gradun haaste ja ansiot ovat poikkitieteellisyys ja useiden oppialojen hallitseminen tutkimuksen puitteissa. Maantiede itsessään on monitahoinen ja monipuolinen tieteenala, joten tutkimuksen luonne sopii ja palvelee tätä tehtävää. Lisäksi oma poikkitieteellinen opintourani sekä työurani karttojen parissa tuovat aiheen käsittelyyn vahvuutta.

1.1. Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Perinteisesti kartografian historian tutkimuksessa on keskitytty karttakuvan kronologisen kehityksen seuraamiseen, kuten karttatutkija Katariina Kosonenkin toteaa (2000: 16). Pro gradun tarkoituksena ei ole selvittää ihmiskunnan kartografian kehitystä vuosituhansien takaa nykypäivään. Pääpaino on nimenomaan karttojen keräämisen eurooppalaisessa ja suomalaisessa historiassa sekä yhden suomalaisen karttakeräilijän esittelemisessä.

Ennen tätä on syytä selittää, mitä kartalla, kartografialla, kartografian historialla ja antiikkikartalla sekä toisaalta keräilyllä ja kokoelmalla tarkoitetaan. Karttateeman mukaisia käsitteitä tarkastellaan niin historiallisesti kuin niiden antamien selitysten mukaan. Nämä

peruskäsitteet ja niiden ymmärtäminen ovat oleellinen osa maantieteen sisältöä ja maantieteellisen esittämisen perustaa. Keräilyn ja kokoelman käsitteitä käsitellään lyhyemmin ja kursorisesti, niiden selittäminen tuntuu kuitenkin mielekkäältä, koska niitä tutkimuksen kuluessa paljon käytetään. Kaikkien peruskäsitteiden avaaminen antaa rungon koko sitä seuraavalle tutkimukselle.

Seuraava osa karttojen keräily on luontevaa aloittaa karttakeräilyn eurooppalaisella katsauksella renessanssin alusta nykypäivään. Sen jälkeen esiteltävässä luvussa määritellään karttakeräilyn kolmea motiivia, joiden perusteet löytyvät jo 1500-luvulta. Karttojen keräilyteemoissa esitellään millaisia karttoja voi kerätä, ja näistä annetaan esimerkkejä kuvien avulla. Karttakeräilijöitä tyypittelevässä osuudessa lähteiden lisäksi lisään oman yhden keräilijätyypini. Karttamarkkinoista esittelen olennaisimmat ja pohdin tässä yhteydessä myös karttojen hintoja ja karttojen potentiaalia sijoituskohteina. Osan lopussa selostan karttakeräilyn varjopuolia alhaisesta selviytymisasteesta varkauksiin ja väärennöksiin sekä karttakeräilyn mahdolliseen hiipumiseen.

Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla tapahtunut yhteiskunnallinen muutos niin taloudessa kuin kulttuurissa mahdollisti karttakeräämisen heräämisen. Teollisuuden kehittyminen ja vaurastuminen yhdessä kasvavan kansallistunteen kanssa loi pohjaa keräilylle. Maassamme haluttiin tietää oman kansakunnan, yhteisön ja alueen historiasta ja kerätä näihin liittyviä objekteja, karttoja. Matkustelun lisääntyminen ja henkilökohtainen innostus karttoja kohtaan toimivat lisäksi keräilyn motiiveina. Monet yritykset tai niiden omistajat sekä poliitikot alkoivat kerätä karttoja. Työn toisen pääosan tarkoituksena onkin kartoittaa, mitä tietoja suomalaisesta karttakeräilystä löytyy, keitä olivat ja ovat karttakeräilijät ja millainen karttamarkkina maassamme on.

Ylipäättään voidaan sanoa, että kartografian historian ymmärtäminen ja alan kehittyminen tapahtui kokoelmien ja keräilyn tuloksena. Kartografian historian oppialan perustajana pidetään suomalaissyntyistä Adolf Erik Nordenskiöldiä, joka keräämällä ja tutkimalla karttoja loi kartografian historian oppialan. Nordenskiöldin osuus karttakeräämisen henkilögalleriassa on merkittävä niin suomalaisesta kuin kansainvälisestä näkökulmasta ja tutkimuksen eri vaiheissa hänen merkityksensä myös näkyy. Tosin on huomattava, että Nordenskiöld ei kerännyt mittavaa kokoelmaansa Suomessa vaan kotimaassaan Ruotsissa, mistä syystä Nordenskiöld ei ole tutkimukseni päähenkilö.

Työni viimeisessä osassa tarkastelen suomalaista karttakeräilijää Juha Nurmista. Millainen tilanne on mahdollistanut sen, että hänestä on tullut maamme merkittävimpiä

karttakeräilijöitä? Millaisia karttoja hän on kerännyt, ja millainen on näiden maailmanlaajuisestikin merkittävien karttojen kohtalo?

Tutkimuksessani keskitytään pääosin yksityisiin karttakokoelmiin ja keräilijöihin. Kansallisia ja julkisia karttakokoelmia käsitellään vain jos niillä on merkitystä tutkimuksen kannalta esimerkiksi silloin kun jokin kokoelma tai osa siitä on kyseiselle taholle luovutettu tai ostettu. Maantieteellisesti liikutaan Euroopassa ja Suomessa, mutta myös joitakin viittauksia pohjoisamerikkalaisiin kokoelmiin ja keräilijöihin löytyy.

1.2. Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineisto perustuu pääosin valmiisiin kirjallisiin lähteisiin ja haastatteluihin. Kartografian historian teoksista mukana on useita alan pioneeriteoksia, kuten Leo Bagrown (1966), Raleigh Ashlin Skeltonin (1975), Lloyd A. Brownin (1977), Ronald Vere Tooleyn (1978), John Brian Harleyn ja David Woodwardin (1987), John Brian Harleyn (2001) ja Marco van Egmondin (2009) kartografian historiaa ja sen peruskäsitteitä käsitteleviä teoksia. Kaikille kirjallisuuslähteille on enemmän tai vähemmän yhteistä niiden pyrkimys kokonaisvaltaisen kartografian historian esittämiseen juuri kronologisessa muodossa sekä karttojen merkitysten, tekotavan ja taustan tarkastelu.

Aineistona toimii kartografisissa julkaisusarjoissa, kuten kartografian historiaa käsittelevässä *Imago Mundissa* ja karttakeräilyyn keskittyneessä *The Map Collectorissa* ilmestyneitä artikkeleita. Lähteinä on myös laaja-alaisesti muita artikkeleita, lehtiartikkeleita ja seminaarijulkaisuja niin painettuina kuin verkkoversioina.

Karttakeräilyyn liittyvistä lähteistä tärkeitä ovat olleet Cornelis Koemanin (1961), jo edellä mainitun R. A. Skeltonin (1952 ja 1975), Jonathan Potterin (2001) ja Francis J. Manasekin (2015) julkaisut, joista tarkemmin seuraavassa aiempaa tutkimusta käsittelevässä luvussa. Lisäksi merkittävän lontoolaisen karttamyyjä Daniel Crouchin haastattelut ovat olleet tutkimukseni kannalta hyödyllisiä (The Market 2011, Tully 2013).

Suomalaisen karttakeräilyn vaiheisiin perehdyttää karttatutkija Annamaija Pietilän (2009), kartofiili Victor Procopén (1990a, 1990b) ja tutkija Cecilia Riskan (1991) artikkelit, jotka kaikki ovat ilmestyneet kirjanystävien äänenkannattajassa *Bibliophiloksessa*.

Tärkeänä menetelmänä pro gradussani ovat olleet haastattelut. Niitä antoivat antikvaari Jan Strang 21. tammikuuta 2019, merenkulkuneuvos Juha Nurminen 29. tammikuuta 2019 ja

antikvaari Cecil Hagelstam 10. huhtikuuta 2020. Haastattelut suoritettiin tutkimuksen tekijän ja haastateltavan kahden kesken, ja ne äänitettiin molempien tahojen suostumuksella. Hagelstamin haastattelu suoritettiin puhelimitse. Haastateltavien kommentit ovat olleet työn mahdollistamiselle ensiarvoisen tärkeitä muun materiaalin vähäisyyden vuoksi.

Omat tietoni ja monivuotinen työurani vanhojen karttojen parissa ovat syventäneet ymmärtämistäni kartografian historiasta ja lisänneet tutkimuksen tiedollista antia. Olen päässyt seuraamaan ja olemaan mukana yli 13 vuoden ajan kahden eri keräilijän, John Nurmisen Säätiön ja Juha Nurmisen toiminnassa, sekä ollut mukana julkaisemassa useita aihetta käsitteleviä tai sivuavia julkaisuja.

Vastauksia tutkimuskysymyksiin saan tarkastelemalla ja analysoimalla edellä mainittuja kirjallisuuden, haastatteluiden ja oman oppineisuuteni antamia tietoja tutkimuksen aihepiiriin kuuluvista aiheista. Käytän tutkimuksen kuluessa aineistona ja selittäjänä karttoja ja muita kuvia.

1.3. Aiempi tutkimus

Vaikka kartografian historian kronologisesta kehittymisestä on kirjoitettu useita teoksia, ei perusteellista teoreettista tutkimusta karttojen luonteesta ja historiallista tärkeydestä, saatikka peruskäsitteistä ollut juurikaan tehty ennen *The History of Cartography* -sarjaa. Kartografian historian tutkijat J.B. Harley & David Woodward aloittivat vuonna 1987 kirjasarjan julkaisemisen, ja se on edennyt nyt 1900-luvun kartografian historiaan. Kirjasarjan eri osissa sivutaan karttojen keräämisen historiaa, ja suurteos on ollut tärkeä lähde tutkimukseni kuluessa niin kartografian peruskäsitteitä kuin karttojen keräilyhistoriaa käsittelevissä osuuksissa. Kartografian historian tieteellisyydestä ja viitekehykseen tutustumisessa apua on ollut lisäksi karttahistorioitsija Marco van Egmondin teoksesta *Covens & Mortier* (2009).

Karttojen keräämisestä ja kokoelmista on tehty yllättävän vähän tutkimusta. Yleispätevää teosta karttojen keräämisen historiasta tai sen luonteesta ei ole. Tehty tutkimus on keskittynyt lähinnä yleisluonteiseen kartografian historian ja kokoelmien synnyn historiaan tai tietyn maan kokoelmiin tai yksittäisten kokoelmien ja keräilijöiden historioihin. Karttakeräilyn historiaan kohdistuvan osan kannalta kaksi keskeisintä teosta ovat olleet hollantilaisen karttatutkijan Cornelis Koemanin vuoden 1961 väitöskirja *Collections of maps and atlases in the Netherlands: their history and present state*. Toinen on puolestaan brittiläisen Raleigh Ashlin Skeltonin *Maps. A Historical Survey of Their Study and Collecting* (1975). Osin

näiden vuosikymmeniä vanhojen teosten sanoma on vanhentunut, mutta koska uuttakaan kirjallisuutta aiheesta ei ole sittemmin suuresti kirjoitettu, ovat ne tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä lähteitä. Skeltonin teoksella on suuri merkitys myös karttakeräilyn motiivien ja karttakeräilijöiden tyypitysten osuudessa.

Julkaisusarjojen puolella nimenomaan karttakokoelmien- ja keräilyteemojen ympärille ovat keskittyneet vuodesta 1980 ilmestynyt *Journal of the International Map Collector's Society*, vuosina 1977–1996 julkaistu *The Map Collector* ja tämän seuraaja *Mercator's World – The Magazine of Maps, Geography, and Discovery* (julkaistu 1996–2003). Lehdissä on julkaistu niin uutisia karttakeräilyn teemoista kuin karttakeräilijöiden henkilökuviakin. Ikävä kyllä suomalaisten karttakeräilijöiden ja kokoelmien osuus näissä julkaisuissa on ollut vähäistä pois lukien artikkelit A. E. Nordenskiöldistä (Marshall 1982) ja Juha Nurmisesta (Grönroos 2017).

Julkisella karttakokoelmien ja -keräilyn puolella suurten kirjastojen karttaosastojen esimiehet ovat kunnostautuneet kartografian historiaa käsittelevien kirjojen tekemisessä. British Libraryn karttaosastojen vetäjät Peter Barber (2005) sekä Tom Harper (2018), kuten Bibliothèque nationale de Francen Helene Richard (esim. 2012) esittelevät kirjoissaan erityisesti omien organisaatioidensa karttakokoelmien erinomaisuutta, mutta myös kartografian yleistä historiaa. Suomessa Kansalliskirjasto on tuonut kartta-aarteitaan esille teoksissa *Terra Cognita* (Pärssinen 2000), *Muistiin painettua* (Pärssinen & Rahikainen 2004), *Aarteet* (Pitkäranta 2005) ja *Avartuva maailma* (Markkanen et al. 2013). Usein kirjastojen julkaisut ovat liittyneet samannimiseen- tai teemaiseen näyttelyyn aiheesta.

Antikvaaristen karttahuoneiden ylläpitäjistä ja kauppiaista englantilaisen Jonathan Potterin *Collecting Antique Maps* (2001) ja yhdysvaltalaisen F. J. Manasekin *Collecting Old Maps* (2015) esittelevät kartografian historiaa, ja he ovat ottaneet huomioon nimenomaan keräilijän näkökulman teoksissaan. Karttoihin voi tutustua myös antikvariaattien ja karttahuoneiden myyntiluetteloissa (esim. Reiss&Sohn, Daniel Crouch Rare Books). Karttakeräilijälle nämä luettelot ovat usein tärkeitä lähteitä hintojen tai kartan muiden tietojen suhteen.

Verkosta materiaalia löytyy, mutta erityisesti kaupallisten toimijoiden sivustoilla on syytä käyttää harkintaa ja lähdekritiikkiä. Yhdysvaltalainen Graham Arader Galleries esimerkiksi pitää myytävillä kohteillaan erittäin kovia hintoja (Harvey 2000: 76). Tietoportaali kartografian historiaan niin julkaisujen, verkkosivujen kuin ajankohtaisten asioiden suhteen on British Libraryn karttaosaston entisen johtajan Tony Campbellin ylläpitämä verkkosivusto *Map History / History of Cartography. THE Gateway to the Subject*.

Kartografian historiaa on tutkittu Suomessa vähän, vaikka puitteet vanhojen karttojen tutkimiseen hienojen kokoelmien myötä ovat mitä parhaimmat. Kartografian historiasta akateemisia tutkimuksia Suomessa on tehnyt Pellervo Kokkonen (1997) väitöskirjassaan koskien Itämeren 1700-luvun venäläisiä merikarttoja. Katariina Kosonen (2000) puolestaan käsitteli väitöksessään suomalaista lehdistökarttografiaa sortovuosista toiseen maailmansotaan, Leena Huttunen (nyk. Miekkavaara) kertoi vuonna 1968 pro gradussaan Gerhardus Mercatorista Suomen kuvaajana. Suomen Maantieteellisen Seuran julkaisussa *Terrassa* karttografiaa on käsitelty teemanumerossa vuonna 1985.

Suomalaisten kokoelmien syntyyn saati kokonaisvaltaiseen esittelyyn liittyvää kirjallisuutta tai tutkimuksia ei juurikaan löydy. Olemassa oleva materiaali keskittyy lähinnä Nordenskiöldin elämänvaiheisiin ja hänen kokoelmansa esittelyyn (esim. Häkli 1980, Markkanen et al. 2013). Muutamista suomalaisista karttakeräilijöistä ja heidän kokoelmistaan on joitakin teoksia. Erityisesti Skandinavian vanhoihin karttoihin keskittyvästä jyvaskyläläisestä Eero ja Erkki Fredriksonin säätiön kokoelmasta on julkaistu teos *Suomi 500 vuotta Euroopan kartalla* (Fredrikson 1993). Metsänhoitaja Aarno Piltzin kokoelmaa esittelee teos *Kirjoituksia Karjalan karttakuvasta* (Piltz & Miekkavaara 2007). Merenkulkuneuvos Juha Nurmisen maailmankarttakokoelmasta on ilmestynyt toimittamani luettelo *Juha Nurminen World Map Collection* (Grönroos & Palsamäki 2013), ja Nurmisen karttoja on ollut esillä useissa John Nurmisen Säätiön julkaisemissa teoksissa vuosikymmenten aikana. John Nurmisen Säätiön omaan kokoelmaan Helsingissä kuuluu Pohjolan ja arktisen alueen karttoja sekä merikarttoja ja säätiö on julkaissut useita merenkulun ja kartografian historiaan liittyviä kirjoja (mm. Ehrensverd 2006, Johnson & Nurminen 2007, Nurminen 2015).

Suomen johtava karttojen kustantaja Karttakeskus julkaisee karttamateriaalin lisäksi historiallisia, lähinnä Suomen kartografiaan liittyviä kirjoja ja näköispainoksia (esim. *Suomi Finland 1950*). Kartta-aiheisia kirjoja on ilmestynyt myös kustannusyhtiö AtlasArtilta; heidän kirjoissaan on hyödynnetty esimerkiksi Nordenskiöldin kokoelmaa sekä Maanmittaushallituksen materiaaleja (mm. Miekkavaara 2016, Harju & Jakobsson 2017).

2. PERUSKÄSITTEET

Maantiede pitää sisällään kartan, sen tutkimiseen keskittyvän kartografian ja kartografian historian. Karttojen keräily ja sen tutkiminen on olennainen osa kartografian historiaa ja ymmärtämistä. Tämä luku keskittyy edellä mainittujen käsitteiden jäsentämiseen. Luvun ensimmäinen osa kertoo mitä kartta on, miten se määritellään ja mikä on sen tehtävä. Seuraavaksi selitetään mitä on kartografia ja kartografian historia sekä millainen asema kartografian historialla on tieteellisessä viitekehyksessä. Luvun jälkimmäinen osa keskittyy lyhyesti termeihin keräily, kokoelma ja kartofiili.

2.1. Kartta ja kartografian historia

Ihminen on tehnyt karttamaisia esityksiä jo varhaisista ajoista lähtien, mutta kartografian voidaan sanoa syntyneen vasta antiikin aikana. Kartografian historian ensimmäiset kirjoitukset syntyivät samaan aikaan kuin muutkin historialliset kirjoitukset antiikin Kreikassa jo 500 vuotta ennen ajanlaskun alkua. Kreikkalaisten arkielämän havainnot sekä usko että teoreettinen pohdinta johtavat maailman yleisten rakenteiden löytämiseen loivat uudenlaisen käsityksen Maan muodosta ja suuruudesta, selostaa Tapio Markkanen (Markkanen et.al 2013). Antiikin Roomassa maantieteen ja historian tutkimus liittyi puolestaan poliittisiin tarkoituksiin ja palveli niitä. Antiikin Roomassa tiedetään myös olleen perinteitä karttojen keräämiseen.

Ensi näkemältä vanha kartta saattaa näyttää yksinkertaiselta esitykseltä, mutta sitä analysoitaessa se ei useinkaan osoittaudu sellaiseksi. Kartoista on luettavissa aikansa poliittisia, uskonnollisia, taloudellisia tai kulttuurisia suhteita. Historian yhteys kartografiassa on vahva, ja se toimii tukirankana karttojen tutkimisessa.

2.1.1. Kartan määritelmä, tehtävä ja luokittelu

Sanalla *kartta* on erilaisia tarkoituksia ja selityksiä eri aikoina ja eri kulttuureissa. Monessa kielessä ei ole edes sanaa sille, mitä me kutsumme kartaksi. Muinaiset kreikkalaiset kutsuivat karttaa nimellä *pinax* (taulu, levy). Roomassa puolestaan oli käytössä *tabula* tai *forma*. Ne tarkoittivat kylttiä tai laattaa, jolle kuva oli esitetty. Keskiajalla ja renessanssin aikana Euroopassa oli laajasti käytössä sana *mappa mundi*. Englannissa, puolassa, latinassa,

espanjassa ja portugalissa käytetty sana perustuu myöhäislatinan sanaan *mappa* (kangas, liina) ja *mundi* (maailma). Sanonta *imago mundi* (kuva maailmasta) otettiin käyttöön keskiajalla (Bagrow 1966: 22, Harley & Woodward 1987: xvi). Ranskan *carte*, italian *carta* ja venäjän *karta*, perustuvat myöhäislatinan sanaan *carta* (muodollinen dokumentti). Sanan *karte* esitteli vuonna 1525 Saksalle Laurent Fries teoksessaan *Yslegung der Mercarthen oder Cartha Marina*, joka oli selitysoasa samana vuonna ilmestyneelle maailmankartalle. 1600-luvulla Saksassa käytettiin sanaa *landcharte* (maakartta). Englannin sana *chart* tai *card* tuli hollantilaisten karttojen (*chart*) mukana, ja tarkoittaa vain merikarttoja, kun taas sana *map* on käytössä maata kuvaavissa kartoissa, ja myös laajemmassa käytössä kuvaten kaikenlaista kartografista esittämistä (Bagrow 1966: 22).

Kuva 1. Esimerkki kartasta tulee vuodelta 1658, ja se on hollantilaisen Nicolas Visscherin ja Nicolaes Berchemin käsialaa. Vaikka tämä antiikkikartta on täynnä barokin ajalle tyypillistä mahtipontista reunakuvitusta, on itse kartan antama maantieteellinen kuva informatiivinen ajan henkeen sopien. Maailma on kuvattu kahdessa pallonpuoliskossa ja kahdessa pienemmässä napakuvauksessa. Maantieteellisesti karttaan on merkitty vain niitä alueita, joita on jo tuolloin käyty kartoittamassa. Pituus- ja leveyspiirit lisäävät tieteellisiä ansioita. Huolimatta tarkkuudestaan kartassa on kuitenkin huomattava virhe, sillä Kalifornia on kuvattu saarena. Tämä virhe toistui kartoilla pari sataa vuotta.

Englantilainen kirjailija Samuel Johnson kirjoitti *Dictionary of English Language*ssa vuonna 1755, että kartta on maantieteellinen kuva, jossa maat ja meret on esitetty pituus- ja leveyspiirien mukaan (Harley & Woodward: 1987: xv). Leo Bagrow (1966: 22) puolestaan pitää käypänä selityksenä ranskalaisen matemaatikon J. L. Lagrangen määrittelyä vuodelta 1770: ”maantieteellinen kartta on tasolla oleva kuva, joka esittää maanpintaa tai osaa siitä”. Harley ja Woodward (1987: xv) laajentavat kartan käsittämään ”graafista esittämistä, joka helpottaa ihmismaailman asioiden, käsitteiden, olosuhteiden, prosessien tai tapahtumien spatiaalista ymmärtämistä”. Kartta on siis ihmisen valmistama esine, kommunikaatioväline, joka tuottaa tilaa, sijaintia tai välimatkaa koskevaa ymmärrystä.

Kartoiksi luokitellaan myös *karttapallot* tai *pallokartat*. Niiden määrittelyksi Helen Wallis ja Arthur H. Robinson (1987: 25) esittävät kaksi selitystä: 1) karttapallolla tarkoitetaan pallomaista rakennetta, jonka pinnalle on kuvattuna maan maantieteelliset rakenteet (maapallo) tai tähdistöjen järjestys (taivaanpallo) tai 2) maapallo on kolmiulotteinen tai puolikuun muotoinen esine, joka muodostaa maanpäällisen tai taivaallisen kartan kaarevilla sektoreilla pallokartan pinnalla.

Pro gradussani keräilyn kohteena ovat *vanhat kartat* tai tarkemmin *antiikkikartat*, joilla tarkoitetaan yleisesti karttoja, jotka ovat yli sata vuotta vanhoja (mm. Boswell 1976: 30, Procopé 1990a: 29, Altea Gallery). Karttojen keräilyn kohteena olevat antiikkikartat ovat pääosin *painettuja karttoja* tai *kartastoja*, eli Johannes Gutenbergin ottaman painotekniikan jälkeisiä esineitä 1400-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Tätä vanhemmat kartat ovat *manuskripteja* eli käsikirjoituksia ja niitä liikkuu niiden vähäisen selviytymisasteen ja matalien valmistusmäärien takia vain erittäin harvoin karttamarkkinoilla. Joistakin ainutkertaisista kartoista ja kartastoista on tehty *faksimilejä* eli näköispainoksia. Karttakeräilyn kohteet ovat useimmiten *irtokarttoja*, jotka ovat joko erillisinä itsenäisinä painoksina laadittuja ja sitäkin useammin karttoja, jotka on irrotettu kartastoista. Antiikkikarttoja ei saa sekoittaa *historiallisiin karttoihin*. Näitä ovat muun muassa koulukirjoissa käytettävät infokartat historiallisista tapahtumista.

Englantilainen karttatutkija R. A. Skelton (1975: 62–63) esittää neljä tapaa karttojen tarkasteluun. Ensinnäkin niitä voi pitää fyysisen maiseman esittäjinä, toiseksi ne ovat todisteita ihmiselämästä ja sen rakenteista, kolmanneksi kartat ovat kuvia maantieteellisen tiedon ja ajatusten senaikaisesta tasosta, ja neljänneksi ne ovat kartografisten taitojen ja tapojen tuotteita. Amerikkalainen maantieteilijä Arthur Robinson (1982: 3) esittää kolme teemaa karttojen tehtäviksi eri aikoina. Ensinnäkin ne ovat tilastoja paikoista ja

maantieteellisistä ominaisuuksista, toiseksi ne toimivat oppaina siirryttäessä paikasta toiseen ja kolmanneksi kartat ovat toimineet uskomusten ja uskonnollisten ilmaisujen välikappaleina.

Suurin osa kartoista on kaikkien Skeltonin ja Robinsonin esittämien määritelmien yhdistelmiä. Karttojen on aina ajateltu ilmaisevan eksaktia totuutta tai kartografiain ainakin pyrkineen siihen. Nykyisin on kuitenkin hyväksytty käsitys siitä, että karttojen välittämä tieto ei olekaan niin objektiivista, sillä karttojen avulla on luotu ja muokattu haluttua maailmankuvaa. J. B. Harley (200: 35) kirjoittaaakin karttojen olevan ”sosiaalisia rakennelmia”, jotka muodostavat kaikkea muuta kuin objektiivisen heijastuksen todellisuudesta. Yhtä lailla kartat ovat heijastuksia teorioista, jotka olivat olemassa tiettyinä aikoina, ja ne eivät ole suinkaan vapaita arvokäsityksistä vaan voivat manipuloida. Kartat ovat toimineet vallan ilmentyminä tai kansallisen olemassaolon todisteina ja välineinä kansallisvaltion rakentumiselle. Propaganda-välineinä niiden käyttö on tullut esiin esimerkiksi sota-aikoina (Kosonen 1999: 40).

2.1.2. Kartografia, kartografian historia ja oppialan tieteellisyys

Vuonna 1839 Santaremin varakreivi Manuel Francisco de Barros e Sousa käytti ensimmäistä kertaa sanaa *cartografia* kuvatakseen karttojen tutkimista. Sana levisi pian yleiseen käyttöön, ja laajeni käsittämään myös karttojen valmistamista (Wallis 1991: 111). Kartografia perustuu kreikan sanaan *khártēs* (paperin tai papyruksen sivu, materiaali, jolle kartta piirrettiin) ja *graphein* (kirjoittamista, piirtämistä tai kuvaamista tarkoittava sana). Vuonna 1973 International Cartographic Association määritteli kartografian ”kartantekemisen taiteeksi, tieteeksi ja teknologiaksi, johon kuuluu karttojen tutkiminen tieteellisinä dokumentteina ja taideteoksina. Tässä kontekstissa karttoihin voidaan katsoa kuuluvan kaikenlaiset karttatyypit, kolmiulotteiset mallit ja karttapallot, jotka esittävät maata tai taivaankappaleita missä tahansa mittakaavassa” (Robinson et al. 1978). Kartografiaan kuuluvat lisäksi kartan laatimisen, hahmottamisen ja valmistamisen työvaiheet sekä oppi karttojen käytöstä (mm. Kosonen 2000: 19). Kraak & Ormeling (2003, cit. Egmond 2009: 26) tiivistävät termin ”geospaatialisen datan visualisoinniksi”.

Kartografian historian David Woodward (1974: 101–115, cit. Blakemore & Harley 1980: 12) ymmärtää karttojen ja niiden valmistusmenetelmien tutkimuksena ihmiskunnan kehityksen kautta-aikaisessa viitekehityksessä. Tutkimuskenttänä on karttojen valmistamisen eri osa-alueet, kuten maanmittaus, karttojen koostaminen, painolaattojen kaiverrus, painaminen ja

väritys sekä karttojen levityksen – julkaisutoiminnan, myynnin ja hankinnan – katalogisoinnin, käytön sekä kartoista huolehtimisen historia. Blakemore ja Harley (1980: 13) jatkavat käsitteen laajempaan merkitykseen: kartografian historia liittyy kaikenlaisten karttojen kehitykseen formaalisina järjestelminä spatiaalisen tiedon välittämiseksi, ja siinä keskitytään kartografisen kielen luonteeseen, rakenteisiin, levinneisyyteen ja merkitykseen menneissä yhteiskunnissa. Matthew Edneyn (1996: 188, cit. Egmond 2009: 27) mukaan ”Uusi kartografian historia on ihmisyyden kriittistä historiaa, jota lähestytään tietyn spatiaalisen ilmiön kautta”.

Kuva 2. Johannes Janssoniuksen *Atlas Contractuksen* (1661–1666) nimiölehdellä nähdään kolme hollantilaisen kartografian suurmiestä istumassa. Hattupäinen herra on yksi kartografian historian merkittävimmistä henkilöistä, Gerard Mercator. Hänen vieressään on työtä jatkanut Jodocus Hondius ja tämän vieressä Janssonius itse. Etualalla oleva nainen symboloi maantiedettä; hänen käteensä ohjaa Mercatoria kartan laatimisessa. Taustalla Atlas-jumala pitelee maapalloa harteillaan.

Keskustelua kartografian historian termistä on käyty tutkijoiden keskuudessa, ja useampi tutkija on ottanut kantaa kartografian historian tieteellisyyteen ja sen teorioihin viime vuosikymmeninä (mm. Skelton 1975, Boswell 1976, Harley & Woodward 1987, Egmond 2009). Yleistä on, että mitään yleispätevää ja akateemisesti hyväksyttyä mallia kartografian historian tutkimiselle ei ole. Jo David Woodward (2001: 35, cit. Egmond 2009: 25) totesi, että on hämmästyttävää, ettei tällaista teoriaa ole, joka voisi kiinnostaa myös muita tieteenaloja ja olla siten hyödyllinen niille.

Karttoja on pidetty modernissa yhteiskunnassa luotettavina ja objektiivisina, eikä niiden luonne ole useinkaan keskustelun kohteena. Marco van Egmond (2009: 26) esittää karttatutkija Christian Jacobin (1996: 192) todenneen, että keskiverto ihmiselle kartta on yhtä

todellisuuden kanssa, ja se on silloin ”läpinäkyvä” objektiivisen todellisuuden jäljentäjä ja

puhtaasti informatiivinen tuote. Jacob (1992, cit. Egmond 2009: 26) kehottaakin sen sijaan tutkimaan karttaa ”läpinäkymättömänä” ja lähestymään sitä esim. graafisesta, esteettisestä tai rakenteellisesta suunnasta tutkien sitä symbolien monimutkaisena mallina. Jacob jatkaa ja kärjistää ajatuksen ”kartografian kulttuurihistoriaksi”. Tässä kartografian historia ei ole itsessään oppiaine vaan poikkitieteellinen kenttä, joka yhdistää poliittisen ja sosiaalisen historian, visuaalisten artefaktien historian, älyllisen esitystavan, ideoiden historian, tekniikan historian, kulttuurisen toiminnan historian ja tieteen historian.

Egmond (2009: 26–27) jatkaa ajatuksen parissa, ja kirjoittaa kuinka kartografian historian oppialan pitäisi pyrkiä paljastamaan vanhojen karttojen todellinen luonne, murtaa objektiivisuuden ilmapiiri ja tutkia karttoja ihmisten tekeminä töinä. Tämä lähestymistapa nojaa vahvasti poikkitieteelliseen lähestymistapaa, jossa maantieteen apuna toimii muun muassa tieteen historia, sosiaalihistoria, taloushistoria sekä bibliografia. Samaan hengenvetoon Egmond toteaa kartografian historian poikkitieteellisen olemuksen olevan voima, mutta toisaalta heikkous pirstaloitumisen takia.

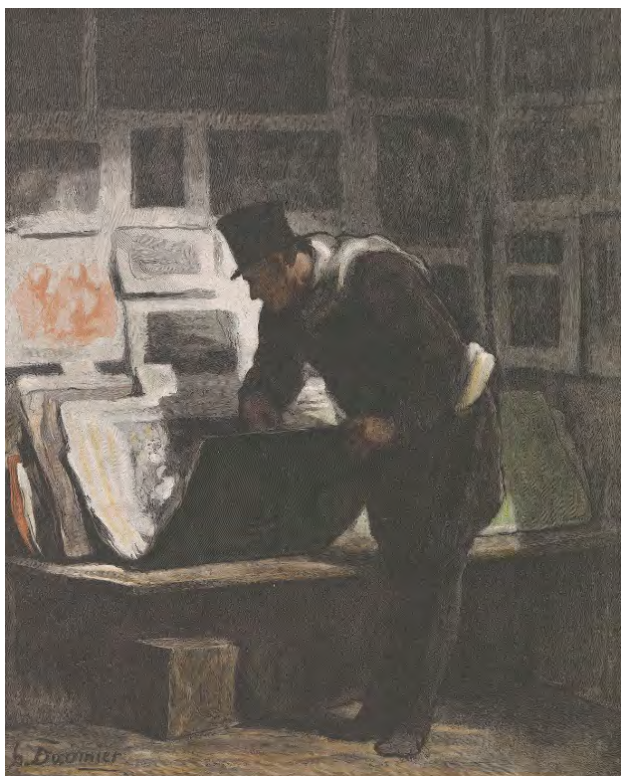
2.2. Keräily, kokoelma ja kartofiili

Keräilystä ja kokoelmasta puhuttaessa siirrytään yhteiskuntatieteiden ja museologian peruskäsitteisiin. Lyhyesti selitettynä, amerikkalaisen lehtimiehen ja keräilijän Joseph Alsopin (1982: 70; cit. Selkokari 2008: 24) sanoin ”keräily on tiettyyn kategoriaan kuuluvien objektien keräämistä, joista keräilijä sattuu pitämään... ja kokoelma on sitä, mitä on keräilty”. Yhteiskuntatieteilijä Ari Pöyhtäri (1996: 12) lisää edellisiin keräilyn ja kokoelman määritelmiin kaksi tarkennusta. Ensinnäkin objekti voi olla sekä esine, asia, olento kuin kokemuskin. Toiseksi keräily ei ole vain tiettyjen objektien hankkimista, vaan myös niiden omistamista ja järjestelyä. Kulttuuriteoreetikko Mieke Bal (1994: 97–101, cit. Selkokari 2008: 26) näkee keräilyn prosessina, jossa objektit yhtyvät vähitellen ja satunnaisesti kertomukseksi ja kokonaisuudeksi eli kokoelmaksi, jolla on tarina.

Kartoista kiinnostuneiden, niiden ympärillä työskentelevien ja niitä harrastavien on kuultu sanovan, että hän on karttojen keräilijä, vaikka ei karttoja fyysisinä objekteina keräile (mm. Strang 2019). Tällöin karttojen kerääminen ei ole objektien hankkimista vaan niihin kohdistuvaa intohimoa, kiinnostusta ja halua ymmärtää aihepiiriä, yhteisen menneisyyden ja maailman hahmottamisista. Esimerkiksi sähköisessä muodossa karttoja kasaavat voivat olla tällöin keräilijöitä. Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin yksiselitteisesti antiikkikarttoja

fyysisinä objekteina keräileviin henkilöihin, joten edellä mainitun mukaan tämän tutkimuksen puitteissa objektin määritelmä ei ole täydellinen.

Mieke Bal (1994; cit. Selkokari 2008: 27) esittelee mielenkiintoisen ajatuksen kokoelman kuolemasta ja kysyy, kuoleeko kokoelma keräilijänsä mukana. Toisaalta jokainen keräilijä jättää itsestään jäljen kokoelmaansa ja näin ollen ikään kuin huijaa kuolemaa. Näin syntyy ajatus kuolemattomuudesta, vaikka kokoelma hajoaisikin osiin. Museologian professori Susan M. Pearce (1992, cit. Selkokari 2008: 28-29) puolestaan on huomauttanut, että kokoelma kyllä useimmiten kuolee, kun sen aktiivinen keräily ja järjestäminen loppuvat. Selkokari (2008: 28–29) esittää myös, että objektien aura katoaa ja kokoelma kuolee, kun omistaja vaihtuu yksityisestä julkiseksi yhteisöksi, kuten museoksi.

Kuva 3. Karttojen ystävä pöyhimässä jonkun antikvariaatin tarjontaa Alfred Prunairen työssä 1800-luvulta.

Termille *kartofiili* ei kirjallisuudesta tai tutkimuksista oikein löydy pätevää selitystä. Sana kartofiili on kuitenkin tuttu, ja moni karttojen keräilijä sellaiseksi itseään myös tituleeraa (esim. Procopé 1990a). Ehkäpä tässä voi lainata tunnetumman termin *bibliofiili* selitystä ja soveltaa sitä karttoihin. Kartofiili (kreikan sanoista *khártēs* ‘paperi tai papyrys, jolle kartta piirrettiin’, ja kreik. *philos* ‘ystävä’) voisi siten tarkoittaa karttojen ystävää, keräilijää tai tutkijaa. Kartofiilia voi kiinnostaa kartan kulttuurihistoriallinen arvo, sen ulkoasu, ikä, tekijä, harvinaisuus tai jokin muu erityispiirre, joka vaikuttaa sen keräilyarvoon, esimerkiksi tietyn maantieteellisen virheen toistuminen.

Kartofiili saattaa keräillä karttoja erityisen

aihepiirin mukaan. Toisaalta yksinkertaisimmillaan kartofiili on henkilö, joka rakastaa karttoja eikä välttämättä niitä fyysisinä objekteina keräile. Mutta kuten aiemmin mainitsin, tämän tutkimuksen puitteissa, kartofiili keräilee vain fyysisiä objekteja. Liukuva on raja kartofiilin ja *kartomaanin* välillä. Kuten bibliofiili Kalevi Kuitunen (1998: 8) osuvasti toteaa: ”Bibliofiili omistaa kirjoja, kirjat omistavat bibliomaanin”, samaa voi todeta kartofiilin ja kartomaanin välillä.

3. MITÄ ON KARTTOJEN KERÄILY?

Karttojen keräilylle ei ole olemassa mitään teoreettista mallia tai yhteneväistä tutkimustaustaa kuten jo tutkimuksen alussa tuli kerrottua. Osa on oman perehtymiseni ja lähteiden käytön tulos. Ensimmäinen luku on katsaus karttakeräilyn eurooppalaiseen historiaan. Tähän kuuluu niin kartografian kuin karttakaupan historiaa renessanssin ajoista nykypäivään.

Seuraavaksi esitellään karttakeräilyn motiiveja, ja sitä minkälaisia karttoja keräillään. Sitten on vuorossa karttakeräilijöiden tyypittely. Karttojen keräilyosuuden päättää luku karttamarkkinoista ja kartoista sijoituskohteena sekä luku, jossa pohditaan karttakeräilyn varjopuolia, kuten alhaista selviytymisastetta ja varkauksia.

3.1. Karttakeräilyn eurooppalainen historia

Tarkastellessa eurooppalaisen karttakeräilyn historiaa luontevaksi lähtökohdaksi voi ottaa ajanjakson, jolta karttoja on ylipäättään säilynyt nykypäivään. Ihmiskunta on toki kerännyt karttoja yhtä kauan kuin on niitä valmistanut, mutta muun muassa karttojen alhaisen säilyvyysasteen takia (ks. tarkemmin luku 3.6.1.) ja lähdetietojen sekä luetteloiden puutteen vuoksi luotettavia tietoja esimerkiksi keskiajan ja sitä vanhemmasta karttakeräilystä ei ole kuten Cornelis Koeman toteaa (1961: 13). Myös Skelton (1975: 36) esittää, että mitään todisteita karttojen systemaattisesta keräämisestä keskiajalla ei ole olemassa. Siksi katsaus on hyvä aloittaa renessanssin ajalta.

3.1.1. Karttojen keräily on harvojen herkkua 1400- ja 1500-luvuilla

Ennen kirjapainotaidon kehittymistä kartat, kuten muutkin kirjalliset tuotteet olivat harvinaisia, vain etuoikeutettujen saatavilla ja varsin kalliita tehdä. Taidehistorioitsija Diane Dillon (2007: 292) kutsuu tätä aikakautta vanhempia karttoja ylellisiksi karttaobjekteiksi, jotka oli tarkoitettu lahjoiksi, koristeiksi tai julkiseen tilaan näytteille oleviksi. Tällaisia karttoja olivat muun muassa keskiaikaiset *mappa mundit*, joista esim. tietokirjailija Marjo T. Nurminen (2015) kertoo.

Antiikin maantieteellinen ja kartografinen tietämys löydettiin muiden tieteenalojen tapaan Euroopassa uudelleen renessanssin kynnyksellä. Systemaattinen kiinnostus vanhempiin

karttoihin ja niiden keräilyyn alkoi 1400-luvun lopulla. Ajankohta on looginen mitä tahansa karttojen kulutusta ja käyttöä tutkittaessa Diane Dillon (2007: 290–291) toteaa ja esittää tälle kolme syytä.

Ensinnäkin karttojen tuottamista ja jakelua uudisti ja helpotti Johannes Gutenbergin 1450-luvulla käyttöönottama kirjapainotekniikka. Ensimmäinen painettu kartta valmistui vuonna 1472, ennen tätä kartat valmistettiin käsityönä ja niitä oli määrällisesti vähän. Edullista karttojen valmistaminen ei kirjapainotekniikan kehittymisen myötä kuitenkaan ollut.

Karttojen kaivertaminen ja värittäminen oli aikaa vievää ja kallista. Kartat ja kartastot olivat oman aikansa kirjataidetta, keräilykohteita ja sellaisinaan oivallisia diplomaattisia lahjoja (Roberts 2013; cit. Nurminen 2015: 139).

Kuva 4. Jan van der Straetin 1500-luvun loppupuolen työssä nähdään näkymä kirjapainosta. Latinankielisessä tekstissä kuvan alla lukee: ”Kirjapaino. Aivan kuten yhden äänen voi kuulla monilla korvilla, voi yksi kirjoitus olla tuhansilla sivuilla”.

Toiseksi maailmankuvaa laajensivat globaali löytöretkeily ja kauppa. Merenkulkua helpottivat uudentyyppiset laivat, kompassi ja astrolabi. Karttojen ja uusien matkojen tarve nousi, kun löytöretkeilijät toivat uusista alueista tietoja kartografeille. Kartat toimivat

merenkulun ja kaupan välineinä, oppimisen ja statuksen embleemeinä sekä esillepanon ja vaihdannan objekteina.

Kolmanneksi renessanssin taloudellinen muutos johti kapitalismin kehittymiseen. Kartat eivät olleet vain maantieteellisen tiedon kulutushyödykkeitä, vaan ne toimivat matkustamisen edellytyksinä ja pääomaa tuottavina objekteina. Kartat olivat merenkulun apuna ja kertoivat kaukaisista rikkauksista löytöretkiä rahoittaville tahoille. Kun uusia maita kuvaavien karttojen antamat tiedot sitten muutettiin laajasti saatavilla oleviin painettuihin karttoihin, seurauksena oli valtameripurjehduksen massiivinen ekspansio ja sen myötä kansainvälisen kaupan kasvu.

Dillonin lailla myös Skelton (1975: 36) perustelee renessanssin aikana syntyntä kiinnostusta karttoihin yhtäläisin argumentein. Ensinnäkin Skelton toteaa karttojen tuotannon ja julkaisun kasvaneen niin määrässä kuin laadussa ja toiseksi kiinnostus maantieteeseen oli kokenut huomattavan kasvun. Kolmanneksi syyksi Skelton mainitsee kirjastojen syntymisen ja antikvaarisen toiminnan kehittymisen, mitkä lisäsivät kiinnostusta karttoihin ja samalla myös niiden keräilyyn.

Karttakauppa oli vilkasta Välimeren rannikkokaupungeissa, ja erityisesti käsintehdyt meri- ja rannikkokartat olivat luotsien ja merenkulkijoiden kiinnostuksen kohteena (Skelton 1975: 5-10). Italiasta muodostui muun sivistyksen ja taiteen ohella kartografian ja karttakeräilyn keskus 1400-luvun puolivälissä. Tooley (1978: 19) kertoo, miksi Italiassa oli hyvät edellytykset nousta keskeiseen asemaan: maa oli länsimaisen sivistyneen maailman maantieteellisessä keskiössä, siellä oli taitavia ja uskaliaita navigoitsijoita ja tutkimusmatkailijoita sekä artesaani- ja käsityöläisammattien vahvat traditiot. R. A. Skelton (1975: 39) toteaaakin, että tuo oli aikaa jolloin ”jokainen italialainen aatelinen hankki itselleen kirjaston”, ja oppineet jäljensivät ahkerasti kirjoja niin omaan käyttöönsä kuin myytäväksi. Erillisiä karttoihin erikoistuneita kauppoja ei vielä ollut 1400-luvun alkupuolella, vaan karttoja myivät pääosin kirjakauppiat (Skelton 1952: 5).

Renessanssiruhkunaat palkkasivat sihteereitä joskus jopa ryöstämään kirjastoja, ja antoivat kirjakauppiaille toimeksiantoja välittää entistä enemmän kirjoja ja kartografista materiaalia. Rikkailla ruhtinailla oli myös kirjureita ja taiteilijoita materiaalien kopioimista ja kuvittamista varten. Pääosin karttoja tarvittiin käytännöllisiin tarkoituksiin, maa-alueiden omistajuutta vahvistamaan tai sotilaallisia toimia helpottamaan (Bourne 1999: 51). Palatsien seiniä ryhdyttiin koristelemaan ylellisillä seinäkartoilla, mikä kertoo siitä, että kartoista alkoi tulla statussymboleita. Tästä esimerkkinä Cosimo de' Medicin tilaama karttagalleria Guardaroba

Nuova Palazzo Vecchiossa Firenzessä tai paavi Gregory XIII:n tilaama karttagalleria Galleria della Carte Geografiche Vatikaanissa (Fiorani 2005).

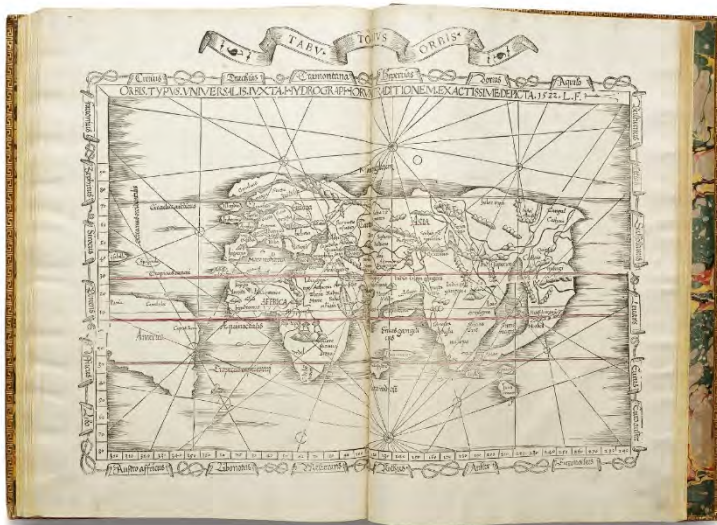
Pelkästään karttojen myyntiin erikoistuneita karttakustantajia alkoi ilmaantua 1400-luvun lopun Italiassa. Näille oli tyypillistä, että he hoitivat kaikki kartan tuotannon ja julkaisun vaiheet piirtämisestä kaivertamiseen, painamisesta värittämiseen ja myyntiin sekä vientiin asti (Skelton 1952: 5). Ensimmäisenä tunnettuna karttakauppiaana pidetään firenzelaista Francesco Rossellia (n. 1445–ennen 1527) (Shirley 1993, cit. Nurminen 2015: 148).

Koeman (1961: 13) muistuttaa, että into kopioida ja tutkia maantiedettä ja kartografiaa ei ollut mikään erityinen kiinnostuksen syy renessanssin aikana. Sen sijaan yleinen kiinnostus kaikkia antiikin auktoriteetteja ja heidän kirjoituksiaan kohtaan toi eurooppalaisten lukijoiden saataville sellaiset merkkiteokset kuin kartografian isän Klaudios Ptolemaioksen teoksen *Geografike hyfegesis* (Oppi maan piirtämiseen). Vaikka tämä renessanssin ihmisen yleinen kiinnostus antiikin auktoriteettien töitä kohtaan on yleisesti tunnettu ja tunnustettu tosiasia, Koemanin kanssa voidaan olla eri mieltä siitä, että juuri maantiede ja kartografia ei olisi sysännyt ja lisännyt kasvavan lumipalloefektin lailla kaikkea yleistä kiinnostusta mennyttä kirjallisuutta ja kartografiaa kohtaan. Tunnettu maailma oli muuttumassa, löytöretket ja uusien merellisten kauppareittien etsintä vaativat kartografisen perinteen tutkimista ja ymmärtämistä ja kartat olivat tämän klassisen sivistyksen tuntemisen ydinasiaa. Ja toisaalta vastalöydetyistä maista kertovat kuvitukset ja tiedot sekä tunnetun maailman rajojen avartuminen lisäsivät tarvetta karttojen tuottamiseen ja jakelemiseen entistä laajemmalle.

Renessanssin aikana kartoja ja karttapalloja alettiin nähdä entistä enemmän eräänlaisissa museoiden edeltäjissä, kuriositeettikabineteissa. Ne olivat harvinaisten, arvokkaiden tai epätavallisten esineiden kokoelmia, ja niissä nähtiin geologiaan, arkeologiaan, etnografiaan, luonnonhistoriaan, taiteeseen, numismatiikkaan, uskontoon tai historiaan liittyviä reliikkejä ikään kuin koottuna maailma mikrokoossa.

1400-luvun loppupuoliskon ja 1500-luvun alkupuoliskon tärkein kartografinen kohde oli edellä mainitun Klaudios Ptolemaioksen teoksen *Geographike hyfegesis* kääntäminen latinaksi sekä sen julkaiseminen ja parantaminen. Teoksessaan Ptolemaios laati esityksen koko tunnetusta maailmasta ja antaa ohjeet karttojen laatimiselle. Bysantista Firenzeen vuonna 1397 kulkeutunut Ptolemaioksen työ aiheutti sensaation tieteen- ja taiteentekijöiden parissa. Teoksen kääntäminen latinaksi alkoi bysantilaisen oppineen Manuel Krysoloraksen toimesta ja valmistui vuoteen 1410 mennessä hänen oppilaansa Jacobus Angeluksen kääntämänä. Käsikirjoitus nimettiin antiikin maailmankuvauksen mukaan aluksi

Cosmographiaksi, mutta sittemmin 1500-luvulla sen nimeksi vakiintui *Geographia*. Teoksen ensimmäinen painettu versio karttoineen julkaistiin vuonna 1477 Bolognassa. *Geographiasta* tuli halutuin kartografisen keräilyn kohde ja siitä painettiin 55 versiota ennen vuotta 1900.

Kuva 5. Ranskalaisen Laurent Friesin versio Ptolemaioksen *Geographiasta* vuodelta 1535 on kaiverrettu puulaatoille ja painettu Lyonissa. Teoksen toimitti espanjalainen Michael Servetus, joka poltettiin sittemmin roviolla vääräuskoisuudesta mainittuaan erään kartan tekstissä, että Palestiina (Pyhä maa) ei ole niin hedelmällinen kuin on luultu.

Uusi tieto ja kehitys tekivät 1500-luvulla selväksi, että Ptolemaioksen teos ei riittänyt palvelemaan avartuvan maailmankuvan tarpeita, esimerkiksi Pohjola puuttui kokonaan Ptolemaioksen *Geographiasta*. Aluksi teokseen alettiin liittää puuttuvien alueiden karttoja, *tabula modernia*, mutta antiikin auktoriteetin teos oli auttamattoman vanhanaikainen. Nykyisin nämä *tabula modernat* ovat haluttuja keräilykohteita ja niihin kuuluu muun muassa Skandinaviaa kuvaavia karttoja.

Italialaisten karttakustantajien tuotteet alkoivat levitä enenevässä määrin muille eurooppalaisille kartografeille, jälleenmyyjille ja keräilijöille 1500-luvun puoliväliin tultaessa (Skelton 1952: 5). Kartografinen taide ja tiede siirtyivät Italiasta vuosisadan kuluessa joksikin aikaa Saksaan. Kartografisia keskittymiä syntyi lisäksi Itävaltaan, Sveitsiin ja Ranskaan. Skelton (1952: 6) jatkaa, että Euroopassa karttojen ostajia ja myyjiä kokosivat yhteen suuret kirjamesut Frankfurtissa, Kölnissä ja Leipziginä.

Tieteellisille työskentelytavoille ja järjestelmälliselle esitystavalle perustunut Alankomaiden karttateollisuus otti lopullisen vallan italialaisilta 1500-luvun viimeisillä vuosikymmeninä (Skelton 1952: 6). Kaupan, laivanvarustuksen ja teollisuuden kukoistus Alankomaissa teki maasta kartta- ja kirjakaupan ja niiden tuotannon sekä myynnin keskittymän lähes 200 vuodeksi. Kartografi Abraham Ortelius uudisti Ptolemaioksen vanhentuneen teoksen ja loi modernin kartaston *Theatrum orbis Terrararum* (Maailmanpiiriin teatteri) vuonna 1570. Cornelis Koeman (1961: 15) kirjoittaa, että ennen Orteliuksen kartastoa ei ollut olemassa karttojen varsinaista massatuotantoa ja kiinnostus karttoihin oli keskittynyt kaupan, hallinnon

ja tieteen piireihin. Tietoja karttakokoelmista ei ennen tätä kaupallisen kartografian syntyä ja yleisen kiinnostuksen heräämistä karttoja kohtaan ole juurikaan olemassa.

Orteliuksen ystävä Gerard Mercator uudisti koko kartografian alan ja hän oli ensimmäinen joka käytti sanaa *atlas* vuonna 1585 julkaistussa kartastossaan *Atlas Sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura* (Atlas, tai kosmografin ajatuksia maailman luomisesta ja sen muodoista). Koeman (1961: 15–16) toteaa, että Mercatorin atlas loi standardin tuleville kartastoille meidän päiviiimme asti, ja siitä tuli haluttu keräilykohde.

Kuva 6. Gerard Mercatorin kartaston painos vuodelta 1630. Itä-Intian saariston kartassa on kuvattuna Maustesaaret, joiden herruudesta eurooppalaiset kävivät 1500-luvun lopulta lähtien veristä taistelua; mausteet olivat kultaakin arvokkaampaa kauppavaraa Euroopassa.

Toiseksi halutuksi tutkimus- ja keräilykohteeksi tuli Ptolemaioksen *Geographian* uudet painokset tabula moderneineen. Kolmas kiinnostuksen kohde etenkin suuren yleisön keskuudessa oli perämies Lucas Jaszoon Waghenaerin vuonna 1584 laatima merikartasto, joka on nykyisin harvinainen keräilykohde.

Uusien kartastojen myötä kiinnostus kartografiaan kasvoi ja aiempien vuosisatojen karttojen tutkiminen ja arvostus lisääntyivät (Harley & Woodward 1987: 7). 1500-luvun lopulla karttoja ostivat, myivät ja keräsivät niin oppineet, kauppiat, varakkaat kansalaiset kuin

virkamiehet (Koeman 1961: 16). Euroopan käsityöläiskiltojen vahvuudet tulivat esiin kartanpiirtämisen- ja kaivertamisen taidoissa. Kysyntä kasvoi ja myös kilpailu karttahuoneiden välillä lisääntyi. R. A. Skelton (1952: 7) toteaa, että suuret perheyritykset, kuten Hondius ja Blaeu hallitsivat rahakasta markkinaa. Karttoja myytiin suoraan omille asiakkaille sekä jälleenmyyjille. Kauppiassuhteet olivat hyvinkin läheisiä ja kumppanuuksia syntyi henkilökohtaisella tasolla. Silti kilpailu markkinoista oli kovaa ja tunteetonta, eikä suuren mittakaavan kansainvälistä karttateollisuutta rajoittaneet minkäänlaiset tekijänoikeuslait. Kartat olivat laajenevista markkinoista huolimatta vain hyvin toimeentulevan tai varakkaan ostajakunnan ulottuvilla, eivätkä ne olleet mikään kaiken kansan ostettavissa oleva itsestäänselvyys.

3.1.2. Karttojen massatuotanto ja keräilyn kukoistus 1600–1700-luvuilla

Kuva 7. Johannes Vermeerin (1666–1668) teos *De schilderkunst* (Maalaustaide) näyttää hyvin, kuinka hollantilaisissa kodeissa oli usein seinillä suurikokoisia karttoja. Maalauksessa näkyvä kartta on Claes Janszoon Visscherin käsialaa ja kuvaa Alankomaita.

Kasvava kiinnostus kirjoja ja karttoja kohtaan lisääntyi 1600-luvun alussa. Kartat alkoivat löytää tiensä kaikkiin yhteiskuntaluokkiin oppineista kauppiaisiin, varakkaista kansalaisista virkamiehiin, edistyksellisten kansalaisten koteihin niin kirjojen, karttapallojen kuin seinäkarttojen muodossa. Koeman kertoo (1961: 17–22), kuinka joitakin todisteita keräilijöiden kiinnostuksen kohteista on voitu jäljittää kustantamoiden ja messujen kirjahuutokauppojen myyntikatalogeista sekä hallinnollisesta kirjeenvaihdosta ja kirjanpidosta. Viitteitä ”amatöörien” kokoamista karttakokoelmista löytyy lisäksi

jonkin verran. Selkeästi sotilaalliseen käyttöön tarkoitettujen karttojen tuotanto ja jakelu

lisääntyivät 1600- ja 1700-luvulla, mikä lisäsi osaltaan karttakeräilijöiden määrää. Myös irtokartat ja matkakertomuksiin liittyvät kuvitukset kiinnostivat yhä enemmän suurta yleisöä. 1600-luvun alkupuolella suosittuja olivat suurikokoiset seinäkartat, joita pidettiin esillä ajan sisustushengen mukaisesti. Tällaisia seinäkarttoja näkee alankomaaisessa maalaustaiteessa kuvattujen huoneiden seinillä (ks. kuva 7). Alankomaissa vuosien 1630–1700 välistä aikaa kutsutaan usein kartografian kulta-ajaksi sillä niin karttojen määrä kuin laatu hipoivat taivaita.

Kartografian keskus siirtyi Alankomaista Ranskaan 1700-luvulle tultaessa ja kokonaisvaltainen kiinnostus karttoihin ja niiden keräämiseen kokivat murroksen, kun kartografiasta tuli tieteellistä. Uusien mittauksen ja tutkimusmatkojen innoittamana karttoja alkoivat laatia myös 1700-luvun tieteilijät, kuten Cassinin astronomiperhe, hydrografi Jacques-Nicolas Bellin ja kapteeni James Cook sekä saksalainen luonnontieteilijä ja tutkimusmatkailija Alexander Humboldt, mainitsee Skelton (1952: 9).

Erilaiset suojelijat ja rahoittajat toivat karttamarkkinaa oman mausteensa, eivätkä kauppaa enää kontrolloineet karttojen tekijät ja myyjät. Ennen kaikkea maiden hallitukset huomasivat tarpeen luotettaville uusille kartoille, ja virallisten maanmittauksen määrä kasvoi ja kartoituksien tuloksia ryhdyttiin julkaisemaan yleisesti, muistuttaa Skelton (1952: 10)

Renessanssin, antiikin, sekä keskiajan kartat tunnustettiin osaksi kartografista menneisyyttä ja halu kartografisten tuotteiden säilyttämistä kohtaan kasvoi 1700-luvulla. Karttoja ja atlaksia alettiin hankkia kokonaisina tai koristetarkoituksena kirjastojen tarpeisiin ja kuninkaallisiin kokoelmiin. Monien karttakirjastojen perustana ei kuitenkaan olleet vanhat kartat, vaan politiikan ja hallinnon alojen, tutkimusmatkojen, kaupankäynnin tai tähtitieteen aikalaiskartat. Monet näistä karttakokoelmista toimivat nykyisten kansallisten karttakokoelmien perustana (Harley & Woodward 1987: 8).

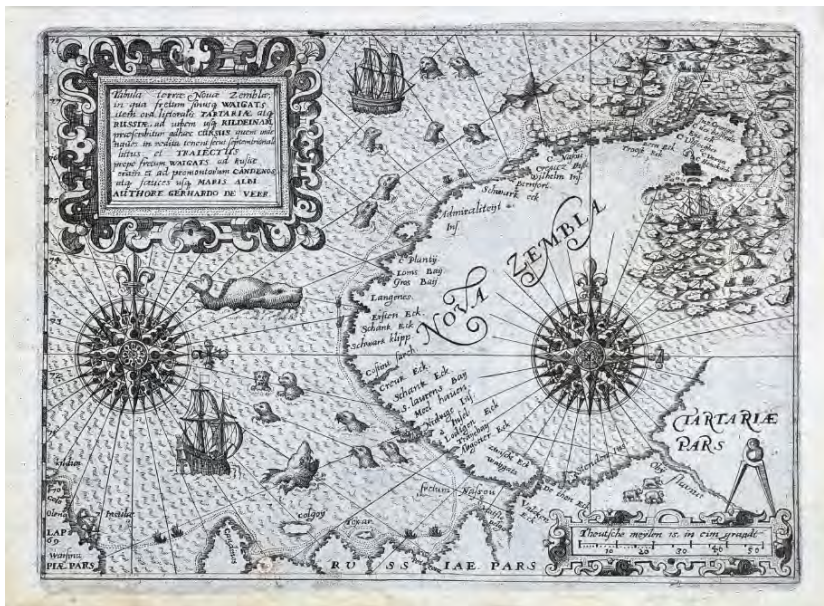
Karttakeräilijöiden nopea kasvu jatkui, kun aateliset, valtiomiehet, kirkonmiehet, kauppiat ja historioitsijat alkoivat kerätä omia kokoelmiaan (Harley & Woodward 1987: 8). Egmond (2009: 21) toteaa, että 1700-luvulla keräilijät etsivät lähinnä määrää, ei laatua. Esimerkiksi keräilijöitä saattoivat kiinnostaa kartoissa enemmänkin niiden koristeelliset kuin tieteelliset ansiot. Joka tapauksessa aikaa kuvaa keräilymania kaikkea keräämistä kohtaan, karttoja ja kirjoja kerättiin keräämisen vuoksi ja keräilijät alkoivat myös kuvailla ja tutkia omaisuuttaan (Koeman 1961: 56). Karttoja oli saatavilla kaikissa muodoissa ja kokoluokissa, ne toimivat

seinäkoristeina, ne kuvittivat kirjoja historiamuistelmista romaaneihin ja niitä nähtiin lehdissä ja kouluopetuksessa kertoo kartografian historian tutkija Mary Sponberg Pedley (2005: 6)

Johtavan roolin karttojen tutkimisessa ottivat kuitenkin ne, jotka karttoja valmistsivat. Aiempia karttoja tutkittiin uusien karttojen raakamateriaalina tai niitä verrattiin oman ajan maantieteelliseen tietoon. Vanhojen karttojen tutkiminen auttoi selvittämään, olivatko niiden tiedot yhtäpitäviä yleisten uskomusten tai havaintojen kanssa. Nämä kartofiilit aloittivat tutkimuksen, jota kutsutaan kartografian historiaksi (Harley & Woodward 1987: 10).

3.1.3. Tutkimusmatkat, tieteellisyys ja kokoelmien kasvu 1800-luvulla

1800-luku oli merkkipylväs monen tieteenalan, kuten esimerkiksi maantieteen kehittämisessä. Kartografian historia kehittyi maantieteen alaisuudessa, ei itsenäisenä oppiaineenaan vaan erityisesti löytöretkien ja tutkimusmatkojen sekä niiden raportoinnin apuna. Vanhat kartat olivat maantieteellisten löytöjen ja tutkimusmatkojen taustalla ja tästä syystä alkoi kehittyä karttojen tutkiminen historiallisina objekteina. Nordenskiöld kirjoitti, että suurten maantieteellisten tutkimusmatkojen ymmärtäminen ei ollut mahdollista ilman vertailevaa tutkimusta niihin karttoihin, joita silloin oli saatavilla (Harley & Woodward 1987: 13, 18). Kartografian historian tuntemisesta tuli välttämätön osa tutkimusmatkojen toteutumista (ks. kuva 8).

Kuva 8. Gerrit de Veerin kartta (1598/1599) kuvaa Willem Barentsin retkikunnan vaikeissa olosuhteissa retkikunnan yrittäessä löytää reittiä Koillisväylälle. Kartalla oli tärkeä viesti aiemmin tuntemattomista alueista niin aikalaisille kuin muillekin tulevaisuuden retkikunnille, kuten Nordenskiöldin tutkimusretkille.

Maantieteen nousu 1800-luvulla tapahtui yliopistoissa ja kansallisten maantieteellisten seurojen myötä (Harley & Woodward 1987: 14). Kaksi tärkeintä olivat Pariisissa vuonna 1821 perustettu Société de Géographie ja Lontoossa Royal Geographical Society vuonna 1830 (Wallis 1991: 112).

Seurojen julkaisut ja ylläpitämät kokoelmat toimivat tutkijoiden apuna ja seurojen jäsenet olivat karttojen innokkaimpia tutkijoita. Maantiedettä tutkittiin kansallisissa ja alueellisissa viitekehyksissä ja sama päti kartografian historiaan. Kartoista muodostui avaindokumentteja, jotka loivat pohjan nationalismiin ja imperialismiin synnylle. Myöhemmin 1800-luvulla kartografia joutui kansainvälisen yhteistyön käsiin edistäen akateemista maantiedettä kasvamaan ulos kansallisista instituutioista sekä alueellisista ja kaupallisista kunnianhimoista (Harley & Woodward 1987: 15).

Samaan aikaan seurojen kanssa karttakirjastoja alettiin perustaa, esimerkkinä Bibliothèque nationale de France, British Museum ja Library of Congress (Harley & Woodward 1987: 15, Wallis 1991: 112). Suuret tutkimuskirjastot ja instituutiot ryhtyivät tuottamaan kokoelmistaan karttaluetteloita. Vain British Museumilla ja Library of Congressilla oli kuitenkin ennen ensimmäistä maailmansotaa tällaiset luettelot valmiina. Suuret karttakirjastot antoivat oman panoksensa kartografian historian kehittymiselle käynnistämällä kartografisia näyttelyitä ja julkaisemalla näyttelykatalogeja. Näyttelyt toivat kartat suuren yleisön tietoisuuteen (Harley & Woodward 1987: 21).

Yksityisten keräilijöiden ja antikvaaristen karttakauppojen määrät alkoivat kasvaa. Monet kotikirjastot keskittyivät tiettyihin maantieteellisiin alueisiin tai aiheisiin ja näiden yksityiskeräilijöiden kokoelmista tuli sittemmin usein kansallisten instituutioiden kokoelmien perustoja. Monet pienemmät yksityiset kokoelmat yhdistyivät suurempiin, ja ne löysivät usein tiensä julkisiin kirjastoihin, museoihin ja arkistoihin (Koeman 1961: 77). Monia karttakokoelmia hajosi esimerkiksi miehityksien ja sotien aikana. Tämä oli juuri se aika, kun vanhojen karttojen arvoa ei vielä ymmärretty eikä ollut tiedettä, joka olisi pitänyt vanhoja karttoja historiallisina lähteinä (Koeman 1961: 77–80).

Kuva 9. Nordenskiöldin *Faksimile-atlaksen* nimiösivun (1889) kuvitus on lainattu Antonio Lafrerin kartastosta 1500-luvulta.

Seuraavaksi varhaisten karttojen tutkiminen levisi oppineiden keskuuteen faksimileatlaksien muodossa, kun Santaremin varakreivi ja Edme François Jomard tuottivat vuonna 1842 omat teoksensa. Painotekniikan kehittyminen litografiaksi mahdollisti karttojen värillisen uudelleenpainamisen. Adolf Erik Nordenskiöld kirjoitti kaksi kartografian historian merkkiteosta, *Faksimile-atlaksen* ja *Periplussan* vuosina 1889 ja 1897. Santaremin ja Nordenskiöldin teoksista otettiin uusintapainoksia vielä sata vuotta niiden ilmestymisen jälkeen, mikä kertoo niiden pysyvästä merkityksestä kartografian historian alalla (Wallis 1991: 112).

3.1.4. Moderni maailma muuttaa keräilyn 1900–2000-luvuilla

Dramaattinen kasvu antiikkikarttojen keräilyssä nähtiin 1900-luvulla. Yhtenä tärkeimmistä syistä tälle oli karttojen liittyminen ajankohtaisiin asioihin, kuten geopolitiikan tai kaupan muutoksiin ja edistämiseen. Toisaalta keräilijät hankkivat karttojaan entistä enemmän myös muista syistä, kuten esteettisistä ja informatiivisista. Vuosisadan alussa karttakeräily oli kuitenkin pääosin instituutioiden suorittamaa, harvat yksityiset keräilijät keskittyivät lähinnä atlaksien ja kirjoissa olevien karttojen keräämiseen. Ymmärtämättömyydestä johtuen kokonaisia kartastoja saatettiin heittää surutta pois, ja karttoja käytettiin mitä ihmeellisimmissä tarkoituksissa, kuten lampunvarjostimina tai tarjottimien koristeina. Erään modenalaisen lihakaupan ikkunasta löydettiin 1870-luvulla kuuluisa *Cantillon planisfääri* vuodelta 1502 – myymälän ikkunassa se toimi karpäs- ja auringonsuojana (Cumming, Skelton & Quinn 1971: 56; cit. Nurminen 2015: 19).

Arvostus karttoja kohtaan lisääntyi, kun niiden myynti ja tarjonta irtokarttoina kasvoivat 1920-luvulta lähtien. Silloin ymmärrettiin että kartoilla oli suurempi myyntipotentiaali irrallisina karttoina ja kartastojen yksittäisten karttojen arvo oli enemmän kuin osiensa summa. Yhden kartaston pilkkomisella irtokartoiksi saattoi pitää yhden ostajan sijaan useita kymmeniä ostajia tyytyväisenä ja ansaita enemmän. Suuret tavaratalot, kuten Harrod's Isossa-Britanniassa, alkoivat myydä karttoja kysynnän noustessa, toteaa Tooley (1977: 2).

Useita karttakauppoja perustettiin etenkin Isossa-Britanniassa, ja karttojen myynti huutokauppahuoneissa lisääntyi. Vakavaraiset huutokauppahuoneet, kuten Sotheby's ja Christie's, olivat tässä suhteessa merkittäviä, mutta suurinta osaa markkinoista hallitsivat suuret kirjakaupat (Baynton-Williams 2015: 248).

Kuva 10. Tuokion Sothebyn huutokaupassa on ikuistanut englantilainen Thomas Rowlandson 1800-luvun alkuvuosikymmenellä. Esittelyssä oleva kirja voi olla kartasto, huutokaupan meklarin taustalla ainakin nähdään roikkumassa suurikokoinen seinäkartta.

1930-luvulta lähtien alkoi esiintyä merkkejä kartografian historian eriytymisestä omaksi oppialakseen. Tälle kehitykselle oli syntynyt kolme edellytystä. Ensinnäkin kartografiaa käsittelevien yleistösten julkaiseminen oli määrällisesti kasvanut (Harley & Woodward 1987: 23), ja lisäksi keräilijöitä ja myyjiä turhautti oman alansa kirjallisen materiaalin ja tutkimuksen vähyys. Niinpä monet heistä alkoivatkin itse kirjoittaa ja tuottaa materiaalia, tästä esimerkkinä englantilainen karttakauppias R. V. Tooley (Baynton-Williams 2015: 249).

Toisena edellytyksenä voidaan pitää Leo Bagrown 1935 perustaman ja täysin kartografian historiaan keskittyneen kansainvälisen julkaisun *Imago Mundi* ilmestymistä. Kolmanneksi ja varmasti tärkeimpänä edellytyksenä voidaan nähdä karttojen lisääntyvä valmistaminen toisen maailmansodan jälkeen, mikä loi uusia vertailevia materiaaleja kartografisen historian tutkimiselle (Harley & Woodward 1987: 23).

Irtokarttalehtien kerääminen jatkui kasvusuuntaisesti toisen maailmansodan jälkeen ja englantilainen karttakauppias Ashley Baynton-Williams (2015: 250) toteaa, että 1960–1970-luvut olivat karttakeräilyn kulta-aikaa; karttamateriaalia oli runsaasti tarjolla ja kilpailua vain vähän. Tänä runsauden aikana karttojen myyjät valistivat karttaostajia ja saivat näin pidempiaikaisempia ja uskollisempia asiakkaita. 1970-luvulta lähtien karttojen hinnat lähtivät muun muassa karttoihin kohdistuvien sijoitusoppaiden ja uusien karttamyyjien myötä kasvuun; joidenkin karttojen osoitettiin tuottavan jopa 14 000 % voiton kymmenessä vuodessa.

Huolimatta karttamarkkinoiden kasvusta, useat karttakokoelmat ja kartografian historian ala Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa jäivät tutkimuksen suhteen vähäiselle huomiolle pätevien tutkijoiden ja katalogien puuttumisen vuoksi. Kartografian historia kohosi viimein omaksi oppiaineekseen aluksi kansainvälisten konferenssien ja International Cartographic Associationin (ICA) perustamisella vuonna 1959 (Wallis 1991: 115–116). Järjestöt, kuten edellä mainittu ICA sekä esimerkiksi Imago Mundi Ltd:n ICHC (International Conference on the History of Cartography), pitävät kartografian seminaareja, jonne kokoontuu karttojen tutkijoita ja ystäviä ympäri maailmaa. Myös kansallisella tasolla alettiin 1950- ja 1960-luvuilla perustaa seuroja ja yhdistyksiä. Suomen Kartografinen Seura (SKS) perustettiin vuonna 1957 edistämään kartografian, ja nykyään lisäksi geoinformatiikan opetus-, tutkimus- ja ammattitoimintaa Suomessa (Suomen Kartografinen Seura 2008). Vanhojen karttojen keräilijöiden, tutkijoiden ja harrastajien vapaamuotoinen klubi Chartarum amici perustettiin puolestaan 1964 Helsingissä, ja se on maailman vanhin yhtäjaksoisesti toimiva karttaklubi.

Tultaessa 2000-luvulle karttakeräily on kokenut dramaattisen muutoksen internetin myötä. Niin tarjonta kuin kysyntä ovat globalisoituneet ja lähes kenellä tahansa kartofiilillä on pääsy instituutioiden karttaluetteloihin ja lähteisiin. Baynton-Williams (2015: 250) pitää tätä kaksiteräisenä miekkana: toisaalta internetin myötä kuka tahansa voi olla myyjä tai ostaja ja vaikuttaa hintojen kehitykseen, ja tiedostavalle keräilijälle internetistä on huomattavaa hyötyä, mutta toisaalta vaarana on että vääristyneiden hintojen ja muiden pettymysten takia keräilijöiden määrä supistuu, ja he tulevat varovaisemmiksi ostoaikeissaan.

3.2. Karttakeräilyn motiivit

Englantilainen tieteilijä Dr. John Dee kirjoitti jo vuonna 1570 teoksessaan *The Mathematicall Praeface to Elements of Geometrie of Euclid of Megara* siitä, miksi maantiede ja karttojen omistaminen on niin tärkeätä, ja mitä motiiveja karttojen keräilylle voi olla: ”kartat voivat olla tarkoitettu koristamaan halleja, salonkeja, gallerioita, muistuttamaan menneisyyden kunniakkaista tapahtumista, maanjärityksistä, taisteluista, havainnollistamaan Turkin mahtavuutta, moskoviittien suurta imperiumia, kristinuskon levinneisyyttä ja toimimaan omien matkojen oppaina sekä lisäämään ymmärrystä muiden tekemistä matkoista.” (Skelton 1975: 27).

Dr. John Deen mukaan karttoja siis keräillään 1) esteettisistä ja sisustuksellisista syistä, 2) avuksi historian ja luonnonilmiöiden selittämiseen ja alueiden, maiden ja kansojen ymmärtämiseksi sekä 3) avuksi matkustamisessa. Koska mitään yleispätevää teoriaa karttakeräilyn motiiveille ei ole sittemmin esitetty, Deen lähes 500 vuotta vanha toteamus on hyvä lähtökohta karttakeräilyn motiivien pohtimiselle.

3.2.1. Visuaalisuus

Joseph Alsop (1981: 74–77, cit. Selkokari 2008: 24) toteaa, että yksi syy taiteen keräilyyn on se, että erityisesti taideteosten keräilyn tuoman mielihyvän ohella keräilijä voi tyydyttää samalla omaa kauneuden tarvettaan, ja siksi juuri kaikista keräilyn muodoista taiteen keräily on järkipäisintä. Ihmisellä on tarve nähdä kauneutta ympärillään, ja koska myös kartasta syntyy taideteoksen lailla visuaalinen ja esteettinen kokemus, karttojen kerääminen on monelle kauneuden tarpeen tyydyttämistä.

Esteettisyys on toki katsojan omissa silmissä, mutta voidaan todeta, että vanhat kartat ovat pääsääntöisesti kauniita. Niiden kaiverrusjälki voi olla rosoista puuleikkausten takia tai hienostunutta kuparikaiverruksen jäljiltä. Kartan väritys miellyttää usein silmää, oli värityksellä sitten jokin merkitys tai ei. Karttojen koristeet, kartussit ja yksityiskohtat voivat olla äärimmilleen vietyä yksityiskohtaista ilotulitusta tai kartan yksinkertainen esitystapa silmiinpistävää. Käsityöläistaidon hienoudet ja tekniikat yhdistyvät kartassa. Kartta on näyttävä, puhutteleva tai kaunis esine laittaa esille ja katsoa.

Kuva 11. Ranskalaisen Nicolas Bailleulin maailmankartta vuodelta 1750 on esimerkki sekä visualisuutta että informatiivisuutta antavasta antiikkikartasta. Barokkiajan kartalle tyypillisesti sen reunoilla olevat naishahmot kuvaavat neljää mannerta ja tieteitä. Itse kartan antama maantieteellinen ja tähtitieteellinen tieto ja reunoilla olevat 10 astronomista diagrammia lisäävät kartan informatiivista antia.

3.2.2. Informatiivisuus

Kartta on informatiivinen. Se kertoo maantieteestä ja historiasta. Ymmärtääkseen kartan välittämää tietoa on kuitenkin syvennyttävä karttaan tarkemmin. Vanha kartta kertoo tietoa eri lähteistä joita sen laatimiseen on käytetty, se ilmaisee tietoa eri asioista, niin graafisen jäljen kuin tekstienkin osalta. Kartta kertoo kartografin maantieteellisen taitotason ja opit edellisistä esikuvina olleista kartoista. Se kuvastaa poliittisia, taloudellisia, kulttuurilisia ja uskonnollisia intressejä. Vain tutkimalla kaikkia näitä seikkoja voi oppia ymmärtämään mitä kartta meille todella kertoo. Lääkintöneuvos Sakari Härö (1981: 211) on selittänyt karttakeräilyään juuri tällä motiivilla: ”Kiinnostukseni syyt eivät ole taloudellisia. Sijoittaminen vanhoihin karttoihin ei mielestäni ole keräilijöiden arvojen mukaista. Nousevat hinnat ovat itseasiassa yksi este olla keräilijä. Myöskään se tosiasia, että kartat ovat koristeellisia piirroksia, on vaikuttanut hyvin vähän ajatteluuni. Tärkein motiivini on se, että kartat sekä vanhat kirjat ja muut asiakirjat muodostavat vankan pohjan menneiden tapahtumien ymmärtämiselle”.

Tutkijat ovat kuitenkin arvostelleet karttojen luotettavuutta historian ainoina lähteinä. Williamson (1929: 279; cit. Skelton 1965: 4) toteaaakin, että ”kartat ovat vaarallisia todisteita. Niiden liiallinen tutkiminen peittää taidon tarkastella niitä kriittisesti (...) tiedonmäärän kasvaessa arviointikyky heikentyy (...) on mahdotonta olla ehdottoman varma karttojen todistearvosta, jollemme tiedä enemmän kuin yleistasolla kartantekijöiden tarkoitusperistä ja tilanteesta”.

3.2.3. Välittävyys

Kartta välittää ja auttaa. Sen avulla voi kulkea paikasta toiseen, löytää reitin tai tutkia miten joku muu on matkansa kulkenut. Vanhojen karttojen kerääminen ja tutkiminen on ollut olennaista suunniteltaessa löytöretkiä ja tutkimusmatkoja uusille merille ja maille.

Monella keräilijällä edellä mainittuja motiiveja voi olla yhtäaikaaisesti vaikuttamassa toimintaan. Mikään syy ei sulje toista syytä pois ja motiiveja voi löytyä lukemattomista muistakin syistä. Esimerkiksi motiivina voi toimia edelliseltä sukupolvelta opittu malli keräilyn kohteista tai sijoituksellinen syy.

Lontoolainen suuren luokan karttamyyjä Daniel Crouch (The Market 2011: 38) kiteyttää karttakeräilyn motiivit mielestäni hienosti: ”Pääsyy karttojen keräilylle tulisi olla arvostus niiden uskomatonta historiaa ja esteettisiä arvoja kohtaan. Kartat vetoavat ihmisessä käsitykseen paikasta. Tämä voi syntyä kiintymyksestä kotipaikkakuntaan tai muistutuksena matkakohteesta. Nykyajan liikkuvilla ihmisillä on entistä suurempi tarve ymmärtää koko maailmaa ja siten arvostaa karttoja, jotka sitä kuvaavat”. Maantieteilijälle tällainen perustelu paikasta ja sen tärkeydestä karttakeräilyn motiivina on osuva.

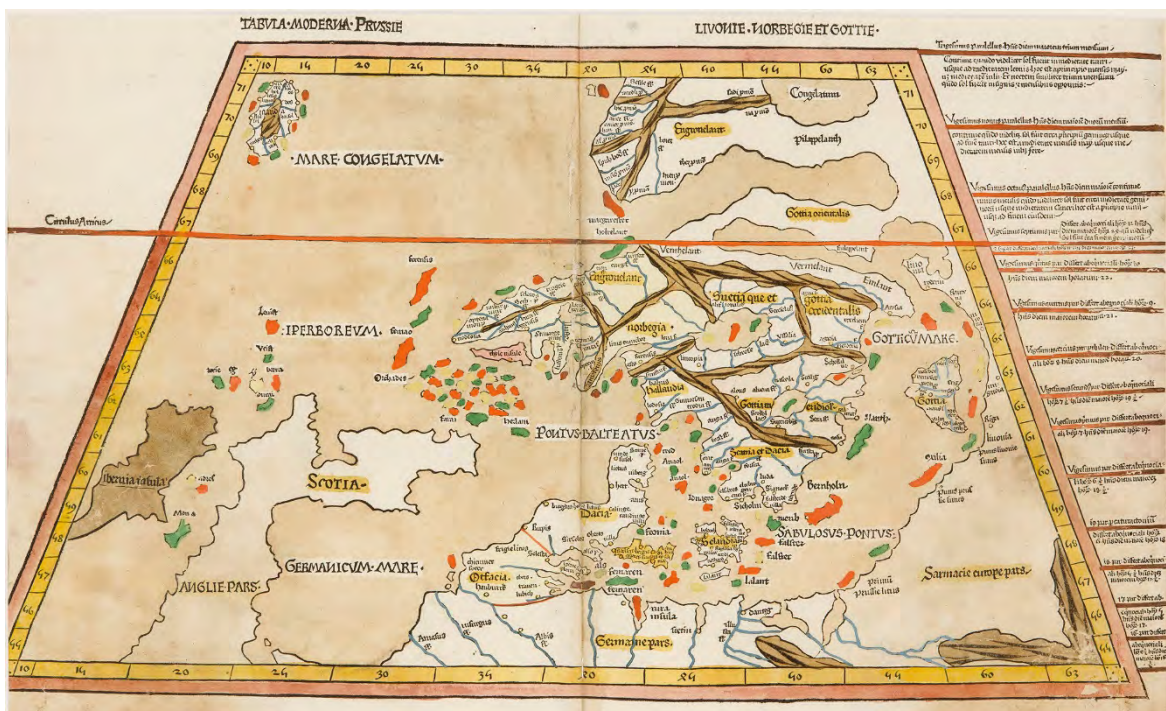
3.3. Karttojen keräilyteemat

Mitään yleispätevää ohjeistusta vanhojen karttojen keräilylle ei ole, karttoja kun voi kerätä minkä tahansa motiivin takia. Erityisesti aloittelevien karttakeräilijöiden ohjeistamiseksi löytyy muutamia teoksia aiheesta. Englantilainen karttakauppias Jonathan Potter (2001) listaa kirjassaan erilaisia teemoja keräilylle, amerikkalainen neljännen polven karttamyyjä Francis J. Manasek (2015) puolestaan luokittelee erilaisia karttatyyppejä. Tiettyyn teemaan tai karttatyyppiin keskittyminen on keräilijälle hyvä ohje. Tällöin kartoista koostuvan kokoelman

arvo, historiallinen tai taloudellinen, voi olla kehittyvä ja merkittävä. Tässä luvussa esitellään ja yhdistetään Potterin teemoja ja Manasekin tyyppisiä keräilykohteita.

3.3.1. Alue

Varsin selkeä ja ilmeinen tapa keräilylle on keskittyä johonkin tiettyyn *alueeseen*. Tämä teema antaa keräilijälle suuren määrän mahdollisuuksia niin valinnanvaran, saatavuuden kuin hintojen saralla. Tiettyyn alueeseen keskittymällä ja karttoja tutkimalla niistä voi havaita erilaisia kehityskaaria ja muutoksia niin paikannimien, rajamuutosten kuin teiden osalta. Mielenkiintoinen kohde tähän teemaan on esimerkiksi Pohjolan karttakuvan kehittyminen. Pohjola mainitaan ensimmäistä kertaa vuonna 1154 arabi al-Idrisin kartassa, ensimmäinen erilliskartta alueesta laaditaan tanskalaisen Claudius Clavuksen toimesta vuonna 1427. 1400-luvun jälkipuoliskolta Pohjolan karttakuva alkoi kehittyä, ja tältä ajalta lähtien on karttoja keräilijöille saatavilla. Tiettyjä maantieteellisiä alueita on vielä varsin hyvin tarjolla kerättäviksi, esimerkiksi Aasian alueelta, toteaa karttakauppias Daniel Crouch (Tully 2013).

Kuva 12. Nikolaus Germanuksen (1486) kartta on ensimmäinen painettu Pohjolan kartta, ns. tabula moderna, joka liitettiin Klaudios Ptolemaioksen nimeä kantavaan *Geographia* -laitokseen muiden karttojen rinnalle. Kartta on harvinaisuus, sitä liikkuu vain harvoin markkinoilla. John Nurmisen Säätiö hankki kartan kokoelmiinsa vuonna 2009.

3.3.2. Kartografi

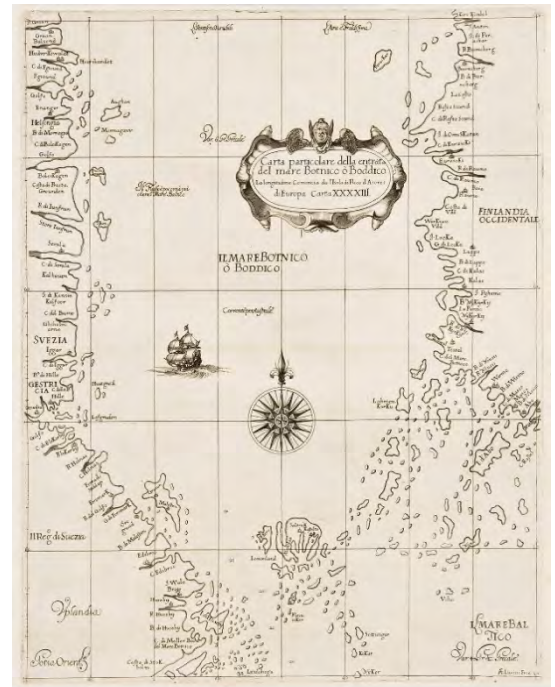
Tiettyyn *kartografiin* keskittyvä keräilyteema antaa karttakeräilijälle paljon vaihtoehtoja aina 1400-luvun kartografeista lähtien. Mitä vanhemmista kartoista puhutaan, sitä vähemmän niitä liikkuu markkinoilla. Esimerkiksi saksalaisen 1500-luvun alun kartografian Martin Waldseemüllerin kartat ovat harvinaisia, ja niitä näkee harvemmin myynnissä. Yksi Waldseemüllerin kartoista, vuonna 1507 laadittu ”Universalis Cosmographia”, on kallein yksittäinen irtokartta mitä on koskaan ollut myynnissä, Library of Congress osti kartan vuonna 2003 ja maksoi siitä 10 miljoonaa dollaria (esim. Hébert 2003). Suosittuja keräilykohteita ovat saksalaisten kartografien Georg Braunin ja Frans Hogenbergin kaupunkikartat, joista kerrotaan lisää seuraavan kuvan (13) yhteydessä.

Kuva 13. Kaupunkikarttoja ilmestyi enenevässä määrin 1500-luvulta lähtien kartastoissa ja muissa kirjoissa. Kaupunkikarttojen kukoistus koitti Georg Braunin ja Frans Hogenbergin kaupunkikartaston *Civitates Orbis Terrarum* (1572–1617) myötä. Heidän kartoissaan kaupungit on kuvattu joko suoraan ylhäältä tai lintuperspektiivistä. Braun & Hogenbergin kartat ovat haluttuja keräilykohteita, niitä liikkuu markkinoilla kohtalaisesti ja niitä voi hankkia kohtuulliseen hintaan. Kuvan kartta on kartografien näkemys Tukholmasta vuoden 1588 tienoilta. Ylemmässä osassa on näkymä pohjoisesta kaupungin keskusta ja alemmassa etelän suunnasta.

3.3.3. Aikakausi

Keskittymällä tiettyyn *aikakauteen* karttakeräilyssä voi saada kootuksi kiinnostavan kokoelman. Kartat kaiverrettiin 1400-luvulla puulaatoille ja painettiin kestäväille lumpupaperille. Puulaatoille kaivertaminen oli tarkkaa työtä, virheitä ei pystynyt korjaamaan. Painojälki oli puukaiverruksissa rouheampaa. 1500-luvun alkupuolella kaiverrusmenetelmänä ryhdyttiin käyttämään yhä enemmän kuparikaiverrusta. Näiden karttojen painojälki on tarkempaa ja hienostuneempaa, ja se kehittyi huippunsa 1700-luvulla. Kartat väritettiin käsin painamisen jälkeen. 1800-luvulla karttojen painamismenetelmäksi tuli litografia. Seuraavissa esimerkeissä (kuvat 14 ja 15) nähdään sekä puu-, että kuparikaiverrettu kartta.

Kuvat 14 ja 15. Vasemmanpuoleisessa kuvassa nähdään Sebastian Münsterin (1545) laatima Pohjolan kartta, joka on kaiverrettu puulaatalle. Kartasta näkee, kuinka sen kaiverrus seurailee puun syitä ja suuntia. Oikeanpuoleinen kartta Ahvenan- ja Selkämereltä on puolestaan kuparikaiverrus ja englantilaisen Sir Rober Dudleyn (1647) ensimmäisestä koko maailmaa kuvaavasta merikartastosta *Dell'Arcono del Maresta*. Kaiverrus on firenzeläisen A. F. Lucinin käsialaa ja osoittaa, kuinka se on erityisen hienostunutta ja tyypillistä Italian barokkiajalle.

3.3.4. Maantieteellinen ja koristeellinen teema

Monista kartoista löytyy *maantieteellisiä* erikoisuuksia, jotka voivat olla keräilijöille mieluinen teema. Esimerkiksi 1500-luvun kartoilla kummittelee Islannin kupeessa mielikuvitussaari Frisland (ks. kuva 16). Myös Kalifornia kuvataan monesti saarena kartoilla 1600- ja 1700-luvun kartoilla. *Koristeellisia* teemoja voivat olla erityyppiset kuvitukset

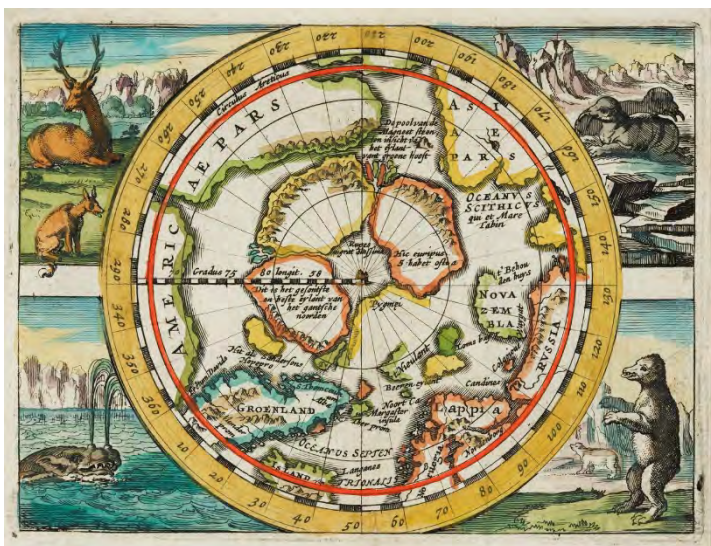
kartoilla, kuten merihirviöt ja laivat meren aalloilla, muotokuvat, tieteelliset instrumentit tai mytologiset kuvitukset ja viittaukset antiikin tarinoihin kartan reunakuvituksissa.

Kuva 16. Kartassa Islannin lounaispuolella on kuvattuna Frisland-niminen saari. Tämän kuvitteellisen saaren tarina juontaa 1300-luvulla tehtyihin Zenon veljesten matkoihin. Kartoilla saari esiintyy lähes 200 vuotta, mikä kertoo siitä, kuinka kartat olivat pitkien ajanjaksojen aikana usein toinen toistensa kopioita, jolloin virheetkin siirtyivät eteenpäin. Kuvan kartta on hollantilaisen Abraham Orteliuksen (1598) laatima, ja se sisältää pohjoisten alueiden maantieteellisen kuvauksen lisäksi myös paljon myyttisiä ja koristeellisia teemoja.

3.3.5. Tematiikka

Oma erityinen keräilyteemansa ovat erilaiset *temaattiset kartat*. Ne voivat kuvata tietyn maantieteellisen alueen fyysisiä, poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia, maataloudellisia tai mitä tahansa muita temaattisia seikkoja. Temaattisia karttoja alettiin valmistaa eritoten 1800-luvulla teollisen vallankumouksen tuoman muuttuneen yhteiskuntajärjestelmän myötä ja kartantekomenetelmien teknisten harppausten myötä. Karttakeräilijöiden keskuudessa kerätyt temaattiset kartat voivat liittyä vaikkapa uskontoon, tuulijärjestelmiin, sademääriin, merivirtoihin, geologiaan, kasvillisuuteen tai eläimistöön.

Kuva 17. Petrus Bertiuksen (1637) Pohjoisnavan kartta on ollut alkujaan mustavalkoinen. Kartan omistaja on värjäyttänyt kartan 2000-luvulla.

3.3.6. Yksittäinen merkitys

Yksittäiseen merkitykseen

keskittyviä karttoja ovat ne, joissa on jokin tietty erikoinen ominaisuus, esimerkiksi kartat, joissa on kuvattuna ensimmäistä kertaa jokin tietty alue, kuten Amerikan mantereet tai Tyynimeri James Cookin matkojen jälkeen.

Yksittäiseen visuaalisen seikkaan

liittyvä teema on hieman samanlainen kuin jo edellä mainittu koristeellinen teema. Yksittäisiä

visuaalisia seikkoja voivat olla koristeelliset kartussit, erityisen yksityiskohtainen kaiverrusjälki tai karttojen väritys. Ei ole tavatonta, että jotkut keräilijät tai karttojen myyjät värjyvät karttoja jälkikäteen vielä nykypäivänäkin (ks. kuva 17). Moni asiantuntija pitää tällaista ratkaisua kuitenkin liian radikaalina.

3.3.7. Kartat sijoituksina

Pitkällä tähtäimellä karttojen keräily *sijoituksena* on mahdollista, mutta silloin keräilijällä on oltava pääoman lisäksi melko hyvä alkutietämys kartoista. Esimerkkinä kartoista sijoituksina voi mainita miniatyyrikokoiset maailmankartat, joiden hinnat olivat vielä 1980-luvulla alhaiset, mutta nyt niistä on tullut keräilyharvinaisuuksia. Vaikkakin kartat ja kartastot olivat haluttuja 1500-luvun lopulta lähtien, olivat ne usein liian kalliita hankkia ja näin syntyi markkina näille pienikokoisille kartoille ja kartastoille (ks. kuva 18). Useista kartastoista julkaistiinkin tällaisia ”minikokoisia” versioita. Karttakeräilijöiden keskuudessa miniatyyrikartoiksi kutsutaan karttoja, joiden koko on alle 10 x 15,2 cm.

Kuva 18. Sellerin miniatyyrikokoinen kartasto on vuodelta 1678. Taskukokoinen atlas on kooltaan 13 x 10 cm kokoinen. Tällaisia taskukokoisia kartastoja valmistettiin 1500-luvun lopulta lähtien, koska ne olivat edullisempia ja käytännöllisempiä.

3.3.8. Mikä tahansa muu teema

Karttojen keräilyn teema voi olla toki *mitä tahansa*, vaihtoehtoja tuntuu olevan loputtomasti. Esimerkiksi näitä teemoja voivat olla erilaisia karttaprojektioita kuvaavat kartat (ks. kuva 19), merikartat, kaupunkikartat- ja suunnitelmat, tähtikartat (ks. kuva 20), opetuskartat, seinäkartat, karttapallot, kohokartat, nimiösivut eli frontispiisit sekä kokonaiset kartastot tai vaikkapa karttapelit.

Kuva 19. Klaudios Ptolemaios esitteli teoksessaan *Geographia* kaksi eri projektiota karttojen laatimiselle. Tällaisten kartio- ja huppuprojektioiden mukaan laadittiin karttoja aina vuoteen 1569, kunnes Gerard Mercator esitteli nimeään kantavan projektion, joka on edelleenkin yleinen projektio karttoissa. Kuvan merikartta on ensimmäinen, jossa maailma kuvataan tässä projektiossa. Kartan on laatinut englantilainen matemaatikko Edward Wright vuonna 1655/1657, ja se on keräilyharvinaisuus.

Kuva 20. Anders Cellariuksen (1660) tähtikartassa nähdään pohjoinen tähtitaivas eläinkuvioineen. Tähtikarttojen keräily on oma erikoinen karttakeräilyn haaransa. Niiden tuottama tieto maantieteellisistä koordinaateista yhdistettynä tähtikuvioihin toi merkittävää apua navigoinnille. 1600- ja 1700-luvun koristeelliset tähtikartat ovat tieteellisen arvonsa lisäksi usein myös erittäin kauniita ja koristeellisia.

3.4. Luokittelu karttakeräilijöihin

British Museumin erikoisintendentti ja kartografian tutkija R. A. Skelton oli ensimmäinen joka luokitteli teoksessaan *Maps. A Historical Survey of Their Study and Collecting* (1975: 53–61) eri karttakeräilijätyyppejä. Nämä luokittelut perustuivat pitkälti 1800-luvun karttakeräilijöihin, ja ne ovat auttamattomasti osin liian vanhentuneita määrittelyjä 1900-luvun tai nykyajan keräilijöihin sovellettaessa. Skeltonin teemoitukseen ei ole tehty kommentointia tai lisäyksiä juurikaan. Suomalainen karttakeräilijä Aarno Piltz (1984) lisäsi kirjoituksessaan yhden tyypin Skeltonin listan jatkoksi: sijoittajakeräilijän. Itse lisäisin henkilötyyppeihin vielä sisustuskeräilijän. Huomattavaa on, että moni keräilijä on ollut tai on monen eri tyypin yhdistelmä.

3.4.1. Tutkija-kirjastonhoitaja

Tämä keräilijä on tyypillisesti ollut jonkin instituution, kuten kirjaston, arkiston tai seuran palveluksessa ja hänen työnsä kohteena on ollut nimenomaan instituution kokoelmat, joita hän tutkinut ja joihin hän on päässyt tuomaan lisäystä lahjoitusten tai muiden hankintojen myötä. Kyseessä on ollut usein suurten karttakirjastojen johtaja tai muu työntekijä. Skeltonin (1975: 53) mainitsema esimerkkitapaus on Edme Francois Jomard, joka perusti työpaikkaansa Ranskan kansalliskirjastoon vanhojen karttojen osaston (Département de Cartes et Plans). Jomard luokittelu, tutki ja hankki karttoja niin kirjastolle kuin myös omaan yksityiseen kokoelmaansa. Hänen kynästään on lähtöisin keskiaikaa kuvaavia faksimilekartastoja, ja hän oli perustamassa Ranskan maantieteellistä seuraa vuonna 1821.

3.4.2. Tutkija

1800-luvun puolivälissä alkoi ilmaantua karttakeräilijöitä, joita karttojen hankkimiseen ajoi tiedonhalu aihepiiriin liittyen. Tutkiminen ja keräily johtivat myös kiinnostukseen kartografian historiasta, ja sen seurauksena alkoi ilmestyä kirjoja tai kirjoituksia eri julkaisuihin. Tällä tavalla koko kartografian historia ja karttakokoelmat alkoivat saada enemmän julkisuutta ja tulivat entistä laajempaan tietoisuuteen. Tämän keräilijätyypin maineikkaammaksi esimerkiksi Skelton (1975: 54–55) mainitsee A. E. Nordenskiöldin, joka oli tutkija sanan parhaassa merkityksessä ja ymmärsi kartografisten kohteiden arvon niin käytännön työssä kuin historiallisessa kontekstissa ja loi täten vahvan perusteen keräämälleen

ainutlaatuiselle kokoelmalle. Suomalaisista keräilijöistä tähän kategoriaan kuuluvista henkilöistä mainittakoon Juha Nurminen, johon palaan tuonnempana (luku 4.2.).

3.4.3. Kaikkiruokainen keräilijä

Nimensä mukaisesti kaikkiruokaiselle keräilijälle kohteeksi kelpaavat kaikki mahdolliset kartat. Skeltonin (1975: 55–56) mukaan maailmassa on ollut vain yksi tällainen keräilijä, englantilainen Sir Thomas Phillips, joka keräsi 1800-luvulla suurimman yksityisen kirja-, kartta- ja käsikirjoituskokoelman, yli 100 000 nimikettä. Phillipsiä voisikin luokitella bibliomaanikoksi ja kartomaanikoksi. Toki pienemmässä mittakaavassa monia karttakeräilijöitä voi kutsua kaikkiruokaisiksi, esimerkiksi jyvaskyläläiset Eero ja Erkki Fredrikson ovat keränneet hyvin erityyppisiä karttoja, vaikkakin kokoelma on keskittynyt vahvasti Pohjolaan.

3.4.4. Valikoiva keräilijä

Valikoivan keräilijän kohteet rajautuvat maantieteellisesti tai jonkin muun teeman mukaisesti. Skelton (1975: 56) mainitsee, kuinka monet amerikkalaiset karttakirjastot ovat syntyneet valikoidun teeman ympärille, kuten John Carter Brownin Amerikkoihin liittyvä karttakokoelma. Suomalaisesta yksityiskeräilijästä esimerkkinä voisi mainita sarjakuvaneuvos Timo Reenpään, jolla on kokoelma Ranskaa kuvaavia karttoja 1500- ja 1600-luvuilta.

3.4.5. Antikvaari

Tähän keräilijäryhmään kuuluvat erilaiset vanhojen karttojen myyjät, kuten antikvaarit. Samalla nämä keräilijät ovat hyvin vahvasti tutkijoita. Esimerkkinä Skelton (1975: 58) pitää saksalaista Fredrik Mülleria, joka oli 1800-luvun karttamaailmassa erittäin arvostettu karttoja tutkiva myyjä. Suomesta esimerkkinä voi mainita helsinkiläisen antikvariaatin pitäjän Jan Strangin, joka on tehnyt kartoista paljon ansiokasta tutkimusta. Strang on kirjoittanut muun muassa Venäjästä Suomen kartoittajana (2014), ja hän ylläpitää luetteloita erilaisista karttateemoista.

3.4.6. Sijoittajakeräilijä

Skeltonin keräilijäluokitusta on täydentänyt suomalainen karttakeräilijä Aarno Piltz (1984: 26), joka on lisännyt siihen sijoittajakeräilijän. Tässä tyypissä keräilijä hankkii karttoja harkiten, ja siten, että hänellä on sellaista tietoa kerättävistä kohteista, jotka ovat sijoittamisen kannalta valideja, ts. hänen on mahdollisen realisoinnin koittaessa päästävä vähintään omilleen (Baynton-Williams 1969: 6). Keräilijä on harvoin tuskin pelkästään sijoittajakeräilijä, hänessä voi yhdistyä useammankin keräilijätyypin profiilit.

3.4.7. Sisustuskeräilijä

Edellä mainittujen kategorioiden keräilijät ovat usein osa tätä tyyppiä. Harva keräilijä on sisustamatta kotiaan tai toimistoaan keräilyn kohteillaan. Kartat ovat kauniita pitää esillä, ne ovat edelleen statussymboleja kuten jo renessanssin aikana: ne kertovat joko omistajansa sivistyneisyydestä, kartografian historian tajusta tai varakkuudesta. Karttoja on mukava laittaa esille, ne eivät asianmukaisesti esitettyinä mene piloille. Kartoista voi tulla osa kodin tai toimiston tunnelmaa tavalla mitä esimerkiksi kirja ei voi koskaan olla, toteaa lontoolainen karttamyyjä Tim Bryars (Simons 2013). Karttakeräilyn 1930-luvulla aloittanut Eero Fredrikson (Fredrikson 1993: 8) esimerkiksi hankki ensimmäiset karttansa ”poikamiesasuntonsa paljaitten seinien koristeiksi”. Olen törmännyt itsekin useampaan yksityishenkilöön, jolla on joidenkin kymmenien karttojen kokoelma, joka on kerätty esteettisistä syistä. Näitä keräilijöitä olen konsultoinut ja kehottanut heitä pitämään kartoista asianmukaista huolta ja tutkimaan niiden taustoja ennen kuin niitä esimerkiksi lahjoittaa tai jopa heittää pois.

3.5. Karttamarkkinat

Karttamarkkinoista puhuttaessa siirrytään kartografian historian erikoisalaan, *kaupalliseen kartografiaan*. Se on karttojen tuottamista julkisille markkinoille myytäväksi, määrittää Mary Sponberg Pedley (2005: 9), mutta toteaa, että kaikki kartat ovat jossain määrin kaupallisia, oli niitä laadittu myyntiin tai ei. Kartanteon jokainen vaihe maanmittauksesta kaiverrukseen ja jakeluun sisältää työvoiman ja materiaalin käyttöä eli kaupallisia arvoja.

Karttoja voi hankkia niin niiden kauppiailta kuin huutokaupoistakin. Hankkijoihin kuuluvat kaikentyypiset kartankerääjät kuin instituutiotkin. Nykypäivänä internetin myötä kuka tahansa voi olla kartan myyjä ja ostaja.

Kartan myyntihintaan vaikuttavat erilaiset asiat. Ensinnäkään kartoille ei ole olemassa mitään tiettyjä ”kivenhakattuja” hintoja, koska niiden arvoon vaikuttavat useat seikat. Kuten Manasek (2015: 125) huomauttaa, kartta ei voi olla koskaan samanarvoinen toisen samanlaisen kartan kanssa, sillä kartan myyjä tai ostaja lisää karttaan aina erilaisen kulttuurisen kontekstin ja merkityksellisyyden, oli siinä sitten kyse karttamyyjän tai ostajan omista tiedoista ja kokemuksesta.

Markkinoilla liikkuvien karttojen toteutuneita myyntihintoja ylläpitää maksullinen palvelu *Antique Map Resources*. Vaikkakaan palvelu ei ole aukoton, antaa se suuntaviivoja karttojen arvokysymyksissä. Karttojen hinnoista on vain vähän tutkimuksia, aiheen pioneeriteos on Roger Baynton-Williamsin *Investing in maps* vuodelta 1969.

3.5.1. Karttojen hankintapaikat

Useimmiten ostopaikkoina toimivat karttojen välittämiseen erikoistuneet karttakaupat ja huutokaupat, kuten Manasek (2015: 137) toteaa. Karttakauppoja löytyy usein suurista kaupungeista, joissa niillä on mahdollisimman suuri kohderyhmä. Tällaisia karttakauppoja on esimerkiksi Lontoossa vuonna 1907 perustettu The Map House, joka toimii edelleen. Suuret huutokauppahuoneet kuten Sotheby's ja Christie's järjestävät ajoittain pelkästään karttoihin ja atlaksiin erikoistuneita huutokauppoja. Lisäksi antikvaariset kirjakaupat myyvät karttoja liikkeissään, ja maineikkaimmat niistä järjestävät huutokauppojakin, kuten Saksan Königstein um Taunuksessa sijaitseva Reiss&Sohn. Huutokauppojen yhteydessä julkaistaan usein luettelo kaupattavista tuotteista, mikä toimii hyvänä materiaalina ja vertailukohteena kartoista ja niiden hinnoista kiinnostuneille. Paikallisista pienemmistä antikvariaateista ja antiikkikaupoistakin voi tehdä myös karttalöytöjä.

Kuva 21. Johann Joachim Kändlerin 1740-luvun posliiniveistoksessa nähdään karttojen myyjä.

Karttojen ostoon ja myyntiin keskittyneitä karttamessuja järjestetään muun muassa Lontoossa ja Pariisissa vuosittain. Kesäkuisin Lontoon Royal Geographical Societyssa pidettävä London Map Fair on lajinsa suurin. Karttoja on toki esillä muillakin kirja-alan messuilla, kuten maailman suurimmilla kirjamessuilla Frankfurtissa. Myös antiikkimessuilla saattaa törmätä vanhoihin karttoihin.

3.5.2. Hintaan vaikuttavia tekijöitä

Ei ole olemassa mitään yksittäistä selitystä kartan hinnan määrittämiseksi. Hinta on monen tekijän summa, joilla on kaikilla oma kontekstinsa. Kaikki kartat ovat subjektiivisia, ja ne heijastavat tietoa, jolle kartta perustuu.

Tämä tieto heijastaa edelleen kartantekijän

kulttuuria, tietoutta ja syitä miksi kartta on tehty (Manasek 2015: 126). Määritystä tällaiselle monikerroksiselle kartan kertomalle tiedolle on mahdotonta antaa. Sen sijaan karttojen markkinahintaan vaikuttavat monet selkeämmät määritellyt seikat, joista enemmän seuraavissa kappaleissa Manasekin (2015: 126–129) mukaan.

Kartan tekijä eli kartografi on tärkeä seikka kartan arvoa määriteltäessä. Kartografin tieteelliset, taidokkaat, uskottavat ja usein taiteelliset ansiot lisäävät karttojen arvoa. Toinen tärkeä seikka on kartan kunto, johon kannattaa ehdottomasti kiinnittää huomiota. Lisäksi, mikäli mahdollista, samanlaisia karttoja on myös pyrittävä vertaamaan toisiinsa. Karttaa hankkiessa kannattaa aina päätyä hyväkuntoiseen versioon, jos ei ole kyseessä erittäin harvinainen tapaus. Sen sijaan hieman huonompikuntoinen kartta, joka on erittäin harvinainen, voi olla hyvinkin haluttu kohde. Harvinaisten hankintojen kohdalla kartalle tehty konservointi ja kartan asianmukainen säilytys tai esillepano ovat ensiarvoisen tärkeitä kartan mahdollisimman pitkän säilyvyysasteen kannalta.

Kolmanneksi kartan painovuosi tai versio vaikuttaa hintaan; varhaisemmat versiot tietyistä kartoista ovat hinnakkaampia, mutta uusi maantieteellinen tieto myöhemmissä versioissa voi toisaalta nostaa hintaa. Neljänneksi kartan visuaalinen ilme on hintaan vaikuttava seikka, puoleensavetävä esteettisyys tekee kartasta usein houkuttelevamman kohteen kuin yksinkertaisuus. Mutta visuaalisuus on hyvin subjektiivinen arvomittari. Väritetyt kartat ovat nykyisin suosituimpia kohteita kuin mustavalkoiset, etenkin kun kyseessä on kartan alkuperäinen väritys. Ei ole tavatonta, että karttoja jopa väritetään myynninedistämistarkoituksissa.

3.5.3. Kartat sijoituskohteena

On vaikeaa sanoa, ovatko kartat järkevä sijoituskohde. Tuntuu houkuttavalta ajatella, että vanhat kartat, jotka ulkopuolisin silmin voivat näyttää lähinnä paperinpaloilta, voisivat olla tuottoisa sijoituskohde. Mutta tällaisen ”säästöpossun” aikaansaamiseksi keräilijällä on syytä olla jonkinlainen alkupääoma karttakokoelman kartuttamiseksi. Tämän lisäksi tarvitaan luonnollisesti tietämystä siitä, mitä kannattaisi sijoitusmielessä hankkia. Lisäksi arvokkaan karttakokoelman syntymiselle on varattava aikaa, vuosikymmeniä tai jopa vuosisatoja – tiettyjä karttoja kun liikkuu markkinoilla harvoin tai ei koskaan.

Lontoolaisen karttakauppiaan Daniel Crouchin (Tully 2013) mielestä kauniin ja historiallisesti arvokkaan karttakokoelman kerääminen ei ole välttämättä liian kallista; karttoja saa noin 150 eurosta lähtien. Keräilyteemasta riippuen kattavan kokoelman voi saada kootuksi 30 000–45 000 dollarilla. Crouch (Tully 2013) kehottaa keräilijöitä keskittymään yhteen maantieteelliseen alueeseen ja pitää tätä parhaana karttakeräilyn teemana. Muuten keräilijällä voi olla koossa kasa karttoja eri paikoista, jotka ovat merkityksellisiä vain kerääjälle itselleen. Crouch kehottaa hankkimaan karttoja niiden alkuperäisessä väriyksessään ja kunnossaan. Daniel Crouchilla on vahva näyttö karttamarkkinasta, hän on muun muassa henkilö, joka on myynyt kalleimman kartaston maailmassa. Kyseessä oli Ptolemaioksen teos *Cosmographia* vuodelta 1477, myyntihinta oli 2,14 miljoonaa puntaa vuonna 2007 (Tully 2013).

Toisin kuin taiteen keräilyn saralla, kartoista on vielä mahdollista tehdä löytöjä. Sellaisia ovat aliarvostetut kohteet, joista ei vielä ole paljoa tietoa saatavilla. Silloin tällöin kokoelmaan voi myös kulkeutua helmi, jonka arvo onkin jotain ihan muuta kuin ostettaessa on ajateltu.

Tällaiseen yksityiseen suomalaiseen keräilijään törmäsin jokunen vuosi sitten. Hän oli ostanut kirpputorilta parilla sadalla eurolla vanhan kartan. Hän tuli kysymään mielipidettäni kartasta

ja sen mahdollisesta arvosta. Kartta oli todellinen löytö, Abraham Orteliuksen Skandinavian kartta 1500-1600-luvun vaihteesta. Karttaa on viime vuosina myyty kalleimmillaan noin 4 000 euron hintaan. Ja toisaalla Philip Curtis The Map Housesta toteaa, että Orteliuksen kokonaisen atlaksen *Theatrum Orbis Terrarum* (ks. kuva 22) saattoi hankkia 10 000 punnalla 1960-luvulla. Nyt hinta liikkuu jossain 200 000 punnan molemmin puolin (ks. esim. Antique Map Resources).

Kuva 22. Abraham Orteliuksen maailman ensimmäisen modernin kartaston *Theatrum Orbis Terrarum* ranskankielinen versio vuodelta 1587. Yllä oleva kartta Aasiasta on jo melko tarkka eteläisistä osistaan, mutta esimerkiksi Japanin kuvaus on epämääräinen. Aivan kartan oikeassa alakulmassa on merkittynä ”Terrae incognita”, vielä löytämätön Australia.

Kartastoista puhuttaessa, kokonaisten atlasien arvo on viime vuosikymmeninä noussut merkittävästi. Karttojen myyjät huomasivat 1800-luvulla, että pilkkomalla kartastot irtokartoiksi niistä sai paremman tuoton. Joillekin karttakeräilijöille on ollut kauhistuttavaa joutua ostamaan näitä irtokarttoja. Tällaista kartastojen pilkkomista esimerkiksi Eero Fredrikson (Fredrikson 1993: 8) kuvasi ”raakalaismaiseksi tavaksi”. Tilanne on johtanut siihen, että tänä päivänä kartastojen arvo on paljon enemmän kuin osiensa summa ja usein monen keräilijän tavoittamattomissa.

Vuoden 2008 taantuman jälkeen karttoja sijoitusmielessä hankkivien määrä on ollut nousussa, kartat on nähty luotettavampana sijoituskohteena kuin epävarmat osakemarkkinat, toteaa Daniel Crouch (The Market 2011: 40). Sijoittajalle taloudelliset ennusteet karttojen suhteen tuntuvat olevan suotuisat: tuottoa kokoelmalle voi saada jo 10 vuodessa, kun karttoja on markkinoilla vain tietty määrä. Näin potentiaalinen arvonnousu on selkeää. Daniel Crouch näyttää uskovan markkinoihin vahvasti, hän avasi vuonna 2017 uuden sivuliikkeen New Yorkiin ja on saanut jalansijaa Yhdysvalloissa, jossa lähes yksivaltisuuden ottein on vuosikymmenten ajan toiminut karttaliike Arader Galleries.

Vaikka poikkeuksiakin löytyy ei kartat kuitenkaan ole sellainen sijoituskohde, johon pelkästään kannattaa varojaan sijoittaa, sillä arvonnousu ei ole läheskään samassa mittakaavassa kuin taiteessa. Esimerkiksi taiteilija Vincent van Gogh myi elinaikanaan vain yhden taulun muutamalla sadalla frangilla, nykyisin hänen teoksiensa hinnat ovat jopa yli sadassa miljoonassa eurossa. Kuten moni kartta-asiantuntija (esim. Barber, cit. Walne 2009, Manasek 2015: 147) toteaa, karttoja kannattaa hankkia siksi, että pitää niistä, innostuu niistä ja saa tunteen, että on hankkinut jotain haluamaansa. Siten paras tuotto on itselle hankittu nautinto.

3.6. Karttakeräilyn varjopuolet

Innostuneen kartofiilin on ehkä vaikea nimetä keräilylle varjopuolia, mutta niitä tuki löytyy. Kartoilla on kautta aikojen ollut alhainen selviytymisaste, sillä niitä on harvoin laadittu kestämaan aikaa. Asianmukainen karttojen säilytys ja kunnostaminen ovat tärkeitä niiden elinkaaren ylläpitämiseksi. Lisäksi väärennöksiä, huijauksia ja varkauksia tapahtuu. Itse pidän Suomessa huolestuttavana haittapuolena karttakeräilyn sukupuolittunutta ja ikääntynyttä joukkoa.

3.6.1. Alhainen selviytymisaste ja säilyvyys

Karttoja on aina tuhoutunut tai niitä on tuhottu. Voisi sanoa, että niillä on ollut historian saatossa alhainen selviytymisaste, ja siksi niitä on säilynyt tietyiltä ajoilta tavallista vähemmän. Skelton (1952: 23) puhuikin karttojen kuolemasta ja määrittää karttojen vähäiselle määrälle neljä eri tekijää (Skelton 1975: 28–34). Ensinnäkin suurta osaa kartoista ei

ollut tarkoitettukaan kestämaan pitkää aikaa. Moni kartanvalmistaja on kartan tekohetkellä tuskin ajatellut valmistavansa historiallista dokumenttia, jonka tulisi kestää aikaa.

Toiseksi, kartat ovat usein vanhentuneet tiedoiltaan nopeasti, eikä niiden säilyttäminen niistä syistä ole ollut mielekästä. Historiallinen arvo on näin jäänyt toissijaiseksi käytännön arvon rinnalla ja sisällöltään paljon modernimmat, paremmin aluetta kuvaavat, käytöltään helpommat tai uudella tekniikalla laaditut kartat syrjäyttivät vanhempia karttoja.

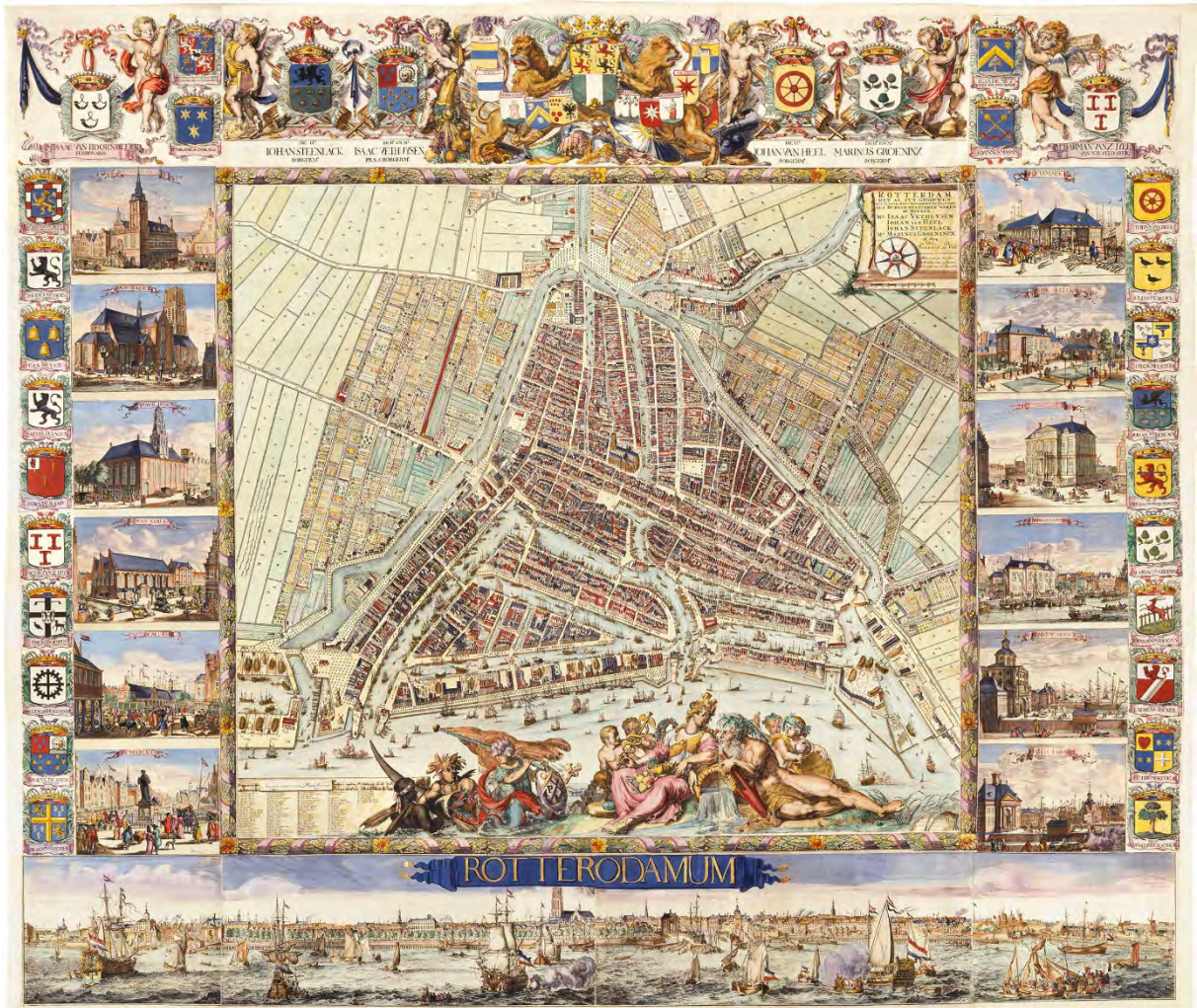
Kolmanneksi, karttojen fyysinen muoto ja koko tai materiaali on ollut hankala tai erityisen haitallinen selviytymisasteen kannalta. Irto- ja seinäkartat ovat voineet olla altistuneena valolle, lämpötilan muutoksille ja kosteudelle. Näille riskitekijöille eivät ole olleet niin alttiita kartastot, joissa kartat ovat säilyneet irtokarttoihin verrattuna vuosisatojen ajan paljon paremmin.

Neljänneksi, katastrofit, kuten tulipalot, maanjäristykset, sodat, vallankumoukset ja poliittiset muutokset ovat aiheuttaneet karttojen tuhoamista ja häviämistä. Yksi kuuluisimmista tuhoutuneista kartoista on *Ebstorfin mappa mundi* 1200-luvulta. Se löydettiin 1800-luvulla saksalaisesta luostarista, mutta ikävä kyllä kartta tuhoutui Hannoverin pommituksessa vuonna 1943. Karttakokoelmia on myös myyty ja hajautettu kontrolloimattomasti.

Edellä listatun jälkeen R. A. Skelton (1975: 34) pohtii, missä tilanteissa karttoja on sitten säilynyt. Ensinnäkin on niitä karttoja, joita on tuotettu virallisen toiminnan puitteissa, ja näin ne ovat säilyneet näissä instituutionaalissa kohteissaan paremmin. Näitä ovat muun muassa kansallisarkistot, kaupunginarkistot, valtionpäämiehen arkistot, maanpuolustuksen instituutiot, maanmittaushallinnot ja erilaiset yritykset. Näillä säilyttävillä tahoilla ei välttämättä ole kuitenkaan ollut kiinnostusta säilyttää ja vaalia kaikkia hallussaan olleita kohteita ja niiden historiallinen arvo on jäänyt toissijaiseksi. Esimerkiksi Suomessa Kansallisarkistoon otetaan vastaan vain sellaisia karttoja, jotka arkistolaitos on määrännyt pysyvästi säilytettäväksi tieteellisen tutkimuksen tarpeiden vuoksi (Rosberg 2000: 63). Lisäksi monissa suomalaisissa kohteissa on tuhottu ”ylimääräisiä” karttoja ja säilytetty joitakin karttoja vain yhdet kappaleet.

Skelton (1975: 34) korostaa, että karttoja on usein säilynyt paljon paremmin ei-virallisen toiminnan puitteissa, jolloin kartanhaltija on ymmärtänyt kartan historiallisen arvon, mikä on ollut motivaationa säilyttää kartta. Lisäksi karttoja on säilynyt, koska niihin on tunnettu oppinutta kiinnostusta ja niitä on haluttu tutkia. Kolmanneksi Skelton esittää, että karttoja on

säilynyt kohtalon oikuista tai jopa onnettomuuksien seurauksena, usein niin, että on mahdotonta tietää millainen selviytymistarina karttaan liittyy.

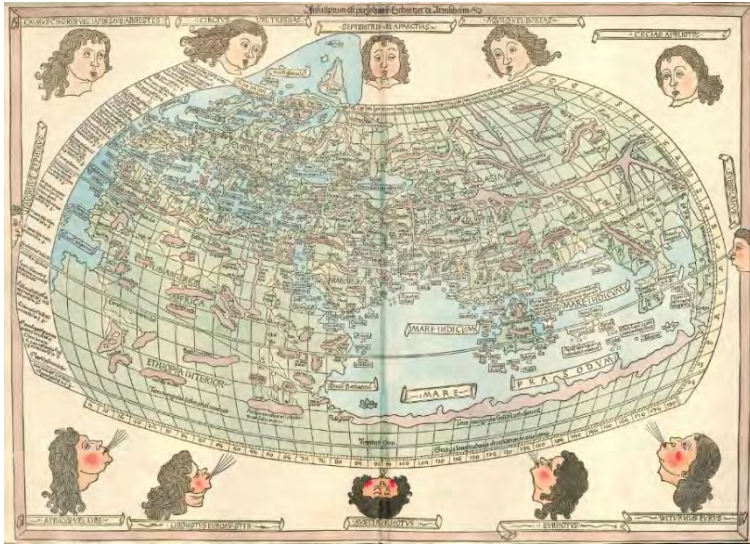

Kuva 23. Esimerkki suuresta seinäkartasta, jolla on erinomainen selviytymisaste. Suurikokoinen Rotterdamin seinäkartta on vuodelta 1694, ja on hämmästyttävää, miten hyvässä kunnossa se on edelleen. Tähän on varmasti vaikuttanut se, että karttaa on säilytetty osiin taiteltuna, kosteudelta ja valolta suojattuna.

3.6.2. Väärennökset

Kartografiassa väärennökset ovat yleisempiä ja helpommin naamioitavissa kuin millään muulla alalla, Skelton kirjoittaa (1952: 9). Tekijänoikeuksia ei ole vuosisatojen aikana tunnustettu tai niillä on ollut vain lyhyt suoja. Syitä tälle on ollut se, että karttojen kopioiminen oli monin kerroin halvempaa kuin kartan laatiminen alusta asti menneinä vuosisatoina. Esimerkiksi Englantiin ensimmäinen tekijänoikeuslaki saatiin vasta vuonna 1709, tätä ennen kopiointia on tapahtunut surutta.

Ehkä väärennöksiin liittyvä kuuluisin tapaus on 1400-luvun *Vinlandin kartta*, joka todistaisi norjalaisten löytöretket Pohjois-Amerikkaan. Kartta tuli esiin vuonna 1957 ja sen jälkeen sen aitoutta tai epäaitoutta on yritetty todistaa tutkimuksilla ja tutkijoiden kesken. Viimeisten tutkimusten mukaan nykyisin Yalen yliopistolle kuuluva kartta kuitenkin on todistettu väärennökseksi tai faksimileksi (Clemens 2019).

Kuva 24. Kansalliskirjaston Ulmin (1482) laitoksen maailmankartta on faksimile. Kartta on ollut kartastossa jo ehkä silloin, kun Nordenskiöld sen osti tai sitten hän teetti puuttuvan kartan.

”Lankaan” voivat väärennösten ja näköispainosten kanssa mennä tutkijat Suomessakin. Nordenskiöldin kokoelman ns. Ulmin Ptolemaiios-laitoksessa oleva maailmankartta on faksimile (ks. kuva 24). Kartan aitouteen ei kiinnittänyt kukaan vuosisataan mitään huomiota ennen kuin vuonna 2006 eräs vierailijaryhmä totesi karttaa katsoessaan sen olevan selkeä näköispainos.

Antikvariaatti Jan Strang (2019) ei ole pitkän uransa aikana törmännyt Suomessa väärennöstapauksiin, hän toteaa, että on ”parempi bisnes väärentää Picasson töitä kuin kuparilaattoja ja 1600-luvun paperia”. Suomessa taidemaailmaa onkin viime vuosina ravisuttanut laaja taideväärennösveyhyti (esim. Rautio 2018).

3.6.3. Varkaudet

Karttoihin kohdistuneet varkaudet eivät ole niin yleisiä kuin taiteeseen kohdistuvat. Karttojen arvo on vähäisempi ja kohteita voi olla vaikea yrittää kaupitella eteenpäin. Harvinaisen ja arvokkaan kartan tullessa myyntiin onkin tärkeää, jos kartan *provenienssi* eli alkuperä ja omistajuuden historia voidaan kiistattomasti todistaa. On kuitenkin tapauksia, joissa varastettu kartta on tullut myyntiin ja on huomattu, että kyseessä on varastettu kohde.

Etenkin yksityiskokoelmissa varkauksia tapahtuu harvoin, sen sijaan kirjastojen karttakokoelmia ovat varkaat päässeet rokottamaan. Aiheesta ja maailman kuuluisimmista karttavarkaista Gilbert Blandista on kirjoittanut Miles Harvey (2000) ja Michael Blanding

(2014) on kertonut kirjassaan E. Forbes Smileystä. Suomessa pahin karttavarkaus tapahtui vuonna 2001, jolloin englantilainen herrasmies ja taidevaras Melvin Perry tutustui Kansalliskirjastossa (ent. Helsingin yliopiston kirjasto) karttakokoelmaan ja vei mukanaan kuusi karttaa. Kartoista neljä on saatu takaisin, mutta kaksi on edelleen karkuteillä ja Interpolin etsinnässä (esim. Torpo 2012: 21–24).

Ruotsin kansalliskirjaston käsikirjoitusosaston johtaja Anders Burius puolestaan varasti ja myi kirjaston 56 kirjaa ja kartastoa vuodesta 1995 alkaen. Jäätyään kiinni vuonna 2004 tapaus sai dramaattisen kääntein, kun Burius riisti oman henkensä ja aiheutti kaasuvuodon sekä räjähdysen tukholmalaisessa kerrostalossa. Tarinasta tehtiin vuonna 2011 SVT:n tv-sarja *Bibliotekstjuven*. Varastetuista tavaroista vain yksi on palautunut takaisin Ruotsin kansalliskirjastoon, kun amerikkalaisen Arader Galleriesin myyntiluetteloista löytyi vuonna 2011 kadonnut Wytflietsin kartasto. Arader oli hankkinut kartaston Sothebyn huutokaupasta vuonna 2003 (Stillman 2012), jonne Burius oli sen ensin myynyt.

Karttavarkauksia instituutioista tapahtuu jatkuvasti, niistä pitää listaa jo edellä mainittu Tony Campbell *Map History* -portaalissaan. Helsinkiläinen antikvaari Jan Strang (2019) ei ole urallaan törmännyt varkauksiin, omassa liikkeessä kartat olivat aina ”tiskin takana” eikä kukaan ole varastettuakaan tavaraa hänelle myyntiin tarjonnut. Myöskään Cecil Hagelstam (2020) ei ole varastettuja tai väärennettyjä kartoja urallaan nähnyt, selkeät faksimilet asiantuntija tunnistaa helposti eikä niitä hanki, hän muistuttaa.

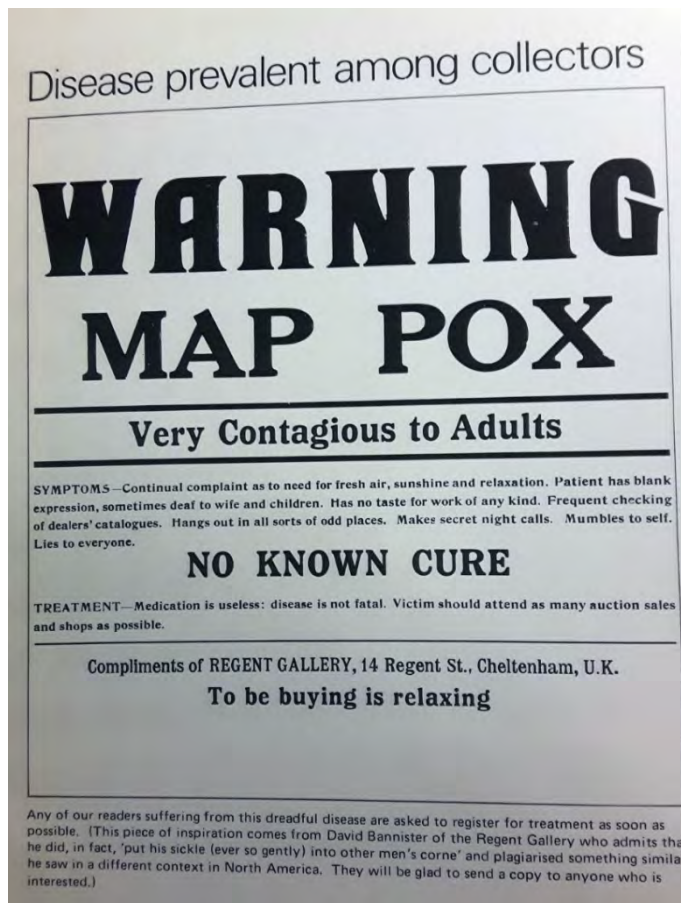
Daniel Crouch (The Market 2011: 40) näkee varkauksien ja väärennösten lisäksi karttakeräilyssä huonoimpana puolena sen, että usein huutokauppahuoneet ottavat myydyistä kartoista niin kovan komission ja huutomaksun, joka voi olla jopa 35 %. Tällaisissa tapauksissa kartojen hinnat ovat vääristyneitä ja ostaja joutuu maksamaan enemmän kuin tarpeeksi.

3.6.4. Sukupuolittunut ja ikääntynyt keräilijäkunta

Vuosisatojen ajan karttakeräilijät ovat olleet pääsääntöisesti miehiä, näin on jo historiallinen viitekehys määritellyt, kun tarkastellaan sitä, mihin ja kenen tarpeisiin kartoja on valmistettu. Tieto ja innostus aiheeseen on usein siirtynyt isältä pojalle, karttakeräily on ollut yhteinen harrastus ja usein pojat ovat kunnostautuneet karttakeräilyssä isäänsä laajempiin tai parempiin hankintoihin. Tästä esimerkkinä Suomessa Nurmiset (ks. tarkemmin luku 4.2.). Jan Strang (2019) mainitsee, että usein karttakeräilijöiden (naispuoliset) puoliset ovat kuitenkin ottaneet

osaa keräilyyn osallistumalla karttojen esillepanoon ja sisustukselliseen puoleen. Toki naispuolisia karttakeräilijöitä ja asiasta innostuneita on, esimerkkinä Sohvi Puro, joka on asiantuntevasti jatkanut isänsä, lääkintöneuvos Sakari Härön karttakokoelman luettelointia.

Karttojen keräily on suuressa mittakaavassa etenkin Suomessa marginaalista puuhaa eikä lainkaan verrattavissa esimerkiksi filatelistien määrään. Lisäksi kun Suomessa akateemisella tasolla ei ole tutkimusta juuri ollenkaan, ei karttojen sisältämä tieto saavuta tietoa kaipaavia keräilijöitä.

Kuva 25. *The Map Collectorissa* (1978) ilmestynyt varoitus tarttuvasta taudista, "karttarokosta".

kasvaessa aiemmin vähemmän ostettujen alueiden kartat (Kiina, Intia ja Brasilia) ovat alkaneet kiinnostaa keräilijöitä. Myös antikvaari Cecil Hagelstam (2020) toteaa, että vaikka vanhemman herrasmieskeräilijäkunnan aika on ohi Suomessa, liikkeellä on kuitenkin keski-ikäisiä kartoista kiinnostuneita ostajia, ei suuria määriä, mutta kuitenkin niin, että kartoille on koko ajan kysyntää. Lisäksi hän mainitsee, että näiden harvojen joukossa on myös muutamia naisia.

Ongelmana on harmittavan usein sekin, että työlle ei ole seuraavissa sukupolvissa jatkajaa tai asiasta kiinnostunutta. Monella karttakeräilijällä onkin ollut viime vuosikymmenien aikana vaihtoehtona lopettaa keräily, myydä tai lahjoittaa kokoelmansa pois (Strang 2019). Tällaiseen henkilöön olen törmännyt vastikään, kun tämä pyysi konsultaatiota, mitä hänen isoisänsä merkittävälle karttakokoelmalle olisi syytä tehdä.

Toisaalta positiivisia uutisia aiheesta maailmalta kertoo karttamyyjä Daniel Crouch (Tully 2013). Hän on huomannut, että karttojen keräily on kasvattanut suosiotaan yleisesti. Kartat ja kartastot kun ovat globaaleja, ja ihmisten liikkuvuuden

4. SUOMALAINEN KARTTAKERÄILY

Suomea kutsutaan joissakin yhteyksissä kartografian suurvallaksi (esim. Procopé 1990b). Totta on, että meillä on pitkä hieno perinne karttojen tuottamisessa. Ensimmäiset maakirjat laadittiin jo vuosina 1539–1540 (Rantatupa 2006: 23) ja 1650-luvulle tultaessa kartoitettuna oli jo miltei koko maa (Gustafsson 1933: 8–9; cit. Lehtinen 2005: 13–14). Ehkäpä hienoimpana ja kuuluisimpana suomalaisen kartografian töistä on *Suomen kartasto* vuodelta 1899, joka maailman ensimmäisenä kansalliskartastona nousi maineeseen ja toimi esikuvana monien muiden maiden vastaaville.

Suomessa oleva kartta-aineisto on koko maailman mittakaavassa poikkeuksellisen laajaa ja korkeatasoista (Lehtinen 2005: 7). Kansalliskirjasto, Kansallisarkisto ja Maanmittaushallituksen arkisto säilyttävät kokoelmissaan merkittäviä karttoja aina 1600-luvun suomalaisista kartoitustöistä maailmanlaajuisesti merkittäviin kokonaisuuksiin. Yksityiseltä puolelta löytyy useita hienoja kokoelmia, John Nurmisen Säätiön, Juha Nurmisen, Aarno Piltzin ja Eero ja Erkki Fredriksonin kokoelmat esimerkkeinä. Suomalaiset karttakokoelmat saivat suitsutusta (esim. Johnson et al. 2013), kun Suomen kartografinen seura isännöi joka toinen vuosi järjestettävää International Conference on the History of Cartography-konferenssia Helsingissä vuonna 2013.

Suomesta löytyy maailman vanhin karttojen keräilijöiden klubi, Chartarum amici, joka on perustamisestaan 1964 lähtien tuonut yhteen karttojen keräilijöitä ja niistä kiinnostuneita. Noin 70 jäsenen joukko tapaa muutaman kerran vuodessa ja klubi julkaisee 2-4 kertaa vuodessa jäsenlehtistään kartografian historiaan liittyvistä teemoista, esittelee keräilyn kohteita tai kertoo mitä alalla tapahtuu.

Tässä pro graduni neljännessä osassa keskityn suomalaiseen karttakeräilyyn ja sen historiaan. Tutkin, ketkä olivat ensimmäisiä karttojen keräilijöitä maassamme, ja mikä on tilanne Suomessa nykyisin. On mahdotonta sanoa, kuka tai ketkä olivat ensimmäisiä suomalaisia vanhojen karttojen keräilijöitä renessanssin tai uskonpuhdistuksen aikana. Yleisesti suomalaisen karttakeräilyn teemaa on lähdettävä pohtimaan 1600-luvulta eteenpäin, jolloin on huomattavissa kiinnostusta kirjallisuuteen ja kirjakauppaan. Pohjoinen maamme on tullut karttojen keräilyn kuten muidenkin innovaatioiden suhteen muuta Eurooppaa jäljessä. Kultakautensa karttakeräily kuitenkin kokee muun Euroopan tapaan 1920-luvulta lähtien vaikkakin paljon pienemmässä mittakaavassa.

Esittelen lisäksi tässä osassa karttakeräilijöiden kuninkaan, suomalaissyntyisen (Nils) Adolf Erik Nordenskiöldin ja hänen kokoelmansa yleistasoisesti. Osan viimeisessä luvussa keskitytään Juha Nurmiseen ja peilataan hänen keräilyuraansa aiemmin havainnoitujen teemojen mukaisesti.

4.1. Suomalaisen karttakeräilyn historiaa ja nykypäivää

Kuva 26. Sebastian Münsterin *Cosmographia*stä ilmestyi vuoden 1544 jälkeen useita painoksia ja kieliversioita. Tässä vuoden 1588 saksankielisen version maailmankartassa katse kiinnittyy suunnattoman suuren eteläiseen mantereeseen, *Terra Australis Nondum Cognita*an, vielä tuolloin tuntemattomaan Etelämantereeseen.

Toisin kuin muualla Euroopassa renessanssin aikana, Suomessa kirjallisuutta ja muuta painettua materiaalia ei kerätty samalla intensiteetillä. Jos Italiassa kukoisti karttakauppa jo 1400-luvun lopulla ja varakkaiden ruhtinaiden kirjastot alkoivat täyttyä kartastoista, harvat Suomessa kirjoja omistavat tahot olivat alkuunsa lähinnä papistoa ja luostarikouluja. Manner-Euroopassa opiskelleet toivat kuitenkin mukanaan

renessanssin yleiseen elämänmenoon kuuluvia vaikutteita kaukaiseen koti-Suomeen 1500-luvulla. Karttoja kulkeutui lisäksi Suomeen Tukholmasta ja Tallinnasta kauppiaiden ja postin välityksellä. Karttatutkija Annamaija Pietilä (2009: 38) tietää mainita, että aikansa suosittua ja nykyistä keräilyharvinaisuutta, saksalaisen Sebastian Münsterin *Cosmographiaa* (ks. kuva 26) olisi ollut myynnissä Turussa 1540-luvulla heti sen ilmestyttyä.

4.1.1. Kirjallisuus ja kartat rantautuvat Suomeen 1600-luvulla

Kaikki oppineisuus oli alistettu uskonnon säätämiin rajoihin, ja papit opettivat ja sivistivät kansaa luterilaisen puhdasoppisuuden hengessä 1600-luvun Suomessa. Sensuuriasetukset säätelivät Suomeen tuodun kirjallisuuden määrää ja laatua 1600-luvulla ja ulkomaisia julkaisuja jopa kiellettiin tuomasta maahan, jolleivät ne olleet nimenomaan kartoin varustettuja kuvateoksia. Karttojen ja kirjojen keskuksena toimi valtakunnan pääkaupunki Tukholma, johon tuotteita puolestaan saapui pääosin Saksasta, Ranskasta ja Tanskasta (Pietilä 2009: 37, 38).

Vuosisadan aikana karttoja ja maantieteen alan kirjallisuutta alettiin hankkia enenevässä määrin yliopistojen ja kouluopetuksen tarpeisiin. Pietilä (2009: 38) kertoo, kuinka vuonna 1642 perustettu Turun akatemian kirjasto tilasi tuotteita Tukholmasta ja kirjojen myyntiä sai ylipäättään ylläpitää vain kirjansitojat ja kirjapainot Turussa ja Viipurissa. Vuosisadan puolivälissä akatemioiden ja kymnaasien opetustarjontaan kuului maantiedettä ja maanmittausta ja kouluihin hankittiin opetuksen tueksi myös karttoja, joita oppilaat sitten kopioivat itselleen. Opettajat myös toivat matkoiltaan maantieteen kirjallisuutta, ja karttoja vaikkakin julkaisujen hankinta oli tuohon aikaan vaikeaa ja kallista.

4.1.2. Karttoja käytännön työn tukena 1700-luvulla

Suomessa ei ollut vielä 1700-luvulla omaa kustannustoimintaa, julkaisuja välittivät ja myivät kauppiat ja papit. Erilaiset matkakertomukset ja valistushenkiset oppaat alkoivat vallata alaa lukijakunnan lukutaidon lisääntyessä. Myyntimenetelmät muuttuivat, kun kauppiat alkoivat ilmoittaa tarjonnastaan sanomalehdissä ja tilauslistoilla (Pietilä 2009: 37). Ensimmäinen avoin kirjakauppa perustettiin Turkuun vuonna 1723. 1700-luvun lopulla kirjakauppoja oli jo kymmenisen kappaletta (Pietilä 2009: 39). Pääasiallisena kirjojen ja karttojen myyntipaikkoina toimivat kirjahuutokaupat. Vuonna 1759 aloitti toimintansa Helsingin ensimmäinen huutokauppakamari. Kirjahistoriallisen HENRIK-tietokannan avulla voi tutkia karttojen ja kartastojen liikkumista nimenomaan huutokaupoissa ennen vuotta 1810. Tietokannan haun avulla voi tarkastella, kuinka paljon karttoja tai kartastoja huutokaupoissa liikkui ja kuka niitä myi ja osti. Esimerkiksi Johan Månssonin *Sjöbok*, jossa oli yksi Itämeren kartografisen historian tärkeimmistä kartoista, näyttää olleen myyntikohteena vuonna 1765 peräti seitsemälle eri ostajalle. Ja Olaus Rudbeckin *Atlantica* (ks. kuva 27) puolestaan kahdesti huutokaupattavana vuosina 1738 ja 1786. Tiedot ovat kiinnostavia, sillä sekä

Månssonin että Rudbeckin teokset ovat nykyään harvinaisuuksia ja niitä liikkuu markkinoilla harvoin tai ei koskaan. Lisäksi olisi kiinnostavaa tietää mihin haun osoittamat kohteet ovat sittemmin joutuneet.

Kuva 27. Ruotsalainen tiedemies ja tietokirjailija Olaus Rudbeck (vanhempi) yritti teoksellaan *Atlantica* todistaa, että Ruotsi on muinainen sivistyksen kehto Atlantis ja ruotsin kieli alkukielenä kaikille muille kielille, kuten latinalle. *Atlanticaan* kuuluu myös kuvaosa muutamane karttoineen.

Mainintoja suomalaisista karttakeräilijöistä on lähes mahdotonta 1700-luvultaan vielä löytää. Jan Strang (2019) kertoo, kuinka yksi merkittävä kirjojen ja karttojen keräilijä on ollut Turun akatemian professori ja fennofiili Henrik Gabriel Porthan, jonka tiedetään omistaneen muiden muassa 30 kartan kokoelman (Carlander 1904: 685). Ihme Porthanin karttakokoelma ei ole, olihan hän erityisen kiinnostunut Suomen kansallisesta historiasta ja hän toimi lisäksi Akatemian kirjastonhoitajana. Carlander (1904: 685) kertoo, että sittemmin Porthanin kokoelman kartat on myyty.

Jan Strang (2019) lisää, että useilla muillakin oppineilla on täytynyt olla kartastoja ja karttoja kokoelmissaan 1700- ja 1800-luvuilla. Esimerkiksi Turun piispa Karl Fredrik Mennanderilla oli tuhansien teosten kirjasto. Herraskartanoissa ja aatelissuvuilla oli myös mittavia kirja- ja

karttakokoelmia hallussaan. Esimerkiksi Armfeltien omistamassa Viurilan kartanossa on ollut harvinainen Jan Janssoniuksen laatima karttapallo vuodelta 1648; sittemmin karttapallo on päätynyt Turun museokeskuksen kokoelmiin (Hintsala 2011). Lisäksi sotilashenkilöillä ja kartoja työkseen tekevillä on täytynyt olla vanhoja kartoja hallussaan ja työnsä tukena, kuten esimerkiksi linnoitussupseeri Jakob Magnus Sprengportenilla Strang (2019) toteaa. Mitään systemaattista kiinnostusta Strang ei kuitenkaan 1700- ja 1800-luvulla suomalaisessa karttakeräilyssä näe.

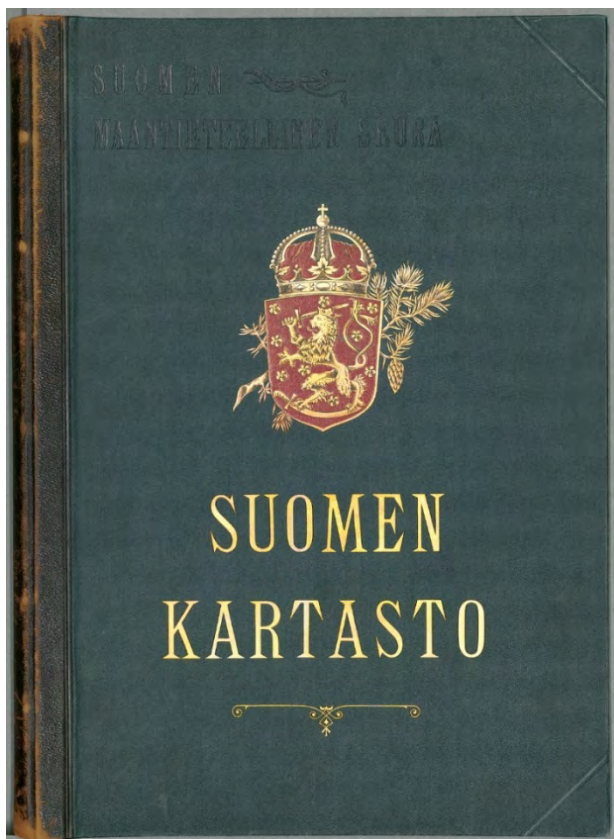
4.1.3. Kansallisuusaate ja yhteiskunnan kehitys keräilyn taustalla 1800-luvulla

Mielenkiinto omaan maahan ja sen kulttuuriin kasvoi elinkeinoelämän muutoksen myötä 1800-luvulla. Kapitalistinen maailmanjärjestelmä alkoi laajentua kaupan, merenkulun ja teollisuuden kasvun lisääntyttyä. Tämä johti samalla laivanvarustajien ja tehtailijoiden taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen aseman vahvistumiseen. Osa porvaristosta hakeutui maanomistajiksi, kartanonherroiksi ja omaksui aatelille ominaisia tapoja ja elämäntyyliä. Vastaavasti samaan aikaan aateli pyrki mukaan porvariston hallitsemaan elinkeinoelämään (Kuisma 1999: 29). Uusi tilanne toi lisää vaurautta ja sen myötä uusia tarpeita. Kartoja tarvittiin avuksi käytännön työssä, mutta samalla niiden, aivan kuten taiteen ja kirjallisuuden omistamisesta ja vaalimisesta, tuli oman yhteiskunnallisen aseman korostamisen symboleita.

Jan Strang (2019) mainitsee kahdesta 1800-luvun karttakeräilijästä, jotka olivat keränneet kartoja varmasti oman työnsä tueksi. Toinen oli kenraalimajuri ja senaattori Abraham Arvid Finckenberg, jonka kirja- ja karttakokoelma tuli myyntiin Helsingin huutokauppakamarissa vuonna 1842 (Schauman 1842: 64–67). Huutokaupattavana on ollut muun muassa Fredrik Homannin atlas. Toinen keräilijä puolestaan oli kenraaliluutnantti Otto Wilhelm Klinckowström. Myös hänen kirjansa ja karttansa olivat samaisen huutokauppakamarin valikoimassa vuonna 1852 (Molander 1852: 48–50). Luettelo kertoo, että kokoelmassa on muun muassa Gustav af Klintin merikartastoja ja sotilaallisia kartoja.

Ennen 1890-lukua toimivat kirjahuutokaupat pääasiallisina myyntikanavina maassamme (Strang 1999: 15). Ensimmäinen antikvariaatti, turkulainen Antiquariska boklagret hos J. C. Frenczell & Son aloitti toimintansa 1840-luvulla (Strang 1999: 15). Vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä perustettiin uusia antikvaariaatteja, joista muodostui vanhojen kirjojen ja karttojen merkittäviä osto- ja myyntipaikkoja. Strang (1999: 35) näkee tämän antikvaarisen alan kehittymisen taustalla nimenomaan talouden ja sivistyksen yleisen nousun, kansan

vaurastumisen, koulunkäynnin lisääntymisen ja kansankirjastojen perustamisen sekä kirjallisuuden laajan kysynnän.

Kuva 28. Suomen kartasto (1899) oli maailman ensimmäinen kansalliskartasto, ja se korosti maamme erillistä asemaa osana Venäjää. Kartasto herätti laajaa kansainvälistä huomiota.

Kansallisuusaatteen laajenemisen myötä 1800-luvulla kasvoi halu nähdä Suomi itsenäisenä valtiona ja kansakuntana. Suomalaisen identiteetin kytkeytyminen maahan, maisemaan ja maantieteelliseen alueeseen ja sen symboleihin oli vahvaa. Suomenkielisten paikannimien nouseminen tasa-arvoiseksi ruotsinkielisten nimien rinnalle sekä kuvataiteen välittämä käsitys yhteisestä kulttuurista viestivät suomalaisesta identiteetistä (Häkli 1999: 16). Kartoilla ja niiden tutkimisella tätä seikkaa pystyttiin todentamaan. Karttojen kokoelmakanta maassamme pysyi kuitenkin vielä vaatimattomana, vaikka pilkahduksia edellä mainittujen Finckenbergin ja Klinckowströmin kaltaisista kartofiileistä jo ennen Nordenskiöldin aikaa löytyy.

4.1.4. Karttakeräilijöiden kuningas A. E. Nordenskiöld

Adolf Erik Nordenskiöldiä pidetään tärkeimpänä suomalaisena karttakeräilijänä ja kartografian historian oppialan yhtenä perustajana. Näin todella on, ja hänen panoksensa tämän oppialan perustamiselle on huomattava. Nordenskiöldin tutkimustyön tuloksena syntynyt kokoelma on koko maailmankin mittakaavassa yksi suurimmista ja merkittävimmistä. Hänen jalanjäljessään Suomeen alkoi kertyä 1900-luvun alkupuoliskolla hienoja yksityisiä karttakokoelmia. Nordenskiöldistä puhuttaessa on kuitenkin muistettava, että vaikka hän oli syntynyt Suomessa, hän teki mittavan keräily- ja tutkimusuransa Ruotsin kansalaisena ja Ruotsissa. Lämpimät tunteet vanhaa kotimaata kohtaan kuitenkin saattelivat Nordenskiöldin kokoelman lopulta Suomeen, jossa se on yksi maamme huomattavimmista kansallisaarteista.

Nils Adolf Erik Nordenskiöld (käytti itse mieluummin nimeään ilman Nilsiä) syntyi Helsingissä vuonna 1832 ja vietti nuoruutensa Frugårdin (suom. Alikartano) kartanossa Mäntsälässä. Nuoren miehen opinnot suuntautuivat muun muassa mineralogiaan ja hän väitteli tohtoriksi vuonna 1855. Nordenskiöldin lupaava tieteellinen ura kuitenkin katkesi Suomessa, hänen jouduttua venäläisten epäsuosioon, ja tästä syystä hän jätti kotimaansa lopullisesti vuonna 1857. Uudessa kotimaassaan Ruotsissa Nordenskiöld jatkoi tutkimuksiaan mineralogiasta ja aloitti uransa tutkimusmatkailijana ja lähti Huippuvuorille sekä Grönlantiin.

Nordenskiöldin tutkimusmatkailijan uran huipennus oli vuosina 1878–1879 ensimmäisenä retkikuntana suoritettu Koillisväylän purjehdus. Retkikunnan pääaluksena ollut *Vega* lähti Norjan Trondheimista määränpäänään Yokohama Japanissa. Nordenskiöldillä oli matkalla mukana noin 1000 teoksen kirjasto (Häkli 1980: 47).

Kuva 29. Nordenskiöldin retkikunta saapui Tukholmaan 24.4.1880 kaksi vuotta kestäneeltä Koillisväylän purjehdukseltaan. *Vegan* saapuminen oli juhlallinen tapahtuma ja Nordenskiöldistä tuli saavutuksensa ansiosta maailmankuulu.

Kartat olivat olleet tärkeässä osassa jo suunniteltaessa pohjoisia tutkimusmatkoja, mutta Nordenskiöldin loppuelämän tärkeimmiksi kohteiksi ne tulivat Koillisväylän matkan jälkeen. Hän oli hankkinut jo 1870-luvun aikana maantiedettä ja matkoja käsittelevää kirjallisuutta, mutta 1800-luvulla mielenkiinto kääntyi entistä enemmän karttoihin (Häkli 1980: 49), ja muutamassa vuosikymmenessä hän osti huomattavan karttakokoelmansa Koillisväylän retkestä saamiensa varojen turvin. Tukholmassa asunut Nordenskiöld tilasi karttoja

Kuva 30. Adolf Erik Nordenskiöld kuvattuna Tukholman kodissaan 1890-luvulla. Kuva on julkaistu vuonna 1902 aikakauslehti *Luonnon ystävässä*, jossa kirjoitetaan: ”Hopeahapsisena, semmoisena kuin hän viime vuosinaan oli, näemme hänen istuvan työhuoneessaan. Koko takaseinän peittää osa sitä kallisarvoista kirjastoa, joka nyt, vainajan oman eläessään lausuman toivomuksen mukaisesti, tulee Suomen yliopiston omaksi.”

Euroopasta ja tärkeänä karttojen välittäjä toimi muun muassa Fredrik Müller & co Amsterdamissa ja Leo S. Olschki Venetsiassa tietää Esko Häkli (1980: 54). Nordenskiöld tutki ja kirjoitti kartoista kaksi kartografian historian perusteosta *Faksimile-atlaksen* (1899), joka esittelee ennen vuotta 1600 painettuja karttoja, ja merikarttoja esittelevän *Periplussan* (1897).

Kuolemansa 1901 jälkeen Nordenskiöldin mittava karttakokoelma tuli myyntiin ja keisari Nikolai II:n suostumuksella kokoelma hankittiin vuonna 1906 Helsingin yliopiston kirjaston (nyk. Kansalliskirjasto) kokoelmiin. Kokoelma luetteloiitiin vuosina 1979–1984 (Mickwitch et al.), ja se liitettiin UNESCO:n Memory of the World -listaan vuonna 1997. Nordenskiöldin kartografian historian, maantieteellisen kirjallisuuden ja käsikirjoitusten kokoelmassa on 3 800 nimikettä. Vanhoja karttoja on yli 24 000, joista suurin osa on kokoelman 500 kartastossa (Häkli 1980: 55). Ptolemaiois-kartastoja on lähes täydellinen kokoelma, 53 kappaletta.

Huolimatta kokoelman tärkeydestä ja merkityksestä, sen käyttö ei ole kovin suurta, ja tutkimus on keskittynyt muutamien henkilöiden työksi. Kokoelmaa on esitelty monessakin yhteydessä. Nordenskiöldin karttoja oli upeasti esillä vuonna 2013 Kansallismuseon *Avartuva maailma* -näyttelyssä ja samannimisessä teoksessa. Tutkimuksen kannalta asiaa ei helpota, että Nordenskiöldin kokoelmaan on vaikea tutustua fyysisesti, ja silloinkin vain valvottuna. Käytännöt tiukentuivat vuoden 2001 karttavarkauden jälkeen (ks. luku 3.6.3.). Onneksi kokoelman karttoja on nähtävillä sähköisesti Kansalliskirjaston ylläpitämässä Doria-palvelussa. Mutta kaukana ollaan muiden maiden digitaalisista palveluista, kuten amerikkalaisen David Rumseyn kokoelman esittelystä. Karttoja tähän kokoelmaan kuuluu yli 150 000 ja niitä on digitoitu vuodesta 1996 jo lähes 100 000 kappaletta (David Rumsey Map Collection).

4.1.5. Karttakeräilijöiden määrä kasvaa 1900-luvulla

Kiinnostus karttojen keräilyyn kasvoi nopeasti 1900-luvun Suomessa. Eurooppalaiset vaikutteet olivat kehityksen taustalla. Kansainvälisen politiikan periaatteiden ihannetarkkaisu ”yksi kansa, yksi valtio” pyrittiin etsimään ja esittämään karttojen keinoin (Häkli 1999: 16). Isänmaallinen henki keräilyn taustalla vahvistui. Nordenskiöldin kokoelman hankkiminen Suomeen vuonna 1906 antoi vahvan esimerkin kartografian historian ja karttakeräilyn tärkeydestä. Monet uudet julkaisut kartografian historiasta sekä oppialan syntyminen lisäsivät tahtoa hankkia karttoja täydentämään tietoja aihepiiristä. Suomen itsenäistyminen ja sen mukanaan tuoma kiihtyvä yhteiskunnallinen kehitys synnytti uutta teollisuutta ja sen mukanaan tuomaa vaurastumista, liikkumista ulkomailla ja syvempää kulttuurista perehtyneisyyttä. Maailmalla alkoi liikkua enemmän suomalaisia poliitikkoja ja yrittäjiä, jotka loivat suhteita antikvaareihin ja muihin karttojen välittäjiin ja myös akateemisessa maailmassa professorit alkoivat kerätä kartografista materiaalia (Strang 2019).

Ensimmäisiä suomalaisia merkittäviä karttakeräilijöitä 1900-luvun alussa oli ministeri Carl Enckell (1876–1959). Suomen ensimmäisenä diplomaattiedustajana Venäjällä ja sittemmin toimiessaan ulkoministerinä Enckellillä oli tilaisuus ja halu täydentää kokoelmaansa. Hänen kokoelmassaan on kaikkiaan 600 painettua irtokarttaa, painopistealueinaan Suomi, Pohjoismaat, pohjoiset napa-alueet, Baltia ja Venäjä. Ajallisesti karttoja on 1400-luvun lopulta aina 1800-luvun keskivaiheille, mutta suurin osa kartoista on 1700-luvulta (Riskä 1991: 19). Enckell laati kokoelmastaan systemaattisen kortiston, joka sijaitsee ja on myös nähtävillä Kansalliskirjastossa (Ministeri Carl Enckellin karttakokoelma). Kansalliskirjasto

lunasti kokoelman Enckellin perikunnalta vuonna 1960. Enckell itse on lausunut, että on tarkoituksetonta kerätä vanhoja karttoja vain sen vuoksi, että ne ovat kauniita ja koristeellisia, ja ripustaa niitä seinille, kun niillä on ennen kaikkea mitä suurin kulttuurihistoriallinen ja tieteellinen arvo (Riskä 1991: 19). Erityisenä kartografian kiinnostuksen kohteena hänellä oli Venäjän vastaisen rajan kysymykset ja tieto, kuinka vähitellen 1600-luvulla mannereurooppalaisille alkoi selkiintyä kuva Pohjolasta (Riskä 1991: 19). Hänen tutkimuksiaan aiheesta julkaistiin esimerkiksi *Imago Mundissa* (Riskä 1991: 20).

Kokoelmaansa kartuttava suomalainen kartofiili etsi kohteensa ulkomailta, eurooppalaisista kaupungeista. Seinen rannan bukinistit, wieniläiset antikvaariset kirjakaupat tai lontoolaisten kauppohen kirjapinot toimivat usein suomalaisten kartanlöytöpaikkoina työmatkojen lomassa. Niistä saattoi tehdä hienoja löytöjä etsittäessä nimenomaan Pohjolan ja Itämeren-alueen karttoja. Ne eivät olleet kovin haluttuja keräilykohteita muualla Euroopassa, ja siksi näitä karttoja sai usein hankittua muita karttoja edullisemmin.

Kiinnostus vanhoihin karttoihin laajeni, ja niiden kysyntä kasvoi myös Suomessa, jossa juuri 1920–1930-luvuilla antikvaarinen ala alkoi kasvaa ja vakiintua (Strang 1999: 65). Laadultaan ja valikoimaltaan suurin oli helsinkiläinen Nordiska Antikvariska Bokhandeln, jonka omistajana oli vuodesta 1930 lähtien Eric Olsoni. Sittenmin yritys toimi Suomen johtavana karttojen myyntipaikkana Olsonin tyttären Tove Olsoni-Nilssonin aikana 1960-luvulta 2000-luvun alkuun. Myös Isak Gordinin vuonna 1948 aloittanut Gordin Antikvariat tarjosi antiikkikarttoja ja Jan Strang (1999: 106) kirjoittaa, että Mercatorin atlaksia ym. oli tarjolla Ilmari Jorman Oy Antikvaarion lopettaessa vuonna 1957.

Monet elinkeinoelämän, politiikan ja kulttuurielämän vaikuttajat kiinnostuivat kartoista ja niiden keräilystä 1900-luvun alkupuoliskolla. Jyväskyläläisen A. Fredrikson Oy:n toimitusjohtaja, konsuli Eero Fredrikson (s. 1914), joka aloitti karttojen keräilyn jo 1930-luvulla keräsi myöhemmin yhdessä poikansa Erkin kanssa yhden huomattavimmista suomalaisista karttakokoelmista, johon kuuluu kaikkiaan 50 000 karttaa niin Suomeen, Pohjoismaihin kuin yleis- ja erikoiskarttoihin liittyen. Karttakokoelma luovutettiin vuonna 1997 Jyväskylän yliopiston historian laitokselle, jonka tehtäväksi jäi huolehtia siitä ja edistää sen esillepanoa ja tutkimusta. Tulevaisuus näyttää mitä tälle merkittävälle kokoelmalle tapahtuu.

Toisena esimerkkinä, metsänhoitaja Aarno Piltz (s. 1922) kiinnostui Karjalaa kuvaavista kartoista, ja alkoi kerätä niitä 1950-luvulla. Varhaisimmat kartat kokoelmassa ovat 1500-luvulta ja tuoreimmat 1980-luvulta. Piltzin äkillisen kuoleman jälkeen vuonna 1986, kokoelma oli perillisten hallussa, kunnes he lahjoittivat vuonna 2006 kartat Etelä-Karjalan museoon Lappeenrantaan. Kokoelmaan kuuluu lähes 400 karttaa ja kartastoa ja sen osia on vapaasti katsottavissa ja käytettävissä Doria-tietokannan kautta (Aarno Piltzin karttakokoelma).

Kuva 31. Piltzin karttakokoelmaan kuuluva Lucas Janszoon Waghenarin Suomenlahden pohjukkaa kuvaava kartta on vuodelta 1586. Kartan vasemmassa yläkulmassa on Viipuri ja oikeassa Narva. Waghenarin kartat ovat harvinaisuuksia, koska niistä ei ole säilynyt kovinkaan monta meidän päiviimme asti.

4.1.6. Keräilyn kukoistus 1960–1990-luvuilla

Jan Strangin haastattelun (2019) ja aiemmin todetun perusteella voidaan sanoa, että karttakeräilyn kulta-aika sijoittuu Suomessa 1960–1990-luvuille kuten muuallakin Euroopassa. Kartografian historian oppiala oli tullut erilaisten tutkimusten ja oppaiden avulla tutuksi. Suomea ja Pohjolaa kuvaavia karttoja, jotka luonnollisesti kiinnostivat suomalaista

keräilijää, sai vielä varsin edukkaasti, joten kokoelmien synnylle ja kasvulle ei ollut esteitä. Ammattiin liittyvien liike- ja turistimatkojen aikana keräilijät kartuttivat kokoelmiaan varsin kohtuullisin kustannuksin, esimerkiksi Eero Fredrikson (Fredrikson 1993: 8) kertoo löytäneensä 1950–1960-luvuilla erään budapestiläisen kaupan takahuoneesta Sebastian Münsterin *Cosmographian* vuodelta 1576 varsin edullisesti.

Kuva 32. Tove Olsoni-Nilsson poikansa Jesperin kanssa vuonna 1978. Käsissään heillä on merkittävä merikartasto *Neptune françois* 1600-luvun lopulta.

Edellä mainittujen Olsoni-Nilssonin ja Gordinin antikvaaristen kirjakauppojen lisäksi antiikkikarttojen tärkeimmiksi ostopaikoiksi maassamme muodostuivat helsinkiläiset Cecil Hagelstamin C. Hagelstams Antikvariska Bokhadel vuodesta 1977 ja Jan Strangin Antiikki-kirja samaten vuodesta 1977. Sekä Strangilla että Hagelstamilla varsinaiseen myyntitoimintaan kuuluivat aluksi vain kirjat, mutta antiikkikartat tulivat melko pian mukaan repertuaariin.

Vaikka muuhun Eurooppaan verrattuna karttakeräilijöiden määrä on ollut maassamme pieni, olivat markkinat 10-20 vuotta sitten vielä paljon suurempia kuin tänä päivänä. Esimerkiksi Cecil Hagelstam (2020) kertoo järjestäneensä lähes vuosittain erillisiä karttoihin keskittyneitä myyntinäyttelyitä, joissa saattoi olla puolen sataa antiikkikarttaa tarjolla ja nämä menivät myyntiin ”reippaalla vauhdilla”. Tällaisen kukoistuksen aika on kuitenkin nykyisin ohi.

4.1.7. Muuttuneen maailman keräilijät

Vanhoihin karttoihin keskittyneet keräilijät ovat vähentyneet viime vuosikymmeninä. Suurten keräilijöiden aika on auttamatta ohi ja karttamarkkinat ovat maassamme entistäkin marginaalisempia. Samalla kun karttakeräilijöiden määrä on supistunut, myös karttoja myyvät

antikvaariset kivijalkaliikkeet ovat lopettaneet, viimeisimpinä Jan Strang ja hieman aiemmin myös Hans Tritschlerin Antiikki-Ortelius Turussa.

Merkittävimpana syynä yllä mainittujen liikkeiden lopettamiselle on toki luonnolliset syynsä, mutta myös internet, joka on mullistanut karttojen keräilyn, oston ja myynnin. Karttoja voi hankkia helposti verkon kautta, ja niitä on tullut entistä enemmän digitaalisina korkearesoluutioisina versioina kenen tahansa katsottaviksi mobiililaitteiden tai tietokoneen ruutujen kautta. Tämä on selvästi vaikuttanut karttojen keräilyyn fyysisinä objekteina. On kuitenkin positiivista kuulla, että Cecil Hagelstam (2020) uskoo markkinaan eikä ole vielä millään tavalla lopettamassa. Hän on tällä hetkellä ainut antiikkikarttoja Suomessa myyvä antikvaari eikä hänellä ole aikomustakaan lopettaa uraansa. Hagelstam myy myös internetin kautta karttoja ulkomaita myöten. Hän aikoo panostaa jatkossakin karttamarkkinaan ja hänen yrityksellään on tulevaisuudessa jatkaja.

Kuva 33. Cecil Hagelstamin vuonna 2018 avaama toinen liike Kapteeninkadulla keskittyy erityisesti antiikkikarttoihin ja muihin aarteisiin. Kivijalkaliike Fredrikinkadulla jatkaa kirjojen parissa.

Kysymykseen siitä, käyvätkö vanhat kartat kaupaksi nyky-Suomessa, ei Jan Strangilla (2019) ole selventävää vastausta. Antikvaarisen toiminnan lopetettuaan Strang on myynyt kyllä varastonsa, kartat ovat käyneet kaupaksi, kun hinnoista on sovittu. Myös Hagelstamin (2020)

toiminnan laajentaminen kertoo, että kartoille on tilausta. Pääosin liikkuva tavara on irtokarttoja, joitakin atlaksia liikkuu harvemmin kotimaisilla markkinoilla.

Millainen sitten on tämän päivän karttakeräilijä? Jan Strangin (2019) kokemuksen mukaan ostajakunta Suomessa on monenkirjavaa. Ensinnäkin moni etsii kauniita esineitä kotinsa tai toimistonsa seiniä koristamaan ilman sen suurempaa tutkimuksellista otetta aihepiiriin. Toisekseen löytyy kartan ostajia, joilla on jonkinlainen omakohtainen kiinnostus kartan esittämää maantieteellistä aluetta kohtaan: missä sijaitseekaan oma kesämökki, näkyykö kartassa entinen talo tai milloin tuttu paikannimi ilmaantuu kartalle. Kolmanneksi varsinaisia systemaattisia keräilijöitä on vähemmän, mukavia pieniä kokoelmia sen sijaan löytyy sieltä täältä. Cecil Hagelstam (2020) ei pidä varsinaisena karttakeräilijänä kuin niitä henkilöitä, joilla on jo etukäteen hyvät taustatiedot vanhoista kartoista eikä siten esimerkiksi pidä karttakeräilijätyyppinä lainkaan vain sisustuksellisista motiiveista karttoja keräävää. Strang (2019) puolestaan tunnistaa sisustuskeräilijöitä, joille kartan estetiikka kulkee karttojen historiallisen tai kartografisen merkityksen edellä.

Sekä Strangin (2019) että Hagelstamin (2020) mukaan suurin osa keräilijöistä on ollut miespuolisia. Jan Strang jatkaa pilke silmäkulmassa ja toteaa, että he ovat herroja, jotka ovat ”sijoittaneet karttoihin rahat suututtamatta rouvaa”. Naispuoliset karttojen ostajat ovat usein olleet kartoista jo viransakin, kuten maanmittauksen tai kirjastoalan, puolesta kiinnostuneita.

4.2. Suomalainen karttakeräilijä Juha Nurminen

Valitsin suomalaiseksi karttakeräilyn kohteeksi merenkulkuneuvos Juha Nurmisen. Valintaa puolsivat useat seikat. Hänen keräämänsä karttakokoelma on minulle henkilökohtaisesti tuttu, olen ollut Nurmisen perustaman John Nurmisen Säätiön palveluksessa jo yli 13 vuotta, olen oppinut tutkimaan, arvostamaan ja ymmärtämään kartografian historiaa, karttojen keräilyä ja niiden käyttämistä ainutlaatuisella tavalla vuosien mittaan. Tunnen Juha Nurmisen kokoelmat erittäin hyvin ja olen toimittanut hänen maailmankarttakokoelmansa luettelon (Grönroos & Palsamäki 2013), ja kirjoittanut aiheesta myös yhden artikkelin *Imcosiin* (Grönroos 2017). Lisäksi olen vuosien ajan pitänyt luetteloa Nurmisen kartoista ja hankinnoista.

Juha Nurminen on jatkanut henkilökohtaisen karttakokoelmansa täydentämistä ensimmäisen Mercator-kartan jälkeen jo viiden vuosikymmenen ajan. Hän on kerännyt satoja Pohjolan ja Itämeren karttoja, kymmeniä arktisia karttoja, yli sata maailmankarttaa sekä kymmeniä kartastoja, kaupunkikarttoja, karttapalloja ja tähtikarttoja.

4.2.1. Karttakiinnostuksen alku

Merenkulkuneuvos Juha Nurmisen (s. 1946) voi sanoa syntyneen karttojen keskelle. Karttoja Juhan ympärillä oli niin Helsingin Nordenskiöldinkadulla sijaitsevassa lapsuudenkodissa kuin perheyhtiö John Nurminen Oy:n konttorin seinilläkin.

John Nurmisen yhtiö on perustettu Raumalla vuonna 1886. Nurmen tilalta kotoisin ollut Juhan isoisän isä Johan Matinpoika aloitti puutavara- ja sekatavarakauppiaana ja laajensi toimintaansa nopeasti laivanvarustukseen rakennuttamalla 1891 ensimmäisen oman aluksensa, kuunarilaiva *Uljaksen*. Nurmisen toiminta kasvoi ja vakiinnutti asemaansa laivanvarustamon ja myöhemmin huolintaliikkeenä. Johanin poika, merenkulkuneuvos, konsuli John Viktor siirsi yhtiön pääkonttorin Helsinkiin vuonna 1918. Nurmisen perhe ja yhtiö olivat jo tässä vaiheessa olleet kiinnostuneita taiteesta ja toki kartoistakin, olihan kartat olleet laivoilla osa yhtiön toimintaa. Sittemmin yhtiön laivatoiminta loppui 1960-luvulla ja monien muodonmuutosten jälkeen nykyään yhtiö tunnetaan Nurminen Logistics Oyj:nä.

Kuva 34. Matti Nurminen työhuoneessaan vuonna 1956 Helsingin Rahapajankadulla. Työhuonetta koristivat kartat, kuten kuvassa näkyvä karttapallo, joka kuuluu nykyisin John Nurmisen Säätiön kokoelmiin.

John Viktorin poika, merenkulkuneuvos Matti Nurminen (s. 1911) oli merellisen antiikin lisäksi kiinnostunut vanhoista kartoista ja aloittanut karttojen hankkimisen jo 1930-luvulla

tehdessään liikematkoja Euroopassa. Karttakokoelman ensimmäiset osat olivat ranskalaisen Jacques-Nicolas Bellinin Itämeren kuvaavia merikarttoja; ne Matti Nurminen hankki Pariisista Seinen rannan bukinisteilta eli vanhojen kirjojen kauppailta.

Kartat kiinnostivat jo teini-iän kynnyksellä Juha Nurmista isän esimerkin innoittamana. Ensimmäinen oma kokoelman osa oli äidiltä joululahjaksi vuonna 1961 saatu Gerard Mercatorin Pohjolaa kuvaava kartta vuodelta 1595. Kartta sai kunniapaikan nuoren miehen oman huoneen seinältä.

Kuva 35. Juha Nurminen (keskellä seisomassa) John Nurminen Oy:n pääkonttorissa. Tuolissa istuu hänen isänsä Matti. Konttori oli sisustettu meritaiteella, meriantikilla ja tietenkin kartoilla. Vasemmalla näkyvästä karttapallosta tai sen myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa.

Ylioppilaaksi kirjoittamisen jälkeen Juha Nurminen opiskeli Helsingin kauppakorkeakoulussa ja valmistui sieltä kauppatieteiden maisteriksi vuonna 1972. Työura Nurmisen perheytyksessä toi kartat lähemmäksi häntä, ja yhdessä isänsä kanssa he alkoivat 1970-luvun lopulla kartuttaa Pohjolaa kuvaavien karttojen kokoelmaa. Merikarttoja ja joitakin yksittäisiä maailmankarttoja ilmaantui kokoelmaan hiljakseen.

4.2.2. Osa kokoelmista John Nurmisen Säätiölle

Vuonna 1982 John Nurminen Oy:n uusi toimitila valmistui Helsingin Pasilaan. Snellmaninkadun vanhassa pääkonttorissa syttyi muuton kynnyksellä tulipalo. Tuli tuhosi yrityksen 7. kerroksen lähes kokonaan. Samalla hiileksi muuttui iso osa karttakokoelmaa, taideteoksia, laivojen pienoismalleja ja meriantikaa. Koska kokoelmaa ei ollut kunnolla luetteloitu, ei voitu olla aivan varmoja mitä kaikkea tuhoutuikaan. Järkyttyneenä menetyksestä isä ja poika Nurminen alkoivat täydentää tuhoutunutta kokoelmaa, ja Juha Nurmisen systemaattinen kiinnostus Pohjolan karttoja ja Itämeren merikarttoja sekä arktisen alueen karttoja kohtaan kasvoi. John Nurminen Oy järjesti kaksi näyttelyä ja julkaisi kaksi kirjaa merenkulkuun ja karttoihin liittyen 1980-luvulla.

Vuonna 1991 John Nurminen Oy:n hallitus teki Juha Nurmisen aloitteesta päätöksen perustaa John Nurmisen Säätiö, joka ottaisi haltuunsa yritykseen ja perheeseen kertyneet antiikkikartta-, meritaide- ja merianttiikkikokoelmat. Säätiön peruspäivä oli 28.2.1992.

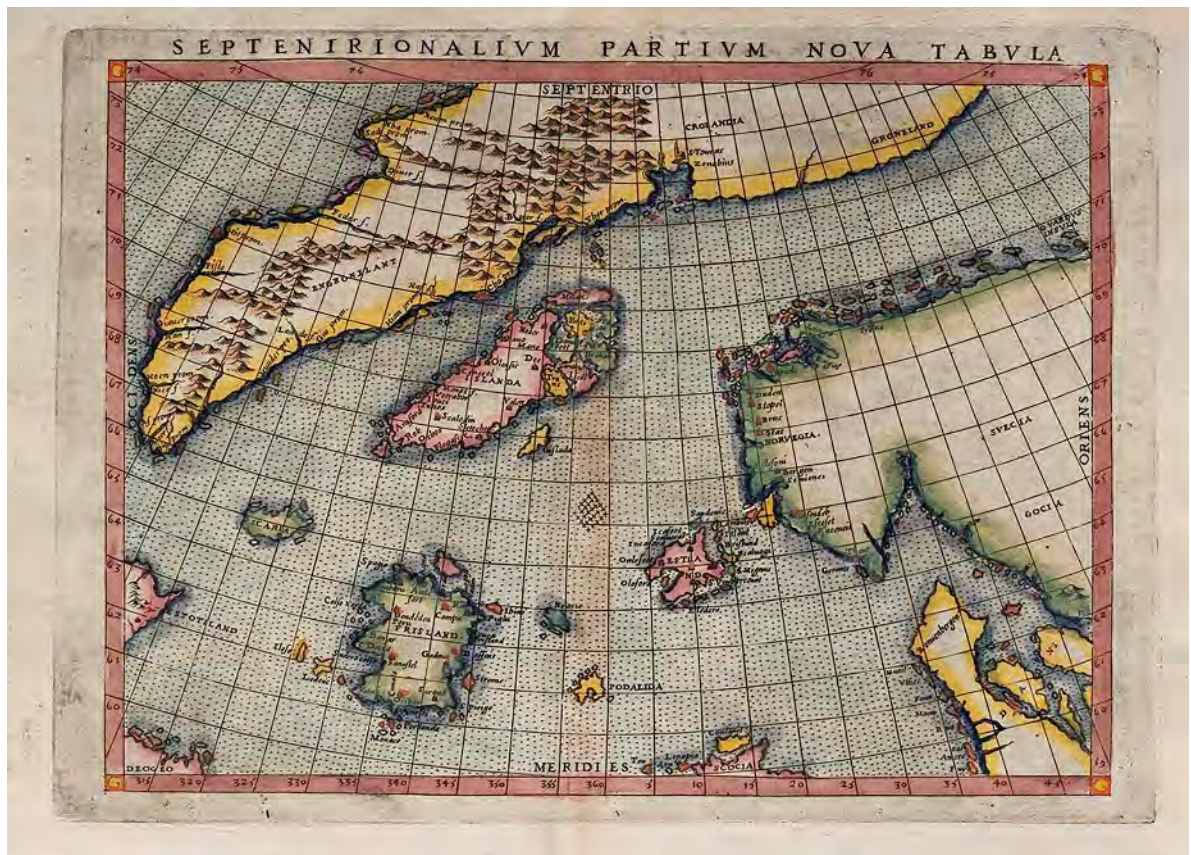

Kuva 36. John Nurmisen Säätiön karttanäyttely *Pohjola piirtyy kartalle* järjestettiin Helsingin kaupunginmuseoon kuuluvassa Sederholmin talossa vuonna 2006. Näyttely esitteli laajasti säätiön karttakokoelmaa, jonka pohjan Matti ja Juha Nurminen olivat luoneet edellisinä vuosikymmeninä. Näyttelyvieraat tutkivat kuvassa Braun & Hogenbergin kaupunkikarttoja.

Säätiö sai perustamisensa ja lähivuosien aikana haltuunsa Nurmisten keräämät karttakokoelmat, jotka koskivat nimenomaan Pohjolan ja Itämeren aluetta. John Nurmisen Säätiön arkistopapereiden seasta löytyy tieto, kuinka vuoden 1993 lopussa säätiön hallussa oli 280 karttaa, jotka oli kaikki identifioitu ja arvioitu. Säätiö on sittemmin kartuttanut toimintasääntönsä puitteissa karttakokoelmaansa melko harvakseltaan. Hankinnan kohteeksi on tullut sellaisia kohteita, jotka selkeästi puuttuvat Pohjolaa ja Itämerta kuuluvista kokonaisuuksista. Vuoden aikana kokoelmaan tulee yhdestä viiteen uutta hankintaa. Merkittävinä hankintoina viime aikoina ovat olleet Gerard van Keulenin ja Peter Geddan kartastot ja muutamat Pohjolaa ja Itämerta kuvaavat irtokartat. Säätiön karttakokoelmassa on nykyisin 600 nimikettä. Pohjolan kartat olivat lähteenä vuonna 2006 säätiön järjestämälle näyttelylle ja siihen liittyvälle teokselle *Pohjolan kartan historia – myyteistä todellisuuteen*, jonka kirjoitti kartografian historian arvostettu ruotsalainen tutkija Ulla Ehrensverd (2006).

4.2.3. Kaikenlaisia karttoja

Juha Nurminen jatkoi enenevässä määrin 1980-luvulta lähtien henkilökohtaisen karttakokoelmansa kartuttamista yrityksen, ja sittemmin säätiön keräämän kokoelman lisäksi. Yhden selkeän erillisen keräilykokonaisuutensa muodostivat arktiset kartat, painokuvat ja arktisten tutkimusmatkojen kirjallisuus. Tämän aihepiirin karttoja sai 1980- ja 1990-luvun vaihteessa vielä edulliseen hintaan. Samalla kun Nurminen hankki karttoja, hän alkoi listata ja tutkia niitä. Hän piti luokittelua ja kirjaa kartoista ja hinnoista, mutta aikojen saatossa arkistomerkinnot ovat harmillista kyllä kadonneet.

Kuva 37. Ruscellin (1574) kartta oli osa Juha Nurmisen lahjoitusta John Nurmisen Säätiölle vuonna 2005. Kartta kuvaa Pohjois-Atlanttia ja erityisesti sen merkittäviä saaria, jotka olitkin suurimmaksi osaksi mielikuvituksen tuotetta ja perustuivat 1300-luvun Zenon veljesten matkoihin.

Sittemmin nämä arktiset kartat olivat tärkeä lähde ja kohde John Nurmisen Säätiön ensimmäisessä julkaisussa ja näyttelyssä *Koillisväylä – viikingeistä Nordenskiöldiin* (Ericsson et al.) vuonna 1992, mikä toteutettiin yhdessä Helsingin yliopiston kirjaston kanssa. *Mare Balticum – 2000 vuotta Itämeren historiaa* (Ehrensverd et al. 1995) teoksen keskiön muodostivat puolestaan Itämeren merikartat. Vuonna 2001 arktisten karttojen ja painokuvien

kokoelma oli tärkeässä roolissa kirjassa *Ultima Thule – arktiset löytöretket* (Lainema & Nurminen). Kirjan rinnalla toimi tälläkin kertaa näyttely, joka oli esillä Tennispalatsissa ja sittemmin Ruotsin Sjöhistoriska museetissa. Vuonna 2005 Nurminen lahjoitti arktisten karttojen ja painokuvien kokoelman John Nurmisen Säätiölle. Lahjoitukseen kuului 216 karttaa ja 148 painokuvaa.

Omien sanojensa mukaan Juha Nurminen ”hankki yksityiseen kokoelmaansa kaikenlaisia karttoja ja hapuili aiheen rajauksen piirissä” ostamalla edellä mainittujen arktisten karttojen lisäksi tähtikarttoja ja kaupunkikarttoja. Lopulta kohteiksi alkoivat vakiintua 1990-luvulla yhä enemmän maailmankartat. 1980-luvulla maailmankarttojen alajoukkoon hän alkoi hankkia myös miniatyyrikoisia maailmankarttoja. Niiden pariin häntä kehotti kartografian historian ”grand old man” Rodney Shirley (Grönroos 2017).

Mitä enemmän karttoja Juha Nurminen keräsi, sitä enemmän hän syventyi kartografian historian ensyklopediamaisiin aineistoihin ja kirjallisuuteen aiheesta. Aluksi kartat kiinnostivat lähinnä maantieteen ja vertailun näkökulmasta, karttojen kulttuurihistorian tutkiminen tuli mukaan myöhemmin. Tärkeä teema Nurmiselle kartoissa on ollut niiden kertoma tarina merenkulun historiasta ja eritoten navigoinnin historiasta. Teemaan liittyvien karttojen lisäksi hän hankki kokoelmaan merkittävän määrän merenkulun ja löytöretkien historiaan liittyviä matkakertomuksia, oppaita ja esineistöä. Nämä teemat ja aineistot olivat lähteinä vuonna 2007 ilmestyneessä, Nurmisen päätoimittamassa teoksessa *Meritie – navigoinnin historia* (Johnson & Nurminen 2007).

Maailmankarttakokoelman kartuttaminen jatkui 2010-luvun alkuun, ja se muodostaa Nurmisen keräämistä osioista selkeimmän ja kaikilla arvoilla mitattuna merkittävimmän kokonaisuuden. Maailmankarttojen suhteen Juha tajusi, että nimenomaan varhaisempien maailmankarttojen keräilyyn kannatti panostaa niiden vähäisyyden vuoksi. ”Onneksi tein näin, nyt niistä on saanut kaupallistakin hyötyä”. Kokoelma on ”valmis”. Maailmankartat julkaistiin luettelona vuonna 2013 kansainvälisen ICHC-konferenssin yhteydessä ja kokoelma oli merkittävä osa Nurmisen päätoimittamaa ja hänen vaimonsa, tietokirjailija Marjo T. Nurmisen mittavaa kirjahanketta *Maailma piirtyy kartalle – tuhat vuotta maailmankartan kulttuurihistoriaa* (2015). Pariskunnan työ kartografian hyväksi sai sinettinsä, kun Lontoon Royal Geographical Society palkitsi heidät kartografian historian hyväksi tekemästään työstä Fordham Awardilla.

Juha Nurmisen maailmankarttakokoelman pääosan muodostavat painetut, irtolehtinä olevat maailmankartat, atlaksissa ja muissa teoksissa kiinni olevat maailmankartat sekä karttapallot. Kokoelmaan kuuluu 149 irtokarttaa, joista yhdeksän on suuria seinäkarttoja ja 18 miniatyyrikokoisia. Näistä varhaisin kartta on vuodelta 1477 ja tuorein vuodelta 1914. Erittäin harvinaisia ennen vuotta 1500 painettua karttaa eli *inkunaabelia* on kokoelmassa viisi. 1500-luvulta karttoja on 30 kpl, 1600-luvulta 41, 1700-luvulta 53, 1800-luvulta 18 ja 1900-luvulta 2 kpl. Kokoelmaan kuuluu vuosilta 1520–1696 lisäksi 22 kartastoa ja muuta harvinaista kirjaa, joissa on maailmankartta. Kokoelman osa ovat myös 10 karttapalloa vuosien 1811 ja 1950 väliltä. Koska Nurmisen maailmankarttakokoelma on luetteloitu ja esitelty kokonaisuudessaan edellä mainitussa julkaisussa *Juha Nurminen Collection of World Maps* (Grönroos & Palsamäki 2013), en lähde tämän tutkimuksen puitteissa esittelemään sitä sen enempää.

Kuva 38. Myös 10 karttapalloa kuuluvat osana Nurmisen maailmankarttakokoelmaan. Nämä kaksoispallot ovat noin vuodelta 1820, ja ne ovat englantilaisen William Bardin & Sonsin käsialaa. Vasemmanpuoleinen pallo kuvaa maata ja oikeanpuoleinen esittää tähtikuvioita.

Maailmankarttakokoelman kokoaminen on erittäin merkittävä saavutus maailman mittaluokassa kuten englantilainen karttakauppias Jonathan Potter karttaluettelon (Grönroos & Palsamäki 2013: 4) yhteydessä mainitsee: ”Juha Nurmisen kokoelma on yksi suurimmista yksityiskokoelmista maailmassa, ja se sisältää maailman mittakaavassa erittäin harvinaisia ja

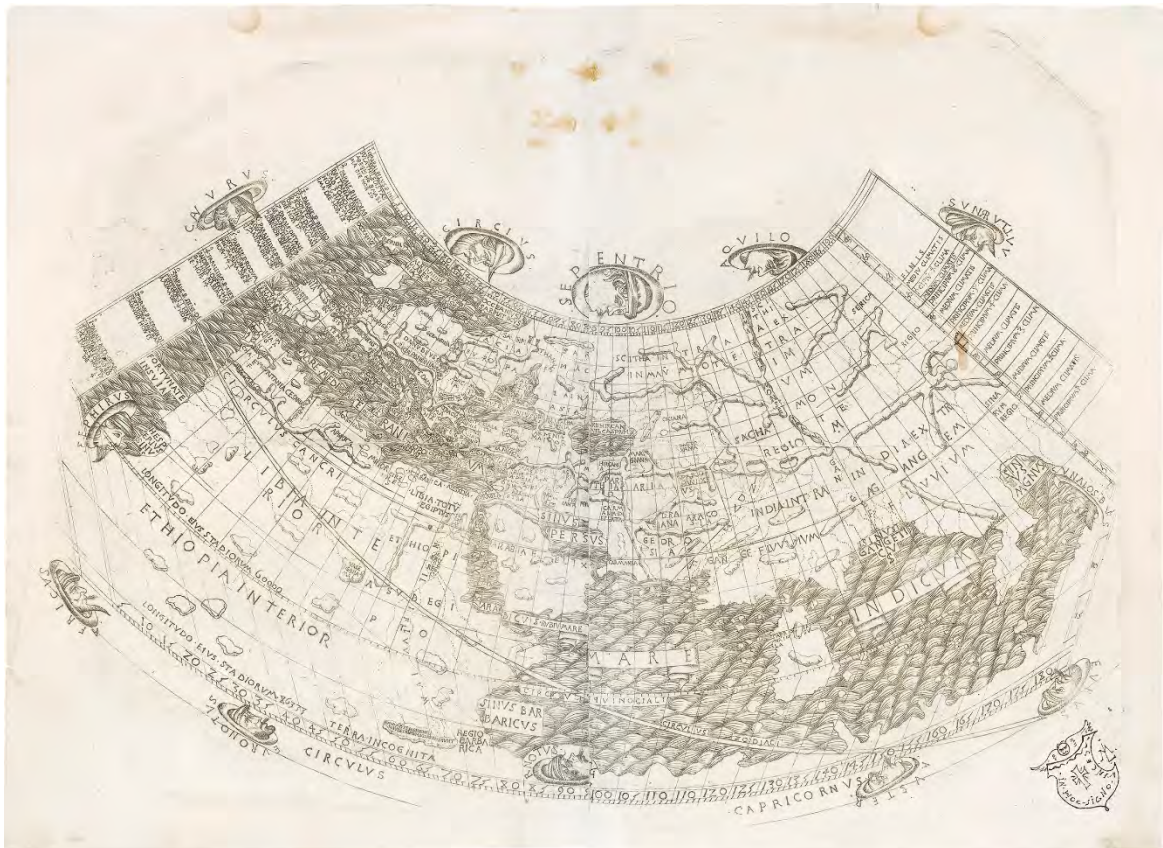
tärkeitä maailmankarttoja”. Sinnikkään keräilytoiminnan ansiosta maailmankartat muodostavat kattavan esityksen karttahistoriallisesti, ”sen aikaan saaminen on ollut valtava juttu”, kuten Nurminen (2019) itsekin toteaa.

4.2.4. Karttojen hankkiminen – hyviä ja huonoja muistoja

Karttoja Juha Nurminen hankki vuosikymmenten ajan matkustaessaan Euroopassa liike- ja vapaa-ajanmatkoilla. Kaupungeista Lontoo ja Amsterdam ovat olleet antoisimpia karttojen suhteen. Lontoosta karttoja on hankittu muun muassa The Map Housesta, Jonathan Potterilta, Shapero Rare Booksilta ja Daniel Crouchilta. Ostopaikkoina ovat olleet myös useat huutokaupat ja muut kauppahuoneet, kuten Reiss&Sohn Saksassa ja Kunstantikvariat Pama Oslolla. Suomessa karttakeräilyn alkuvaiheessa hankintoja tehtiin Isak Gordinilta, Tove Olssoni-Nilssonilta ja sittemmin Jan Strangilta sekä Cecil Hagelstamilta. Nurminen on nauttinut tutkiessaan antikvariaattien ja karttakauppojen takahuoneita ja on saattanut tehdä niistä todellisia löytöjä. Hän korostaa, että suuri osa karttakeräilyyn liittyvästä intohimosta on ollut nimenomaan viehätystä karttojen etsimisestä ja löytämisestä.

Mitään markkinahintoja ennen internetin mullistusta ei kartoille ollut, kartoista maksettiin ”mitä mistäkin”, Nurminen (2019) kertoo. Maailmankartat hän osti aina harkiten ja yksittäisinä, ei koskaan isoissa erissä. Tavoitteena oli lähes alusta alkaen muodostaa mahdollisimman koherentti ja täydellinen kokoelma. Nurminen ei ostojen suhteen ole antanut erityisiä toimeksiantoja, myyjät ovat lähestyneet häntä, kun ovat tienneet keräilijän kiinnostuksen kohteet. Nurminen on ollut ”vanhan liiton keräilijä” ja tutustunut ostokohteisiin aina paikan päällä tai katalogeista, ei koskaan verkkosivujen kautta.

Keräilyuran kohokohtia on useita, mutta muutamaa tällaista juhlahetkeä olen päässyt itsekin todistamaan. Vuonna 2009 sain soiton Nurmisen assistentilta ja pyynnön tulla avaamaan Juhalle tulleen paketin, jossa on jokin karttalähetys. Henki oli salpautua, kun avasin paketin ja sen sisältä paljastui vanha kartta, eikä mikä tahansa, vaan maailman ensimmäinen painettu maailmankartta vuodelta 1477 (ks. kuva 39). Hämmästys oli vielä suurempi, kun Juha kertoi, että kartta on tiettävästi ainut irtokartta laatuaan maailmassa.

Kuva 39. Maailman ensimmäinen painettu maailmankartta vuodelta 1477 on painettu Bolognassa Ptolemaioksen *Geographiaan*. Ptolemaioslaisen maailmankuvan mukaan esimerkiksi Intian valtameri on sisämeri ja tunnettu maailma loppuu pohjoisilla leveysasteilla niin, että Skandinaviaa ei näy.

Toiseksi huippuhetkeksi Juha toteaa maailmankarttakokoelmansa lähes viimeisen hankinnan keväällä 2013. Pitkällisen etsinnän ja harkinnan jälkeen kokoelmaan tuli ns. Ulmin maailmankartta vuodelta 1486. Tämä kartta on keräilyharvinaisuus, ja siinä on kuvattuna ensimmäistä kertaa Skandinaavia, erillisenä ulokkeena 63. leveyspiirin ulkopuolella. Nurmisen ylpeyttä karttaa kohtaan on lisännyt se, että vastaava kartta Nordenskiöldin kokoelmassa on faksimile (kuten kerroin luvussa 3.6.2.).

Ikäviä kokemuksia karttakeräilyssä on osunut Nurmisen kohdalle yksi. Erään harvinaisen maailmankartan oston yhteydessä etukäteismaksut katosivat merkittävän ulkomaisen myyjän toimesta, jolloin luottamus kyseiseen tahoon mureni täydellisesti. Karttakeräilyssä ”homma on perustunut nimenomaan luottamukseen myyjän ja ostajan välillä, karttoja on jopa lähetetty minulle katsottavaksi ympäri maailmaa. Myöskään ei ole ollut koskaan epäilyä varastetusta tai väärennetystä tavarasta, asiat on aina tarkastettu”, Nurminen (2019) valistaa.

4.2.5. Identifiointi keräilijänä

Edellä esitetyn Dr. John Deen esittämiä karttakeräilyn motiiveja voi soveltaa moneen keräilijään, kuten Juha Nurmiseen. Ensinnäkin hänellä on vahva ihailu karttojen esteettisiä arvoja kohtaan. Tämä tulee selväksi pelkästään katsomalla hänen toimittamiaan kirjoja; niissä kuvat ja kartat ovat vähintäänkin yhtä tärkeitä kuin teksti. Toiseksi Nurmiselle karttojen informatiivisuus on tullut keräilyuran edetessä entistä tärkeämmäksi tutkimuksen ja julkaisemisen myötä. Kolmanneksi karttojen välittävä ja auttava tehtävä on tullut esiin tutkimus- ja julkaisuhankkeiden kautta välillisesti.

Kuva 40. Kartofiili Juha Nurminen työhuoneessaan rakkaan harrastuksensa, karttojen parissa.

Juha Nurmisen voi luonnehtia monenkin eri karttakeräilijän tyyppiin. Itse hän kuvaa keräilijätyyppiään uransa alkuvaiheessa kaikkiruokaiseksi, mikä tulee hänen keräilyhistoriaansa katsottua selväksi. Suurimmassa määrin Nurminen on kuitenkin tutkija-keräilijä. Hän on kirjoittanut ja päätoimittanut useita teoksia, joissa kartografian historia on ollut pääosassa. Nurmisen karttoja on ollut esillä useissa näyttelyissä ja kirjoissa. Tämä on mahdollistunut John Nurmisen Säätiön julkaisu- ja näyttelytoiminnan kautta. Vuonna 2008 Juha Nurminen sai valtion tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon muun muassa elämäntyöstään tiedonlisääjänä ja aktiivisena toimijana

kirjallisen toiminnan, näyttelyiden sekä Itämeren tilan parantamiseen tähtäävien hankkeiden kautta.

Juha Nurmista voi kutsua myös sijoittajakeräilijäksi. Kaikkien kokoelman osien ja mittavan sekä lähes täydellisen maailmankarttakokoelman keräämiseksi taustalla on täytynyt olla aikaa ja rahaa. Jotkin kokoelman osista ovat aina olleet harvinaisuuksia, arvokkaita kohteita ja niiden sisällyttäminen kokoelman osaksi on vain nostanut niiden arvoa. Nurminen on lisäksi

vahvasti sisustajakeräilijä, tähän oppi on tullut jo isän ja yrityksen kautta, karttoja on ollut aina esillä Nurmisten kotona ja konttorissa. Juha Nurmisen työhuone ja koti on sisustettu kokoelman esimerkeillä yhdessä taiteen ja merianttiikin kanssa. Esimerkiksi hänen työhuonettaan koristaa Willem Blaeun Euroopan seinäkartta noin vuodelta 1612 (kuva alla). Samaista karttaa tiedetään olevan maailmassa vain neljä jäljellä.

Kuva 41. Hollantilaisen karttamestarin Willem Blaeun seinäkartta (119 x 167 cm) on upea taidonnäyte ajan kartografiasta. Euroopan manteretta kuvaavan kartan reunoilla nähdään alueen tärkeimpiä kaupunkeja ja kansallisuuksien edustajia tyypillisine asuineen. Kartan tekstit kertovat Euroopan maiden erityispiirteistä.

Ehkä Nurmisen alkuperäinen ajatus kerätä karttoja innostuksen, tutkimisen halun ja esteettisen nautinnon vuoksi on ajan kuluessa muuttunut pragmaattisempaan suuntaan ja päämääräksi on tullut kerätä kokoelma, joka on kokonaisuutena myytynä paljon enemmän kuin osiensa summa. ”Eläketurva”, kuten Nurminen (2019) toteaa.

4.2.6. Kokoelmien kohtalo

Juha Nurminen (2019) on onnellinen siitä, että hän on aikoinaan lahjoittanut osan keräämiään karttoja John Nurmisen Säätiölle, jossa ne ovat olleet aktiivisesti käytössä niin säätiön julkaisujen kuin näyttelyidenkin materiaaleina. Vuoden 2019 aikana

maailmankarttakokoelman 149 irtokarttaa ovat saaneet uuden kodin museaalisessa kohteessa Pohjois-Euroopassa. Hän iloitsee vahvasti saatuaan tämän tärkeimmän maailmankarttakokoelmansa irtokarttaosan myytyä uudelle omistajalle kokonaisuutena pilkkomatta sitä osiin. Kokoelman arvon hän näkee juuri siinä. ”Ei tunnu yhtään pahalta, että kokoelma lensi pois pesästä. Kaikki oikeudet karttojen kuvien suhteen jäivät edelleen John Nurmisen Säätiön haltuun. Toivottavasti kokoelma saa uutta elämää jatkossa uudessa paikassaan”.

Siihen miksi Juha Nurminen halusi myydä pois suurella hartaudella ja vaivannäöllä keräämänsä maailmankarttakokoelman osan, Nurminen antaa vastaukseksi kaksi syytä. Ensinnäkin hänelle tulivat taloudelliset realiteetit vastaan ja toiseksi oman ikääntymisen myötä Juhalle kävi ilmeiseksi, ettei karttakeräilylle ollut hänen haaveistaan huolimatta uutta jatkajaa – kuten on tapahtunut niin monen muunkin keräilijän kohdalla. ”Mitään tavaraa en haluisi jättää toisille riesaksi, osaan helpommin päästä niistä eläessäni eroon”, hän toteaa lakonisesti. Kokoelmien muut osat, atlakset, karttapallot ja jotkut jäljelle jääneet irtokartat Nurmisella on aikomuksena myydä hiljalleen, osa jää toki jälkipolville.

Kysymykseen jäikö karttakeräilijän uralta jotain saavuttamatta tai hankkimatta, Juha Nurminen (2019) vastaa että ”jäihin sieltä vielä muutamia helmiä puuttumaan”, mutta toteaa kuitenkin, että eritoten 1400–1500-luku on ollut edustettuna loistavasti hänen maailmankarttakokoelmassaan – erityisesti viisi inkunaabelia ovat kokoelman ylpeys. Lisäksi kaipaamisen kohteeksi jää karttojen ”löytäminen ja pöyhminen divareissa ja takahuoneissa ja osana karttakeräilyä tutkimus erilaisissa muistiorganisaatioissa, kuten Bibliothèque nationalessa, British Libraryssa ja Vatikaanin arkistoissa, jonne tavallisella kuolevaisella ei ole enää nykypäivinä asiaa”.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Kartografian historian tutkiminen on olennainen osa kulttuuri- ja ihmismaantieteen alaa, ja vaikka se on maailmalla yleisempää, on karttojen keräilyyn keskittyvä tutkimus joko vuosikymmeniä vanhaa (esim. Koeman 1961 ja Skelton 1975), tai aihepiiriin liittyvät esitykset ovat hajallaan eri julkaisuissa. Tämän tutkimuksen haaste onkin ollut vähäisen ja osittain vanhentuneen ja moneen eri tieteenalaan liittyvän materiaalin hallitseminen. Tutkimushypoteesin kehittäminen on syntynyt omasta vahvasta kiinnostuksestani asiaa kohtaan.

Karttojen keräilyllä on vuosisataiset perinteet Euroopassa, kartat ovat valloittaneet niin italialaisen renessanssiruhinaan, valistuksen ajan kauppiaan kuin 1800-luvun tutkimusmatkailijankin sydämen. Suomeen vanhat kartat ovat kulkeutuneet hitaammin ja pienemmässä mittakaavassa, mutta viimeistään 1900-luvun alun modernisoituneessa maailmassa joitakuita isoja karttakeräilijöitä on syntynyt Suomeenkin aatteiden, liikkuvuuden, vaurastumisen, markkinoiden ja alan kirjallisuuden vanavedessä.

Aiemmin esitetty väite Suomesta kartografian suurvaltana pitää kyllä siltä osin paikkansa, että maassamme on upeita, kansainvälisen luokan kokoelmia. Lisäksi Suomessa on vallinnut pitkä kartografinen perinne aina maanjakokartoista lähtien, mikä on omalta osaltaan innostanut kartoista innostuneita keräilijöitä ja harrastelijoita. Monille yksityisille karttakokoelmille onkin käynyt verrattain hyvin, ja kartoilla on tulevaisuutta tutkijoiden käytössä, julkaisumateriaaleina ja jatkojalosteina. Kotien ja toimistojen seinillä niitä nähdään jatkossakin. Juha Nurmisen kokoelman osat ovat onneksi siirtyneet kokonaisina hänen perustamalleen John Nurmisen Säätiölle ja siellä hyötykäyttöön niin tutkijoille kuin kustanteiden pohjaksi.

Mutta asiaa tutkittaessa tarkemmin, jää toinen puoli maamme asemasta kartografian suurvaltana negatiiviseksi. Kokoelmista ja antiikkikartoista kiinnostuneista henkilöistä huolimatta Suomessa ei ole aiheeseen liittyen juurikaan akateemista opetusta, jotta voisi puhua jonkinlaisesta jatkumosta. Karttojen tutkiminen, vaikkakin omalta osaltaan hyvinkin laadukasta, on jäänyt pitkälti teoreettisten pohdintojen ulkopuolelle ja yksittäisten ihmisten ja tutkijoiden varaan. Tosin Suomessa työelämäkään ei anna laajoja mahdollisuuksia alalla.

Vaikka moni kokoelma voi hyvin Suomessa, on selvää, että maassamme olevat kokoelmat ansaitsisivat vielä suuremman käytön ja esilläolon. Kansalliskirjaston hallussa oleva

Nordenskiöldin kokoelma on suunnaton aarre, mutta sen käyttö on muutamien tutkijoiden varassa ja kokoelman brändiarvoa ei ole käytetty täydellä potentiaalilla hyväksi. Tämä koskee myös useaa muuta kansallisessa instituutiossa olevaa karttakokoelmaa.

Muuhun Eurooppaan verrattuna suomalainen karttamarkkina on supistunut entisestään niin ostajien kuin myyjien osalta, vaikka joitakin valonpilkahduksia jatkuvuudesta on Cecil Hagelstam esittänyt. Nykyihmisellä herää kuitenkin kysymys, miksi hankkia jotakin vaikeasti säilytettävää ja mahdollisesti kallista keräilykohdetta kun sitä voi tutkia ja siitä voi nauttia sähköisestikin. Toisaalta uuden tekniikan luomat mahdollisuudet voisivat lisätä kiinnostusta vanhoja kartoja kohtaan nuoremman sukupolven parissa. Ikävä kyllä karttakeräilijöitä tuntuu leimaavan vanhojen, samettihousuisten ja piippua polttelevien miesten stigma.

On mahdotonta sanoa, missä ja miten lukuisia suomalaisia yksityisiä karttakokoelmia nykyisin säilytetään ja kuinka niitä käytetään. Osa kartoista on keräilijöidensä kotien seinillä tai arkistolaatikoissa. Niitä ihaillaan, tutkitaan ja hypistellään. Osan kohtalona on joutua myyntiin joko itse keräilijän tai perikunnan toimesta. Osa kokoelmista lymyää jossakin piilossa ajan tai ikuisuuden – joutuen lopulta joko roskalavalle, tietämättömiin käsiin tai jos hyvin käy, uuden keräilijän haltuun. Surullisinta lienee nimenomaan tapaukset, joissa kokoelmia on hävitetty tai niiden suhteen ei ole muuten vaan viitsitty nähdä vaivaa asioiden selvittämiseksi. Yhtä murheellisia tapauksia ovat ne, jolloin kartoja on jätetty tutkimatta niiden ansaitsemalla tavalla hylkäämällä ne oman onnensa nojaan ja samalla petetty lupaus kokoelman käytöstä ja esillepanosta. Niinpä onkin jännittävää nähdä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan esimerkiksi Eero ja Erkki Fredriksonin kokoelmalle, joka ei ole päässyt ansaitsemaansa tutkimuskäyttöön Jyväskylän yliopistossa.

Tutkimuksessa aiemmin esitetty väite kokoelman kuolemattomuudesta tai kuolemisesta herättää ajatuksia. Jos kokoelma on esimerkiksi lahjoitettu tai myyty kokonaisena uuteen kohteeseen, voi ajatella, että se on täten kuolematon. Näin ollen joillekin suomalaisille karttakokoelmille on käynyt hyvin, esimerkiksi Juha Nurmisen maailmankarttakokoelma on saanut uuden kodin ja elämän museaalisissa olosuhteissa. Itse olisin kuitenkin kokoelmien kohdalla halukkaampi kääntymään kuolleiden kokoelmien määritelmään. Se into, palo ja halu, mikä kokoelmien kartuttamisen ja niiden välittämän tietomäärän taustalla on, on sammunut, kun kokoelmat ovat tulleet valmiiksi, myyty tai lahjoitettu eteenpäin. Keräilijänsä kokoelmaan jättämä jälki haalistuu ja muuttuu varsinkin, jos kokoelman käyttö jää uudessa kohteessa vähäiseksi ja kohtalona on tulevaisuus arkistolaatikossa tai kellariholvissa. Moneen karttakokoelmaan ja karttakeräilijään tutustuessa on heidän sanojansa sävyttänyt nostalginen

haikeus ja jopa suru luopumisesta tai keskeneräisyydestä. Suurten suomalaisten karttakeräilijöiden aika on ohi.

Pro graduni antaa paljon ajattelemisen aihetta maantieteen vähemmän tutkitusta aihealueesta, kartografian historiasta ja siihen kuuluvasta karttojen keräilystä. Moni aspekti tutkimuksessa antaisi aihetta jatkotutkimukselle nimenomaan suomalaisessa kontekstissa. Suomalaisten karttakeräilijöiden jatkokartoitus ja kokoelmien esittely olisivat valtava potentiaali, jota toivoisi jatkossa tutkittavan. Puitteet ovat valmiina.

Ilman kartografian historian tutkimista ja kartoista kertomista karttojen arvoa ei ymmärretä. Ne kertovat tarinaa ajasta, paikasta, maantieteestä, käsityötaidoista, tekniikasta ja ennen kaikkea ihmisistä. Ehkäpä olisi syytä muistaa karttojen tärkeys englantilaisen näytelmäkirjailija Christopher Marlowen (1587) sanoin: ”Anna minulle kartta niin näen kuinka paljon minulle on vielä maailmassa valloitettavaa”.

KIITOKSET

Esitän parhaimmat kiitokseni haastateltavilleni antikvaari Cecil Hagelstamille, merenkulkuneuvos Juha Nurmiselle ja antikvaari Jan Strangille. Lämmin kiitos ohjaajalleni professori emeritus Markku Löytöselle ja maantieteen laitoksen amanuenssi Katariina Kososelle vuosia kestäneestä kannustuksesta. Nöyrin kiitokseni taloudellista tukea antaneille Kalevi Kuitusen Säätiölle, Nordenskiöld Samfundetille ja Suomen aikuiskoulutusrahastolle. Kiitos kärsivällisyydestä työntantajalleni John Nurmisen Säätiölle. Ystävälleni FM Ilkka Karttuselle kiitos suomen kielen oikoluvusta. Rakkaimmat kiitokseni perheelleni – vanhemmilleni, aviomiehelleni ja tyttärelleni – myötäelämisestä.

LÄHTEET

Aarno Piltzin karttakokoelma. <<https://www.doria.fi/handle/10024/103694>>. Luettu 10.1.2020.

Altea Gallery. Antique Maps, Sea Charts, Atlases & Globes. <http://alteagallery.com/collecting_maps.php>. Luettu 12.11.2015.

Antique Map Resources. <<https://www.oldmaps.com/map-search.asp>>. Luettu 12.1.2020.

Bagrow, Leo (1966). *History of Cartography. Revised and enlarged by R. A. Skelton*. Second Edition. 312 s. Chicago, Precedent Publising, Inc.

Barber, Peter (toim) (2005). *The Map Book*. 360 s. Weidenfeld & Nicholson, London.

Baynton-Williams, Ashley (2015) *teoksessa* Monmonier, Mark (toim). *The History of Cartography. Volume Six. Cartography in the Twentieth Century. Part 1*. 985 s. The University of Chicago Press.

Baynton-Williams, Roger (1969). *Investing in maps*. 160 s. Barrie & Rockliff The Cresset Press, London.

Blakemore, M. J. & J. B. Harley (1980). Concepts in the History of Cartography. A Review and Perspective. *Cartographica*, Volume 17, Number 4, Winter 1980, Monograph 26. 120 s. University of Toronto Press.

Blanding, Michael (2014). *The map thief. The gripping story of an esteemed rare-map dealer who made millions stealing priceless maps*. 300 s. Gotham Books, New York.

Boswell, Roy V. (1976). *Collection for the History of Cartography*. 41 s. California State University, Fullerton.

Bourne, Molly (1999). Francesco II Gonzaga and maps as palace decoration in renaissance Mantua. *Imago Mundi. The International Journal for the History of Cartography*, 51:1, 51–82.

Brown, Lloyd A. (1977). *The Story of Maps with 86 Illustrations*. 397 s. Dover Publications, inc., New York.

af Carlander, C. M. (1904). *Svenska bibliotek och ex-libris. Andra afdelningen*. Förlagsaktiebolaget Iduna, Stockholm.

Clemens, Raymond (2019). Acquisition, Collaboration, Teaching: The Role of the Beinecke Library in Driving Research. *Bulletin of the Center for Historical Social Science Literature*, Hitotsubashi University, 39, 13–18. <<http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/30238/1/koten0003900130.pdf>>. Luettu 10.1.2020.

David Rumsey Map Collection. <<https://www.davidrumsey.com/about>>. Luettu 5.12.2019.

Dillon, Diane (2007). Consuming maps *teoksessa* Akerman, James R. & Robert W. Karrow Jr. (toim). *Maps. Finding our place in the world*. 400 s. The University of Chicago Press, Chicago.

Egmond, Marco van (2009). *Covens & Mortier. A Map Publishing House in Amsterdam 1685–1866*. 596 s. Houten.

Ehrensverd, Ulla, Pellervo Kokkonen & Juha Nurminen (1995). *Mare Balticum. 2000 vuotta Itämeren historiaa*. 287 s. John Nurmisen Säätiö & Otava, Helsinki.

Ehrensverd, Ulla (2006). *Pohjolan kartan historia. Myyteistä todellisuuteen*. 375 s. John Nurmisen Säätiö.

Ericsson, Christoffer H., Esko Häkli, Juha Nurminen, Wilhelm Odelberg, Edwin Okhuizen, Leena Pärssinen (1992). *Koillisväylä. Viikingeistä Nordenskiöldiin*. 287 s. John Nurmisen Säätiö, Helsinki.

Fiorani, Francesca (2005). *The Marvel of Maps. Art, Cartography and Politics in Renaissance Italy*. 347 s. Yale University Press, New Haven and New York.

Fredrikson, Erkki (1993). *Suomi 500 vuotta Euroopan kartalla*. 126 s. Gummerus kirjapaino, Jyväskylä.

Grönroos, Maria (2017). Treasures of a Finnish Collector: The Juha Nurminen Collection of World Maps. *Journal of the International Map Collectors' Society*, 149, 38–43.

Grönroos, Maria & Christian Palsamäki (2013). *Juha Nurminen Collection of World Maps*. 292 s. John Nurmisen Säätiö, Helsinki.

Hagelstam, Cecil (2020). Antikvaari. Puhelinhaastattelu 10.4.2020.

Harju, Erkki-Sakari & Antti Jakobsson (2017). *Suomen yleiskartta 1863–1963. 100 vuotta Suomen kuvaajana*. 256 s. AtlasArt, Helsinki.

Harley, J.B. (2001). *The new nature of maps. Essays in the history of cartography*. 331 s. Johns Hopkins University Press, London.

Harley, J. B. & David Woodward (toim) (1987). *The History of Cartography, volume one. Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*. 599 s. The University of Chicago Press, Chicago & London.

Harper, Tom (2018). *Atlas. A World of Maps from the British Library*. 256 s. British Library Publishing.

Harvey, Miles (2000). *The Island of Lost Maps. A True Story of Cartographic Crime*. 408 s. Random House, New York.

Hébert, John (2003). The Map That Named America. Library of Congress Information Bulletin, Vol 62, No. 9. <<https://www.loc.gov/loc/lcib/0309/maps.html>>. Luettu 17.3.2015.

Hintsala, Kari (2011). Terra Australis Incognita. <<http://kaponieeri.blogspot.com/2011/11/terra-australis-incognita.html>>. Luettu 14.5.2015.

Huttunen, Leena (1968). Gerhardus Mercator Suomen kuvaajana. *Pro gradu -tutkielma*. Yleinen historia. 88 s. Helsingin yliopisto.

Häkli, Esko (1980). *A. E. Nordenskiöld. A Scientist and his Library*. 80 s. Helsinki University Library.

Häkli, Jouni (1999) *teoksessa* Westerholm, John (toim). *Suomen kartasto 1999*. 208 s. Suomen maantieteellinen seura ry ja WSOY.

Härö, Sakari (1981). An amateur map collector's motives and problems *teoksessa* Hakulinen, Kerkko & Arvo Peltonen (toim). *Papers of the Nordenskiöld seminar on the history of cartography and the maintenance of cartographic archives, Espoo (Finland), September 12–15, 1979*. 246 s. Nordenskiöld-samfundet i Finland r.f.

Johnson, Bert et al. (2013). ICHC 2013 in Helsinki – An After Action Report. *The Portolan*, Winter 2013, 49–53.

Johnson, Donald S. & Juha Nurminen (2007). *Meritie. Navigoinnin historia*. 374 s. John Nurmisen Säätiö, Helsinki.

Koeman, C. (1961). *Collections of Maps and Atlases in the Netherlands. Their History and Present State*. 301 s. E. J. Brill, Leiden.

Kokkonen, Pellervo (1997). *Practice of marine cartography and the Russian representation of the Baltic Sea in the eighteenth century*. 96 s. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kosonen, Katariina (1999). Maailman ja menneisyyden hallinta karttakuvin. *Ulkopolitiikka* 4, 40–47.

Kosonen, Katariina (2000). *Kartta ja kansakunta. Suomalainen lehdistökartografia sortovuosien protesteista Suur-Suomen kuviin 1899–1942*. 389 s. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Kuisma, Markku (1999) Yrittäjät sääty-yhteiskunnan luokkakuvassa teoksessa Haapala, Pentti (toim). *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. 237 s. Vastapaino, Tampere.

Kuitunen, Kalevi (1998). *Kirjahulluja*. 175 s. C. Hagelstamin antikvaarinen kirjakauppa.

Lainema, Matti & Juha Nurminen (2001). *Ultima Thule. Pohjoiset löytöretket*. 349 s. John Nurmisen säätiö & WSOY, Helsinki.

Lehtinen, Leena (2005). *Karttojen kertomaa. Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan*. 128 s. Genimap.

Luonnon ystävä. Yleistajuinen luonnontieteellinen aikakauslehti (1902). No. 2, 01.02.1902.

Manasek, Francis J. (2015). *Collecting Old Maps*. 352 s. Old Maps Press, Clarkdale.

Map History / History of Cartography. THE Gateway to the subject. <maphistory.info>. Luettu 19.8.2019.

Markkanen, Tapio, Leena Miekkavaara & Anna-Maija Pietilä-Ventelä (2013). *Avartuva maailma. Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta*. 175 s. Suomalaisen kirjallisuuden seura; Kansalliskirjasto, Helsinki.

Marlowe, Christopher (1587). Tamburlaine The Great. Part 2, Scene V.
<<http://www.gutenberg.org/files/1589/1589-h/1589-h.htm>>. Luettu 8.1.2020.

Marshall, Douglas (1982). The Formation of a Nineteenth-Century Map Collection: A. E. Nordenskiöld of Helsinki. *The Map Collector*, No 21, 21 December 1982, 14–19.

Mickwitz, Ann-Mari, Leena Miekkavaara & Tuula Rantanen (1979). *The A. E. Nordenskiöld collection in the Helsinki University Library. Annotated catalogue of maps made up to 1800. Vol 1. Atlases A-J*. 250 s. Helsinki University Library.

Miekkavaara, Leena (2016). *Valkoiset korpit. A. E. Nordenskiöldin kokoelman karttaharvinaisuudet*. 176 s. AtlasArt.

Ministeri Carl Enckellin karttakokoelma.
<<https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/kokoelmat/ministeri-carl-enckellin-karttakokoelma>>. Luettu 29.12.2019.

Molander, H. (1852). Förteckning öfver framlidne verkelige geheime-rådet Baron W. Klinkowströms efterlemnade böcker, planchverk och kartor. 52 s. J. C. Frenckell & Son, Helsingfors.
<https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/119776/Forteckning_ofver_framlidne_verkelige_geheime-radet_baron_W..pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 25.2.2019.

Nordenskiöld, Adolf Erik (1889). *Facsimile-atlas. Kartografiens äldsta historia, innehållande afbildningar af de vigtigaste kartor tryckta före år 1600*. 139 s. P.A. Norstedt & söner, Stockholm.

Nordenskiöld, Adof Erik (1897). *Periplus. Utkast till sjökortens och sjöböckernas äldsta historia med talrika afbildningar af sjökort och kartor* 208 s. P. A. Norstedt & söner, Stockholm.

Nurminen, Juha (2019). Merenkulkuneuvos. Haastattelu 29.1.2019.

Nurminen, Marjo T. (2015). *Maailma piirtyy kartalle. Tuhat vuotta maailmankartan kulttuurihistoriaa*. 345 s. John Nurmisen Säätiö, Helsinki.

Pedley, Mary Sponberg (2005). *The Commerce of Cartography. Making and Marketing Maps in Eighteenth Century France and England*. 345 s. The University of Chicago Press.

Pietilä, Anna-Maija (2009). Karttakauppa Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. *Bibliophilos*, 2/2009, 37–39.

Piltz, Aarno (1984). Karttojen keräily Nordenskiöldin aikana ja nykyisin *julkaisussa* Tuhkanen, Sakari (toim). *Nordenskiöld-dagen : med anledning av A. E. Nordenskiöld's 150 års fö-delsedagsminne : föredrag och tal*, 21–31. Nordenskiöld-samfundet i Finland.

Piltz, Aarno & Leena Miekkavaara (toim) (2007). *Kirjoituksia Karjalan karttakuvasta. kolmiomöntti, töpö, huopatossumalli*. 143 s. Karjalan kirjapaino, Lappeenranta.

Pitkäranta, Inkeri (toim) (2005). *Aarteet*. 126 s. Kansalliskirjaston gallerian julkaisuja.

Potter, Jonathan (2001). *Collecting Antique Maps. An introduction to the history of cartography*. 219 s. Jonathan Potter Ltd, London.

Procopé, Victor (1990a). Kartofiilin laaja maailma. *Bibliophilos*, 2/1990, 28–34.

Procopé, Victor (1990b). Kartofiilin laaja maailma. *Bibliophilos*, 3/1990, 28–34.

Pärssinen, Leena (toim) (2000). *Terra Cognita. Maailma tulee tunnetuksi*. 197 s. Helsingin yliopiston kirjasto.

Pärssinen, Leena & Esko Rahikainen (toim) (2004). *Muistiin painettua. Kansalliskirjaston kulttuuriaarteita*. 207 s. Helsingin yliopiston kirjasto.

Pöyhtäri, Ari (1996). Keräilystä kokoelmaan. Sosiologisia ja filosofisia näkökulmia keräilyyn. *Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja* 8. 169 s. Jyväskylän yliopisto.

Rantatupa, Heikki (2006). *Chartographia Ostrobothnica. Pohjanmaa vanhoissa kartoissa*. 224 s. Scriptum, Vaasa.

Rautio, Marjatta (2018). 10 henkilöä sai vankeustuomion Suomen suurimmassa taidevääreennösyyhdissä – gallerian omistaja ja hänen puolisonsa joutuvat maksamaan 13 miljoonan euron korvaukset. <<https://yle.fi/uutiset/3-10483101>>. Luettu 17.3.2020.

Richard, Hélène (toim.) (2012). *La mer. Terreur et fascination*. 208 s. Bibliothèque nationale de France.

Riska, Cecilia (1991). Ministeri Carl Enckellin karttakokoelma. *Bibliophilos*, 1/1991, 1–20.

Robinson, Arthur, Randall Sale, Joel Morrison (1978). *Elements of Cartography. Fourth Edition*. 448 s. John Wiley & Sons, New York.

Robinson, Arthur H. (1982). *Early Thematic Mapping in the History of Cartography*. 266 s. The University of Chicago Press, Chicago.

Rosberg, Harri (2000). Kansallisarkiston kartta- ja piirustuarkisto teoksessa Rantatupa, Heikki (toim). Kartta historian lähteenä. *Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55*. 143 s. Kampus Kustannus, Jyväskylä.

Schauman, Frans Ludv. (1842). Förteckning öfver framlidne general-majoren och riddaren Arvid Finkenbergs eftrelemnade Boksamling jemte kartor och gravuer. 68 s. J. C. Frenckell & Son, Helsingfors.

<https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/119623/Forteckning_ofver_framlidne_general-majoren_och_riddaren_Arv.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 25.2.2019.

Selkokari, Hanne (2008). Kalleuksia isänmaalle. Eliel Aspelin-Haapkylä taiteen keräilijänä ja taidehistorioitsijana. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 115*. 220 s. Vammalan kirjapaino Oy.

Simons, Jake Wallis (2013). Map collecting: how to put the world map on your wall. *Telegraf*, 3.6.2013. <<https://www.telegraph.co.uk/lifestyle/10091813/Map-collecting-how-to-put-the-world-on-your-wall.html>>. Luettu 15.5.2019.

R. A. Skelton (1952). *Decorative Printed Maps of the 15th to 18th Centuries. A Revised edition of Old Decorative Maps and Charts by A. L. Humphreys*. 164 s. Staples Press, London.

Skelton, R.A. (1965). Looking at an early map. *University of Kansas Publication, Library Series 17*. 32 s. University of Kansas Press, Lawrence.

Skelton, R.A. (1975). *Maps. A Historical Survey of Their Study an Collecting*. 138 s. The University of Chicago Press., Chicago.

Stevenson, Robert Louis (1905). *Essays in the Art of Writing*. 145 s. Chatto & Windus, London. <<https://www.gutenberg.org/files/492/492-h/492-h.htm>>. Luettu 15.2.2020.

Stillman, Michael (2012). First of 56 Books Stolen by Thief Who Killed Himself in 2004 Finally Located. *Rare Book Monthly*. <<https://www.rarebookhub.com/articles/1324?id=1324>>. Luettu 19.2.2020.

Strang, Jan (1999). *Antikvariaateillakin on kohtalonsa. Suomen antikvaarisen kirjakaupan historia*. 272 s. Antiikki-Kirja, Helsinki.

Strang, Jan (2014). *Venäjän Suomi-kuva. Venäjä Suomen kartoittajana*. 272 s. Antiikki-kirja, Helsinki.

Strang, Jan (2019). Antikvaari. Haastattelu 21.1.2019.

Suomen Kartografinen Seura. Kansallinen kartografian ja geoinformatiikan yhdistys. <<http://www.kartogra.fi/esittely.htm>>. Luettu 8.3.2008.

Suomi Finland 1950 (2014). Näköispainos. 172 s. Karttakeskus.

The Market (2011). Here be treasure! How to invest in maps. *The Market*, July-August 2011, 36–41.

Tooley, R. V. (1977). Editorial. *The Map Collector*, No. 1, 1 December 1977, 1–2.

Tooley, R.V. (1978). *Maps and map-makers*. 140 s. B.T. Batsford Ltd., London.

Torpo, Teemu (2012). Taidevarkaudet ja niiden estäminen museoissa. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. 59 s. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/39837/Torpo_Teemu%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 3.1.2020.

Tully, Kathryn (2013). Collecting: Maps of the World. *Forbes*, 28.2.2013. <<https://www.forbes.com/sites/kathryntully/2013/02/28/collecting-maps-of-the-world/#58ec299e6de0>>. Luettu 13.1.2019.

Wallis, Helen (1991). Historical Cartography *teoksessa* Rhind, D. W & D. R. F. Taylor (toim). *Cartography. Past, Present and Future*. 193 s. Elsevier Applied Science Publisher, London and New York.

Wallis, Helen & Arthur H. Robinson (toim) (1987). *Cartographical Innovations. An International handbook of Mapping Terms to 1900*. 353 s. Map Collector Association Ltd. In association with the International Cartographic Association. Campfield Press, St Albans.

Walne, Toby (2009). Investing in the old world of maps. <<http://www.thisismoney.co.uk/money/investing/article-1677736/Investing-in-the-old-world-of-maps.html>>. Luettu 11.11.2015.

KUVAT

1. Visscher, Claes Janszoon & Nicolaes Bercheim (1652). "Nova Totius Terrarum Orbis Geographica ac Hydrographica Tabula". Amsterdam. Juha Nurmisen kokoelmat.

2. Webber, Zacharias (1661–1666). Nimiösivu *kartastossa* Jan Janssonius *Atlas Contractus*. Rijksmuseum, Amsterdam.

3. Prunaire, Alfred (n. 1860–1902). L'amateur d'estampes. Rijksmuseum, Amsterdam.

4. Straet, Jan van der (n. 1600). Inpressio Librorum *teoksessa* *Nova reperta*. Antwerpen. The Newberry, Chicago.

5. Fries, Laurent (1535). "Orbis Typus Universalis..." *kartastossa* *Claudii Ptolemaei Aleksandrini Geographicae*. Lyon. Juha Nurmisen kokoelmat.

6. Mercator, Rumold (1630). "Insulae India Orientalis" *kartastossa* *Gerardi Mercatoris Atlas Sive Cosmographicae*. Amsterdam. Juha Nurmisen kokoelmat.

7. Vermeer, Johannes (1666–1668). *De schilderkunst*. Kunsthistorisches Museum, Vienna / Wikimedia Commons.
8. Barents, Willem (1598/1599). ”Tabula terrae Noua Zemla”. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
9. Nordenskiöld, Adolf Erik (1899). Nimiösivu teoksessa *Facsimile-atlas*. Stockholm. Kansalliskirjasto.
10. Rowlandson, Thomas (1810–1815). Books sale at the Sotheby’s auction rooms. Brooklyn museum / Wikimedia Commons.
11. Bauilleul, Nicolas (1750). ”Nouvelle Mappe-Monde Avec Las Repräsentation...”. Juha Nurmisen kokoelmat.
12. Nikolaus Germanus (1486). ”Tabula Moderna Prussie Livonie Norbegie et Gottie”. Ulm. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
13. Braun, Georg & Frans Hogenberg (n. 1588). ”Stockholm”. Köln. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
14. Münster, Sebastian (1545). ”Septentrionales Regiones XVIII No Tab”. Basel. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
15. Dudley, Robert Sir (1647). ”Carta particolare della entrata del mare Botnico o Boddico”. Firenze. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
16. Ortelius, Abraham (1598). ”Septentrionales Regiones. Septentrionalivm Regionvm Descrip.”. Amsterdam. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
17. Bertius, Petrus (1637). Pohjoisnavan kartta. Juha Nurmisen kokoelmat.
18. Seller, John (1678). *Atlas Mininum, or a Book of Geography*. London. Juha Nurmisen kokoelmat.
19. Wright, Edward & Joseph Moxon (1655/1657). ”A Plat of all the World”. London. Juha Nurmisen kokoelmat.
20. Cellarius, Anders (1660). ”Haemisphaerium Stellatum Boreale Antiquvm”. Amsterdam. Juha Nurmisen kokoelmat.
21. Kändler, Joachim (n. 1748). The Map seller. Wikimedia Commons.
22. Ortelius, Abraham (1587). ”Asiae nova descriptio.” kartastossa *Theatre De L’ Universe*. Antwerpen. Juha Nurmisen kokoelmat.
23. Hooghe, Romeijn de & Johannes de Vou (1694). ”Rotterodamum”. Juha Nurmisen kokoelmat.
24. Nikolaus Germanus (1482). Maailmankartta (faksimile) teoksessa *Cosmographia*. Ulm. Kansalliskirjasto, Helsinki.

25. Map pox julkaisussa *The Map Collector*, Issue No. 5, December 1978.
26. Münster, Sebastian (1588). ”Die Erste General Tafel” teoksessa *Cosmographen* . Basel. Juha Nurmisen kokoelmat.
27. Rudbeck, Olaus (1679). Nimiösivu teoksessa *Taflor eller tabulae til Olaus Rudbecks Atlantica*. Stockholm. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
28. Suomen kartasto (1899). Kansalliskirjasto, Helsinki.
29. Nordenskiöld, Adolf Erik (1880). Vega saapuu Tukholmaan 24.4.1880 teoksessa *Vegas färd kring Asien och Europa*. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
30. Anon (1902). Adolf Erik Nordenskiöld. *Luonnon ystävä. Yleistajuinen luonnontieteellinen aikakauslehti*, N:o 2. Kansalliskirjasto, Helsinki.
31. Waghenauer, Lucas Janszoon (1583). ”Het wterste ofte Oosterste deel van de Oster Zee...”. Aarno Piltzin karttakokoelma.
32. Anon (1978). Tove Olsoni-Nilsson poikansa Jesperin kanssa. *The Map Collector*, Issue No. 3, June 1978.
33. Anon. Cecil Hagelstamin antikvariaatin Kapteeninkadun liike. C. Hagelstams Antikvariska Bokhadel.
34. Anon (1956). Matti Nurminen työpöytänsä ääressä. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
35. Anon (1979). Joh Nurminen Oy:n hallitus. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
36. Anon (2006). Pohjola piirtyy kartalle -näyttelyn vieraita. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
37. Ruscelli, Girolamo (1574). ”Septentrionalivm Partivm Nova Tabvla”. Venetsia. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
38. Bardin, William & Sons. (n. 1820). Karttapallot. Juha Nurmisen kokoelmat.
39. Anon (1477). Maailmankartta. Bologna. Juha Nurmisen kokoelmat.
40. Anon. Kartofiili Juha Nurminen työhuoneessaan. John Nurmisen Säätiön kokoelmat.
41. Blaeu, Willem (n. 1612). ”Nova et acvrata totivs Europae Tabvla”. Juha Nurmisen kokoelmat.